Ko e Ongoongolelei 'o e Pule'anga 'o e 'Otua

Ko e fakalelei'anga ia!

' Okú ke ' ilo'i na'e pehē ' e Sīsū he'ikai lava ke hoko mai ' a e ngata'angá kae ' oua kuo malanga'i ' a e Pule'anga ' o e ' Otuá ki he māmaní ko ha fakamo'oní?

"'E nofo foki 'a e ulofi mo e lami ... 'E 'ikai te nau lavea pe faka'auha 'i hoku kotoa hoku mo'unga ma'oni'oni, He 'e fonu 'a mamani 'i he 'ilo 'o e 'Eiki 'o hange ko hono 'ufi'ufi 'e he vai 'a e tahi." ('Isaia 11:6,9)

Fai 'e

Bob Thiel, Ph.D.

Ko e Ongoongolelei 'o e Pule'anga 'o e 'Otua

Ko e fakalelei'anga ia!

Fai 'e Bob Thiel, Ph.D.

Copyright ©2016/2017/2018/2019/2022/2025/2026 by Nazarene Books. Edition 3.0. Booklet produced for the *Continuing* Church of God and Successors, a corporation sole. P.O. Box 109, Grover Beach, California, 93483, U.S.A. ISBN: 978-1-63660-113-7.

Ko e ha 'oku 'ikai lava ai 'e he fa'ahinga 'o e tangata 'o fakalelei'i 'ene ngaahi palopalema?

' Okú ke ' ilo'i ko e ' uluaki me'a mo e me'a faka'osi ' oku fakahaa'i ' e he Tohi Tapú na'e malanga'i ' e Sīsū fekau'aki mo iá ' oku fekau'aki ia mo e ongoongolelei ' o e Pule'anga ' o e ' Otuá?

' Okú ke ' ilo'i ko e Pule'anga ' o e ' Otuá ko e fakamamafa ia ' a e kau ' apositoló mo e fa'ahinga na'e ' uluaki muimui ' ia kinautolú?

Ko e Pule'anga 'o e 'Otua ko e tokotaha ia 'o Sisuu? 'Oku mo'ui 'a e pule'anga 'o Sisu 'iate kitautolu he taimi ni? Ko e Pule'anga 'o e 'Otua ko ha fa'ahinga pule'anga mo'oni ia 'i he kaha'u? Te ke tui ki he me'a 'oku ako'i 'e he Tohi Tapu?

Ko e ha 'a e pule'anga? Ko e ha 'a e Pule'anga 'o e 'Otua? Ko e ha 'oku ako'i 'e he Tohi Tapu? Ko e ha na'e ako'i 'e he fuofua siasi faka-Kalisitiane?

' Okú ke ' ilo'i he'ikai lava ke hoko mai ' a e ngata'angá kae ' oua kuo malanga'i ' a e Pule'anga ' o e ' Otuá ki he māmaní ko ha fakamo'oní?

'Oku ha 'i he ta 'i he takafi mu'a ha lami 'oku tokoto mo ha ulofi 'o hange ko ia na'e fa'u 'e he Burdine Printing and Graphics. Ko e ta 'i he takafi mui ko e konga ia 'o e fale totonu 'o e Siasi 'o e 'Otua 'i Selusalema na'e fai 'i he 2013 'e Dr. Bob Thiel.

NGAAHI ME'A 'I LOTO

1. 'Oku ma'u 'e he fa'ahinga 'o e tangata 'a e ngaahi founga ke fakalelei'i 'aki? ..... p. 4

2. Ko e ha 'a e Ongoongolelei na'e Malanga'i 'e Sisuu?.....p. 10

3. Na'e 'iloa 'a e Pule'anga 'i he Fuakava Motu'a?.....p. 22

4. Na'e ako'i nai 'e he Kau 'Aposetolo 'a e Ongoongolelei 'o e Pule'anga?.....p. 29

5. Na'e ako'i 'e he ngaahi ma'u'anga tokoni mavahe mei he Fuakava Fo'ou 'a e Pule'anga 'o e 'Otua .....p. 40

6. 'Oku ako'i 'e he ngaahi siasi Kalisi-Loma 'oku Mahu'inga 'a e Pule'anga, Ka... .....p. 62

7. Ko e ha 'a e Pule'anga 'o e 'Otua? .....p. 70

***Fakamatala Fetu'utaki*.....p. 79**

Fakatokanga'i ange: Ko e tohi ko 'eni ko ha liliu ia mei he lea faka-Pilitania 'e he artificial intelligence, 'a ia ko e 'uhinga ia 'oku 'ikai ha kakato ai 'a e ngaahi lea 'e ni'ihi, ka ko e 'amanaki 'oku nau vaofi. 'Oku lava ke ma'u ta'etotongi 'a e lea faka-Pilitania 'i he 'initaneti 'i he www.ccog.org.

1. 'Oku ma'u 'e he fa'ahinga 'o e tangata 'a e ngaahi founga ke fakalelei'i 'aki?

' Oku fehangahangai ' a e māmaní mo e ngaahi palopalema lahi.

' Oku fiekaia ' a e kakai tokolahi. ' Oku ngaohikovia ' a e kakai tokolahi. ' Oku fehangahangai ' a e kakai tokolahi mo e masivá. ' Oku lahi ' a e ngaahi pule'anga ' oku nau mo'ua lahi. ' Oku ngaohikovia ' a e fānaú, kau ai ' a e fānau ' oku te'eki fā'ele'í. ' Oku hoha'a ki ai ' a e ngaahi mahaki ' oku fakafepaki'i ' e he faito'o kona tapú. ' Oku fu'u ' uli ' a e ' ea ' i he ngaahi kolo ngāue'anga lalahí ke mo'ui lelei. ' Oku fakamanamana'i ' e he kau politiki kehekehe ' a e taú. ' Oku hokohoko atu pē ' a e hoko ' a e ngaahi ' ohofi tautoitoí.

' E lava ke fakalelei'i ' e he kau taki ' o māmaní ' a e ngaahi palopalema ' oku fehangahangai mo e fa'ahinga ' o

'Oku fakakaukau pehe 'a e tokolahi.

'Asenita Fakamamani Lahi Fo'ou

'I he 'aho 25 'o Sepitema 2015, hili ha lea mahu'inga 'a e Pope Francis 'o e Vatikano, na'e paloti 'a e ngaahi pule'anga 'e 193 'o e Pule'anga Fakatahataha (UN) ke fakahoko 'a e "17 Sustainable Development Goals" 'o e me'a na'e fa'a ui ko e *New Universal Agenda*. Ko e ngaahi taumu'a 'eni 'e 17 'a e UN:

> Taumu'a 1. Fakangata 'a e masiva 'i hono ngaahi fotunga kotoa pe 'i he feitu'u kotoa pe
>
> Taumu'a 2. Fakangata 'a e fiekaia, a'usia 'a e malu 'o e me'akai mo e me'akai lelei ange pea poupou'i 'a e ngoue tu'uloa
>
> Taumu'a 3. Fakapapau'i 'oku mo'ui lelei 'a e kakai kotoa pe 'i he to'u kotoa pe
>
> Taumu'a 4. Fakapapau'i 'oku fakakau mo potupotutatau 'a e tu'unga lelei 'o e ako pea poupou'i 'a e ngaahi faingamalie ako 'i he kotoa 'o e mo'ui ma'a e tokotaha kotoa pe

Taumu'a 5. A'usia 'a e tu'unga tatau 'o e tangata mo e fefine mo fakaivia 'a e kakai fefine mo e tamaiki fefine kotoa pe

Taumu'a 6. Fakapapau'i 'oku ma'u mo pule'i tu'uloa 'a e vai mo e ma'a ma'a e tokotaha kotoa pe

Taumu'a 7. Fakapapau'i 'oku ma'u 'a e ivi ma'ama'a, falala'anga, tu'uloa mo fakaonopooni ma'a e tokotaha kotoa pe

Taumu'a 8. Poupou'i 'a e tupu faka'ekonomika 'oku tolonga, fakakau mo tu'uloa, ngaue kakato mo 'aonga pea mo e ngaue lelei ma'a e tokotaha kotoa pe

Taumu'a 9. Langa 'a e ngaahi fa'unga 'oku tu'uaki, poupou'i 'a e industrialization 'oku fakakau mo tu'uloa pea faka'ai'ai 'a e ngaahi me'a fo'ou

Taumu'a 10. Fakasi'isi'i 'a e 'ikai tu'unga tatau 'i loto mo e vaha'a 'o e ngaahi fonua

Taumu'a 11. 'Ai 'a e ngaahi kolo mo e ngaahi nofo'anga 'o e tangata ke fakakau ki ai, malu, ta'eue'ia mo tu'uloa

Taumu'a 12. Fakapapau'i 'oku tu'uloa 'a e faka'aonga'i mo e ngaahi sipinga 'o e ngaohi'anga koloa

Taumu'a 13. Fai ha ngaue fakavavevave ke fakafepaki'i 'a e feliuliuaki 'o e 'ea mo hono ngaahi nunu'a

Taumu'a 14. Malu'i mo faka'aonga'i 'a e ngaahi 'oseni, tahi mo e ngaahi ma'u'anga tokoni tahi ki he fakalakalaka tu'uloa

Taumu'a 15. Malu'i, fakafoki mo poupou'i hono faka'aonga'i tu'uloa 'o e ngaahi 'atakai fakatelesitiale, tokanga'i 'a e vaotaa, fakafepaki'i 'a e toafa, pea ta'ofi mo fakafoki 'a e maumau 'o e kelekele mo ta'ofi 'a e mole 'o e ngaahi me'a kehekehe

Taumu'a 16. Poupou'i 'a e ngaahi sosaieti melino mo fakakau ki he fakalakalaka 'oku tu'uloa, faka'ata 'a e fakamaau totonu ma'a e

taha kotoa pea langa ha ngaahi kautaha lelei, taliui mo fakakau 'i he ngaahi tu'unga kotoa pe

Taumu'a 17. Fakamalohia 'a e ngaahi founga 'o hono fakahoko mo fakaakeake 'a e fengaue'aki fakaemamani lahi ki he fakalakalaka tu'uloa

'Oku totonu ke fakahoko kakato 'a e 'asenita ko 'eni 'i he 2030 pea 'oku ui foki ia ko e *2030 Agenda for Sustainable Development*. 'Oku fakataumu'a ia ke fakalelei'i 'a e ngaahi mahaki 'oku fehangahangai mo e fa'ahinga 'o e tangata 'o fakafou 'i he tu'utu'uni, ako, mo e fengaue'aki fakavaha'apule'anga mo e ngaahi tui fakalotu. Neongo 'oku lelei 'a e lahi 'o 'ene ngaahi taumu'a, ka 'oku kovi 'a e ni'ihi 'o 'ene ngaahi founga mo e ngaahi taumu'a (cf. Senesi 3:5). Na'e fenapasi foki 'a e 'asenita ko 'eni mo e *Laudato Si encyclical 'a Pope Francis* . Na'e toe fai foki 'e Pope Leo XIV ha ngaahi fakamatala 'o poupou'i 'a e 'asenita ko 'eni 'o e 2030.

'E lava ke ui 'a e "New Universal Agenda" ko e "New Catholic Agenda" he 'oku 'uhinga 'a e fo'i lea "katolika" ki he "universal." Na'e ui 'e Pope Francis 'a e ohi 'o e 'asenita ko 'eni "ko ha faka'ilonga mahu'inga 'o e 'amanaki lelei."

Na'e 'i ai ha fakataha 'i Palesi 'i Tisema 2015 (na'e ui faka'ofisiale ko e *21st Conference of the Parties to the UN Framework Convention on Climate Change). Na'e toe* fakahikihiki'i foki 'e Pope Francis 'a e aleapau fakavaha'apule'anga ko ia mo fale'i 'a e ngaahi pule'anga "ke nau muimui fakalelei 'i he hala 'i mu'a, pea 'i ha ongo'i uouangataha 'oku fakautuutu ange."

Na'e loto 'a e meimei kotoa 'o e ngaahi pule'anga 'i mamani ki he aleapau 'i Palesi, 'a ia na'e 'i ai 'ene ngaahi taumu'a pau ki he 'atakai mo e ngaahi tukupa fakapa'anga. (Na'e fakamo'oni 'a e Palesiteni 'o 'Amelika Barack Obama 'i he 2016 ke fakatukupaa'i 'a 'Amelika ki he me'a ni, ka 'i he 2017, na'e pehe 'e he Palesiteni 'o 'Amelika Donald Trump 'e 'IKAI tali 'e he 'Iunaiteti Siteiti 'a e aleapau ki Palesi pea to'o 'a 'Amelika ki tu'a. Na'e fakatupu 'e he me'a ni 'a e 'ita fakavaha'apule'anga pea tokoni ki hono fakamavahe'i 'o 'Amelika mei 'Iulope mo e ngaahi feitu'u lahi 'o e mamani.)

Na'e pehe 'e Pope Francis 'e "holo" 'a e fa'ahinga 'o e tangata kapau he 'ikai ke ne fai 'ene ngaahi liliu fekau'aki mo e 'ea.

Neongo 'oku 'ikai fie manava ha taha 'i he 'ea 'uli, fiekaia, masiva, fakatu'utamaki, etc., 'e fakalelei'i nai 'e he feinga 'a e tangata ke a'usia 'a e ngaahi taumu'a 'o e 'asenita 'a e Pule'anga Fakatahataha ki he 2030 mo e/pe ko e aleapau 'i Palesi 'a e ngaahi palopalema 'oku fehangahangai mo e fa'ahinga 'o e tangata?

Ko e Track Record 'o e Pule'anga Fakatahataha

Na'e fokotu'u mo fokotu'u 'a e Pule'anga Fakatahataha 'i he 'aho 24 'o 'Okatopa 1945, hili 'a e Tau Lahi 'a Mamani Hono II, ke ta'ofi ha toe fepaki pehe mo feinga ke poupou'i 'a e melino 'i mamani. 'I hono fokotu'u, na'e 'i ai 'a e ngaahi fonua memipa 'e 51 'o e UN; 'oku 'i ai 'eni 'a e 193.

Kuo laungeau, pe lauiafe, 'a e ngaahi fepaki 'i mamani talu mei hono fokotu'u 'o e Pule'anga Fakatahataha, ka 'oku te'eki ai ke tau a'usia 'a e me'a 'e lava ke fakamatala'i ko e Tau Lahi Hono Tolu 'a Mamani.

'Oku tui 'a e ni'ihi ko e fengaue'aki fakavaha'apule'anga hange ko ia 'oku taukave'i 'e he Pule'anga Fakatahataha, fakataha mo e fa'ahinga 'asenita fakavaha'a lotu mo faka'ekumenika 'oku feinga 'a Pope Leo XIV mo e kau taki lotu tokolahi kehe ke tu'uaki, te ne 'omi 'a e melino mo e tu'umalie.

Neongo ia, 'oku 'ikai ke lelei 'a e lekooti 'o hono fakahoko 'eni 'e he Pule'anga Fakatahataha. Makehe mei he ngaahi fepaki fakakautau lahi talu mei hono fokotu'u 'o e Pule'anga Fakatahataha, 'oku laui miliona 'a e fiekaia, kumi hufanga, mo e/pe masiva 'aupito.

'I he ngaahi ta'u kuo hili, na'e fokotu'u ai 'e he Pule'anga Fakatahataha ke fakahoko 'enau Ngaahi Taumu'a *Fakalakalaka 'o e Mileniume*. Na'e 'i ai 'ene "ngaahi taumu'a fakalakalaka" 'e valu, ka na'e 'ikai ola lelei 'eni, 'o a'u pe ki he lau 'a e UN. Ko ia, 'i he 2015, na'e tali ai 'a e "17 Sustainable Development Goals". 'Oku fakatu'amelie 'a e ni'ihi. 'Oku lau ia 'e he ni'ihi ko ha misi faka'ofo'ofa.

'I he 'aho 6 'o Me 2016, na'e pehe ai 'e Pope Francis na'a ne faka'anaua ki ha utopia fakaetangata 'i 'Iulope 'e lava ke tokoni'i 'e hono siasi ke a'usia 'e he konitineniti ko ia. Ka ko e misi 'a e Tu'itapu ko ia 'e hoko ia ko ha misi fakailifia (cf. Fakaha 18).

Mahalo 'e 'i ai ha fengaue'aki mo ha lavame'a, ka ...

'Oku pehe 'e he Merriam Webster's Dictionary ko e utopia "ko ha feitu'u 'oku haohaoa ai 'a e pule'anga, ngaahi lao, mo e ngaahi tu'unga fakasosiale." 'Oku ako'i 'e he Tohi Tapu he 'ikai lava 'e he fa'ahinga 'o e tangata 'o fakalelei'i 'ene ngaahi palopalema 'iate ia pe:

> 23 ʻE 'Eiki, 'oku ou 'ilo 'oku 'ikai 'iate ia 'a e hala 'o e tangata; 'Oku 'ikai 'i he tangata 'oku 'a'eva ke tataki 'ene ngaahi laka 'o'ona. (Selemaia 10:23, NKJV 'i he kotoa 'o e ngaahi me'a tukukehe kapau 'oku fakaha atu ha me'a kehe)

'Oku ako'i 'e he Tohi Tapu 'e 'ikai lava 'a e fengaue'aki fakavaha'apule'anga:

> 16 'Oku 'i honau hala 'a e faka'auha mo e mamahi; 17 Pea 'oku 'ikai te nau 'ilo 'a e hala 'o e melino. 18 'Oku 'ikai ha manavahe ki he 'Otua 'i honau 'ao. (Loma 3:16-18)

Neongo ia, 'oku tokolahi 'a e fa'ahinga 'o e tangata 'oku nau ngaue ki he'enau vakai ki ha sosaieti utopia pea a'u ki he taimi 'e ni'ihi 'oku nau feinga ke fakakau 'a e lotu. Ka 'oku meimei 'ikai ha taha 'e loto ke muimui 'i he ngaahi founga 'a e 'Otua mo'oni pe taha. 'Oku 'ikai 'uhinga ia he 'ikai ke 'i ai ha fakalakalaka ki ha taha 'o e ngaahi taumu'a 'a e Pule'anga Fakatahataha pe Vatikano. 'E 'i ai ha ni'ihi (pea ko e lahi 'o e ngaahi taumu'a 'oku lelei), pea pehe ki ha ngaahi me'a 'e ni'ihi.

Ko hono mo'oni, pea mahalo 'i he hili ha fepaki lahi, 'e tali mo fakapapau'i ha fa'ahinga aleapau melino fakavaha'apule'anga (Taniela 9:27). 'I he taimi 'oku hoko ai, 'e fakahehema hala 'a e tokolahi ke nau tui 'e 'omi 'e he fa'ahinga 'o e tangata ha sosaieti melino mo faka'utopia ange.

'E ma'u 'e he tokolahi 'a e fa'ahinga fakalakalaka fakavaha'apule'anga ko ia (cf. 'Isikeli 13:10) pea pehe ki he ngaahi faka'ilonga mo e ngaahi me'a fakaofo kehekehe (2 Tesalonaika 2:9-12). Ka 'oku pehe 'e he Tohi Tapu he

'ikai tolonga 'a e melino pehee (Taniela 9:27; 11:31-44), neongo 'a e me'a 'e taukave'i 'e he kau taki (1 Tesalonaika 5:3; 'Isaia 59:8).

Ko e fakakaukau ko ia, makehe meia Sisu (cf. Sione 15:5; Matiu 24:21-22), 'e lava 'e he fa'ahinga 'o e tangata 'o 'omi 'a e utopia 'i he 'kuonga kovi lolotonga' ko ha kosipeli loi ia (Kaletia 1:3-10).

Kapau 'oku 'ikai malava 'e he fa'ahinga 'o e tangata 'ata'ata pe 'o 'omi mo'oni 'a e utopia, 'oku malava nai ha fa'ahinga utopia?

'Io.

'E hanga 'e he Pule'anga 'o e 'Otua 'o ngaohi 'a e palanite ko 'eni pea mo 'itaniti kotoa pe, ke toe lelei ange.

2. Ko e ha 'a e Ongoongolelei na'e Malanga'i 'e Sisuu?

'Oku ako'i 'e he Tohi Tapu ko ha sosaieti utopia, 'oku ui ko e Pule'anga 'o e 'Otua, te ne fetongi 'a e ngaahi pule'anga 'o e tangata (Taniela 2:44; Fakaha 11:15; 19:1-21).

'I he taimi na'e kamata ai 'e Sisu 'Ene ngaue fakafaifekau ki he kakai, na'a Ne kamata 'aki ***hono malanga'i 'o e ongoongolelei 'o e Pule'anga 'o e 'Otua***. Ko e me'a 'eni na'e lipooti 'e Ma'ake:

> [14] Pea hili hono tuku popula 'a Sione, na'e ha'u 'a Sisu ki Kaleli, 'o malanga 'aki 'a e ongoongolelei 'o e pule'anga 'o e 'Otua, [15] 'o ne pehe, "Kuo hokosia 'a e taimi, pea 'oku ofi 'a e pule'anga 'o e 'Otua. Fakatomala, pea tui ki he ongoongolelei." (Ma'ake 1:14-15)

'Oku ma'u 'a e fo'i lea ko e ongoongolelei mei he fo'i lea faka-Kalisi na'e liliu ko e *euangelion*, pea 'oku 'uhinga ia ko e "popoaki lelei" pe "ongoongo lelei." 'I he Fuakava Fo'ou, ko e fo'i lea faka-Pilitania ko e "pule'anga," 'oku fekau'aki mo e pule'anga 'o e 'Otua, 'oku meimei tu'o 149 'ene lau 'i he NKJV pea tu'o 151 'i he *Douay Rheims Bible*. 'Oku ha'u ia mei he fo'i lea faka-Kalisi ko e *basileia 'a ia* 'oku 'uhinga ki he pule pe pule'anga 'o e tu'i.

'Oku 'i ai ha tu'i 'o e ngaahi pule'anga 'o e tangata, pea pehe ki he pule'anga 'o e 'Otua, (Fakaha 17:14), 'oku nau 'ufi'ufi ha feitu'u fakasiokalafi (Fakaha 11:15), 'oku 'i ai 'enau ngaahi lao ('Isaia 2:3-4; 30:9), pea 'oku 'i ai honau kakai (Luke 13:29).

Ko e fuofua akonaki 'eni meia Sisu ki he kakai na'e lekooti 'e Matiu:

> [23Pea na'e] 'alu holo 'a Sisu 'i Kaleli kotoa pe, 'o akonaki 'i honau ngaahi fale lotu, 'o malanga 'aki 'a e ongoongolelei 'o e pule'anga, (Matiu 4:23)

Na'e toe lekooti foki 'e Matiu 'o pehe:

> [35Pea] na'e 'alu holo 'a Sisu 'i he ngaahi kolo lalahi mo e fanga ki'i kolo iiki kotoa pe, 'o akonaki 'i honau ngaahi fale lotu, 'o malanga 'aki 'a e ongoongolelei 'o e pule'anga, (Matiu 9:35)

'Oku fakahaa'i 'e he Fuakava Fo'ou 'e pule 'a Sisu 'o ta'engata:

> [33] Pea te ne pule ki he fale 'o Sekope 'o ta'engata, pea 'e 'ikai hano ngata'anga 'o hono pule'anga. (Luke 1:33)

'Oku lekooti 'e Luke ko e taumu'a na'e fekau'i mai ai 'a Sisuu ke malanga 'aki 'a e Pule'anga 'o e 'Otua. Fakatokanga'i ange 'a e me'a na'e ako'i 'e Sisuu:

> [43] Pea pehe 'e ia kiate kinautolu, "Kuo pau ke u malanga 'aki 'a e pule'anga 'o e 'Otua ki he ngaahi kolo kehe foki, he ko e me'a 'eni kuo fekau'i mai ai au." (Luke 4:43)

Kuo ke fanongo nai 'i hono malanga'i? Na'a ke 'ilo'i nai ko e taumu'a 'a Sisu ki hono fekau'i mai ke malanga'i 'a e Pule'anga 'o e 'Otua?

'Oku lekooti foki 'e Luke na'e 'alu 'a Sisu 'o malanga 'aki 'a e Pule'anga 'o e 'Otua:

> [10] Pea 'i he'enau foki mai 'a e kau 'aposetolo, na'a nau fakaha kiate ia 'a e me'a kotoa pe kuo nau fai. Pea na'a ne 'ave 'a kinautolu, 'o 'alu fakafufu ki he potu lala 'o e kolo na'e ui ko Petesaita. [11] Ka 'i he 'ilo ia 'e he kakai, na'a nau muimui 'iate ia; pea na'a ne tali 'a kinautolu, 'o ne folofola kiate kinautolu 'o kau ki he pule'anga 'o e 'Otua. (Luke 9:10-11)

Na'e ako'i 'e Sisu 'oku totonu ke fakamu'omu'a 'a e Pule'anga 'o e 'Otua kiate kinautolu te nau muimui 'iate Ia:

> [33] Ka mou fuofua kumi 'a e pule'anga 'o e 'Otua mo 'Ene ma'oni'oni, (Matiu 6:33)

> [31] Ka mou kumi ki he pule'anga 'o e 'Otua, pea 'e fakalahi atu 'a e ngaahi me'a ni kotoa pe kiate kimoutolu. [32] 'Oua na'a mou manavahe, 'a e fanga sipi tokosi'i, he ko e finangalo lelei ia 'a ho'omou Tamai ke foaki 'a e pule'anga kiate kimoutolu. (Luke 12:31-32)

'Oku totonu ke 'uluaki fekumi 'a e kau Kalisitiane ki he Pule'anga 'o e 'Otua. 'Oku nau fai 'eni 'aki 'enau fakamu'omu'a 'aki 'enau mo'ui 'o hange ko ia 'oku finangalo 'a Kalaisi ke nau mo'ui ai mo hanganaki atu ki He'ene toe ha'ele mai mo hono pule'anga. Ka ko e tokolahi 'oku nau tala 'oku nau tui ko Kalaisi, 'oku 'ikai ngata pe 'i he 'ikai ke nau 'uluaki kumi ki he Pule'anga 'o e 'Otua, ka 'oku 'ikai ke nau 'ilo pe ko e ha ia. 'Oku tui hala foki 'a e tokolahi ko e kau 'i he ngaahi me'a fakapolitikale 'o e mamani ko e me'a ia 'oku fie ma'u 'e he 'Otua mei he kau Kalisitiane. 'I he 'ikai mahino kiate kinautolu 'a e pule'anga 'o e 'Otua, 'oku 'ikai ke nau mo'ui he taimi ni 'o hange ko ia 'oku totonu ke nau ma'u pe mahino kiate kinautolu 'a e 'uhinga 'oku fu'u fehalaaki ai 'a e fa'ahinga 'o e tangata.

Fakatokanga'i foki 'e foaki 'a e pule'anga ki ha ki'i takanga tokosi'i (cf. Loma 11:5). 'Oku fie ma'u 'a e loto fakatokilalo ke loto fiemalie ke hoko ko ha konga 'o e ki'i takanga mo'oni.

Kuo te'eki ai ke fokotu'u 'a e Pule'anga 'o e 'Otua 'i he Mamani

Na'e ako'i 'e Sisu 'oku totonu ke lotua 'e Hono kau muimui ke hoko mai 'a e pule'anga, ko ia ai 'oku te'eki ai ke nau ma'u ia:

> 9 Ko 'emau Tamai 'i he langi, ke ma'oni'oni ho huafa. 10 Ke hoko mai ho pule'anga. Ke fai ho finangalo (Matiu 6:9-10)

Na'e fekau'i atu 'e Sisu 'Ene kau akonga ke malanga 'aki 'a e Pule'anga 'o e 'Otua:

> 1 Pea na'a Ne ui 'Ene kau akonga 'e toko hongofulu ma ua, 'o foaki kiate kinautolu 'a e malohi mo e mafai ki he kau tevolo kotoa pe, pea ke fakamo'ui 'a e ngaahi mahaki. 2 Na 'a Ne fekau'i kinautolu ke malanga 'aki 'a e pule'anga 'o e 'Otua. (Luke 9:1-2)

Na'e ako'i 'e Sisu na'e 'ikai ko Hono 'i ai pe 'a e pule'anga, he na'e te'eki ai ke fokotu'u 'a e pule'anga 'i he mamani he taimi ko ia he ko e 'uhinga ia na'e 'ikai ke Ne kapusi ai ki tu'a 'a e kau tevolo 'i Hono huafa he taimi ko ia:

> 28 Ka 'o kapau te u kapusi 'a e kau tevolo 'i he Laumalie 'o e 'Otua, ko e mo'oni kuo hoko kiate kimoutolu 'a e pule'anga 'o e 'Otua. (Matiu 12:28)

'Oku 'i he kaha'u 'a e pule'anga mo'oni—kae 'ikai 'i he taimi ni 'o hange ko ia 'oku fakahaa'i 'e Ma'ake:

> [47] Pea kapau 'oku fakatupu 'e ho mata ke ke faiangahala, ta'aki ia ki tu'a. 'Oku lelei ange ke ke hu ki he pule'anga 'o e 'Otua 'aki 'a e mata pe taha, 'i he ma'u 'a e mata 'e ua, ke li ... (Ma'ake 9:47)

> [23] Pea na 'e sio holo 'a Sisu 'o ne folofola ki He'ene kau akonga, "Hono 'ikai faingata'a kiate kinautolu 'oku koloa'ia ke hu ki he pule'anga 'o e 'Otua!" [24] Pea na'e ofo 'a e kau akonga 'i he'ene ngaahi lea. Ka na'e toe tali 'e Sisu 'o pehe kiate kinautolu, "'E fanau, hono 'ikai faingata'a kiate kinautolu 'oku falala ki he koloa ke hu ki he pule'anga 'o e 'Otua! [25] 'Oku faingofua ange ki he kameli ke hu 'i he ava'i hui 'i he hu 'a e tangata koloa'ia ki he pule'anga 'o e 'Otua." (Ma'ake 10:23-25)

> [25] Ko e mo'oni, 'oku ou tala atu kiate kimoutolu, 'E 'ikai te u toe inu 'i he fua 'o e vaine kae 'oua ke a'u ki he 'aho te u inu fo'ou ai 'i he pule'anga 'o e 'Otua." (Ma'ake 14:25)

> [43] Ko Siosefa 'o 'Alematea, ko ha memipa 'iloa 'o e fakataha alelea, 'a ia na'a ne tatali ki he pule'anga 'o e 'Otua, 'o ha'u 'o loto-to'a ... (Ma'ake 15:43)

Na'e ako'i 'e Sisu 'oku 'ikai ko ha konga 'o e mamani ko 'eni 'a e pule'anga he taimi ni:

> [36] Pea tali 'e Sisu, "'Oku 'ikai 'o mamani hoku pule'anga. Kapau na'e 'o mamani 'a hoku pule'anga, 'e tau 'eku kau tamaio'eiki, koe'uhi ke 'oua na'a tukuange au ki he kau Siu; ka ko 'eni 'oku 'ikai mei heni hoku pule'anga." (Sione 18:36)

Na'e ako'i 'e Sisu 'e hoko mai 'a e pule'anga hili 'Ene toe ha'ele mai ko hono Tu'i:

> [31] "'O ka ha'u 'a e Foha 'o e Tangata 'i hono naunau, mo e kau 'angelo ma'oni'oni kotoa pe mo ia, te ne toki nofo 'i he taloni 'o Hono naunau. [32] 'E fakatahataha'i 'a e ngaahi pule'anga kotoa pe 'i hono 'ao, pea te ne fakamavahevahe'i 'a kinautolu, 'o hange ko hono

vahevahe'i 'e he tauhisipi 'ene fanga sipi mei he fanga kosi. 33 Pea te ne fokotu'u 'a e fanga sipi 'i hono nima to'omata'u, kae 'alu 'a e fanga kosi ki he to'ohema. 34Pea 'e toki pehe 'e he Tu'i kiate kinautolu 'i hono nima to'omata'u, 'Ha'u, 'a kimoutolu kuo monu'ia 'e he'eku Tamai, 'o ma'u 'a e pule'anga kuo teuteu mo'omoutolu talu mei hono 'ai 'a e tu'unga 'o mamani. (Matiu 25:31-34)

Koe'uhi 'oku 'ikai ke 'i heni 'a e Pule'anga 'o e 'Otua, he 'ikai ke tau sio ki ha utopia mo'oni kae 'oua kuo fokotu'u. Koe'uhi 'oku 'ikai mahino ki he tokolahi 'a e pule'anga 'o e 'Otua, 'oku 'ikai mahino kiate kinautolu 'a e founga ngaue 'a Hono pule'anga 'ofa.

He 'ikai hoko mai 'a e Pule'anga 'o e 'Otua "kae 'oua kuo hu mai 'a e kakato 'o e kau Senitaile" (Loma 11:25)—pea 'oku te'eki ai ke hoko ia.

Na'e pehe 'e Sisu na'e fefe 'a e pule'anga?

Na'e 'omi 'e Sisu ha ngaahi fakamatala fekau'aki mo e tu'unga 'o e Pule'anga 'o e 'Otua:

26 Pea na'a ne folofola, "Ko e pule'anga 'o e 'Otua 'oku hange ia 'oku fakamovetevete 'e ha tangata 'a e tenga'i 'akau ki he kelekele, 27 pea mohe 'i he po'uli, pea tu'u hake 'i he 'aho, pea huli hake 'a e tenga'i 'akau 'o tupu, ka 'oku 'ikai te ne 'ilo pe 'e ia pe 'a e fefe . 28 He 'oku fua 'e he kelekele 'iate ia pe: 'uluaki ko e mata, pea toki hoko 'a e 'ulu, pea hili ia ko e keleni kakato 'i he 'ulu. 29 Ka 'i he motu'a 'a e keleni, 'oku ne 'ai leva 'a e hele tu'usi, he kuo hokosia 'a e ututa'u." (Ma'ake 4:26-29)

18 Pea na'a ne pehe, "'Oku tatau fefe 'a e pule'anga 'o e 'Otua? Pea te u fakatatau ki he ha? 19 'Oku tatau ia mo e tenga'i musita, 'a ia na'e to'o 'e he tangata 'o tuku ki he'ene ngoue; pea na'e tupu ia 'o hoko ko ha fu'u 'akau lahi, pea na'e pununga 'a e fanga manupuna 'o e 'ataa 'i hono ngaahi va'a." 20 Pea na'a ne toe pehe, "Te u fakatatau ki he ha 'a e pule'anga 'o e 'Otua? 21 'Oku tatau ia mo e me'a fakatupu, 'a ia na'e to'o 'e ha fefine 'o fufuu'i 'i he fua mahoa'a 'e tolu kae 'oua kuo fakatupu kotoa ia." (Luke 13:18-21)

'Oku fokotu'u mai 'e he ngaahi talanoa fakatata ko 'eni, 'i he kamata'anga, 'oku fu'u si'isi'i 'aupito 'a e Pule'anga 'o e 'Otua, ka 'e faka'au 'o lahi—'e iku 'o 'i ha 'univesi ta'efakangatangata.

Na'e toe hiki foki 'e Luke 'o pehe:

> [29] Te nau ha'u mei he hahake mo e hihifo, mei he tokelau mo e tonga, 'o nofo 'i he pule'anga 'o e 'Otua. (Luke 13:29)

Ko ia ai, 'e ma'u 'e he Pule'anga 'o e 'Otua ha kakai mei he funga 'o e mamani. 'E 'IKAI fakangatangata pe kiate kinautolu 'oku 'i ai ha'anau ngaahi kui 'Isileli pe ngaahi kulupu fakamatakali pau. 'E nofo 'a e kakai mei he feitu'u kotoa pe 'i he pule'anga ni.

Luke 17 mo e Pule'anga

'Oku puputu'u 'a e ni'ihi 'i he Luke 17:20-21. Ka kimu'a pea a'u ki ai, fakatokanga'i ange 'e kai mo'oni 'a e kakai 'i he Pule'anga 'o e 'Otua:

> [15] "'Oku monu'ia ia 'e kai maa 'i he pule'anga 'o e 'Otua!" (Luke 14:15)

Koe'uhi 'e kai 'a e kakai ('i he kaha'u) 'i he Pule'anga 'o e 'Otua, 'oku 'ikai ko ha me'a pe ia 'oku tuku ki he tafa'aki 'i honau loto he taimi ni, neongo 'a e ngaahi liliu hala/ma'uhala 'o e Luke 17:21 'a ia 'oku ne fokotu'u mai ha me'a kehe.

'E ala tokoni 'a e liliu 'a e AFV 'o e Luke 17:20-21 ke mahino ki ha ni'ihi:

> [20] Pea 'i he fehu'i 'e he kau Falesi kiate ia pe 'e hoko mai 'a e pule'anga 'o e 'Otua, na'a Ne tali kiate kinautolu 'o pehe, "'Oku 'ikai hoko 'a e pule'anga 'o e 'Otua 'i he faka'ilo; [21] Pea 'e 'ikai te nau pehe, 'Vakai, 'oku 'i heni!' Pe, 'Vakai, 'oku 'i hena!' He vakai, 'oku tu'u 'a e pule'anga 'o e 'Otua 'i homou lotolotonga." (Luke 17:20-21; vakai foki, NASB mo e ESV)

Fakatokanga'i ange na'e folofola 'a Sisu ki he kau Falesi na'e 'ikai ului, fakakakano, mo malualoi. Na'e "tali kinautolu 'e Sisu," — ko e kau Falesi na'a nau fai 'a e fehu'i kia Sisu. Na'a nau fakafisi ke 'ilo'i Ia.

Na'a nau 'i he SIASI? 'Ikai!

Na'e 'ikai foki ke lea 'a Sisu fekau'aki mo ha siasi 'e vave ni hono fokotu'u. Pea na'e 'ikai foki ke Ne lea ki he ngaahi ongo 'i he 'atamai pe loto.

Na'e lea 'a Sisu fekau'aki mo 'Ene PULE! Na'e 'ikai fehu'i 'e he kau Falesi kiate Ia fekau'aki mo ha siasi. Na'e 'ikai ke nau 'ilo ha siasi 'i he Fuakava Fo'ou 'e vave ni hono kamata. Na'e 'ikai ke nau fehu'i fekau'aki mo ha fa'ahinga fakakaukau faka'ofo'ofa.

Kapau 'oku fakakaukau ha taha ko e Pule'anga 'o e 'Otua ko e SIASI — pea ko e Pule'anga 'o e 'Otua na'e "'i loto" 'i he kau Falesi — na'e 'i loto nai 'a e Siasi 'i he kau Falesi? 'Oku mahino 'ikai!

'Oku ngalivale 'a e aofangatuku pehee, 'ikai ko ia? Neongo 'oku liliu 'e he ngaahi liliu Palotisani 'e ni'ihi 'a e konga 'o e Luke 17:21 ko e "Pule'anga 'o e 'Otua 'oku "'iate kimoutolu" (NKJV/KJV), na'a mo e Katolika Loma *New Jerusalem Bible 'oku tonu hono* liliu ia ko e "'oku 'iate kimoutolu 'a e pule'anga 'o e 'Otua."

Ko Sisu 'i he lotolotonga 'o e kau Falesi—te Ne hoko ko e Tu'i 'o e Pule'anga ko ia. Na'e fakakaukau 'a e kau Falesi 'oku nau hanganaki atu ki he Pule'anga 'o e 'Otua. Ka na'e hala 'enau mahino. Na'e fakamatala'i 'e Sisu 'e 'ikai ko ha Pule'anga fakalotofonua, pe fakangatangata ma'a e kau Siu pe, 'o hange ko 'enau fakakaukau (pe ko ha siasi 'o hange ko e tui 'a e ni'ihi he taimi ni). 'E 'ikai hoko 'a e Pule'anga 'o e 'Otua ko ha taha pe 'o e ngaahi pule'anga lahi 'o e tangata mo e kakai 'e lava ke nau sio ki ai, pea pehe, "Ko e Pule'anga 'eni, 'i hena."

Na'e 'alo'i 'a Sisu ke hoko ko e Tu'i 'o e Pule'anga ko ia, 'o hange ko 'Ene fakaha mahino kia Pailato (Sione 18:36-37). Mahino 'oku fa'a faka'aonga'i 'e he Tohi Tapu 'a e ongo fo'i lea ko e "tu'i" mo e "pule'anga" 'o fetongitongi (e.g. Taniela 7:17-18,23). Na'e tu'u 'a e Tu'i 'o e Pule'anga 'o e 'Otua 'i he kaha'u 'i he tafa'aki 'o e kau Falesi. Ka na'e 'ikai te nau tali Ia ko honau tu'i (Sione 19:21). 'I He'ene toe ha'ele mai, 'e fakafisinga'i Ia 'e mamani (Fakaha 19:19).

Na'e hoko atu 'a Sisu, 'i he ngaahi veesi ko 'eni 'i he Luke 17, ke fakamatala'i 'Ene ha'ele 'angaua mai, 'i he taimi 'e pule ai 'a e Pule'anga 'o e 'Otua 'i he mamani kotoa ('o faka'aonga'i 'a e liliu Moffatt):

> 22 Pea na'a ne pehe ki he'ene kau akonga, "'E hokosia 'a e ngaahi 'aho, 'a ia te mou faka'amu ta'e'aonga ai ke ma'u ha 'aho 'e taha mei he Foha 'o e tangata. 23 'E pehe 'e he tangata, 'Vakai, 'oku 'i ai ia!' 'Vakai, 'oku 'i ai ia!' ka 'oua na'a mou 'alu ki tu'a pe lele 'o muimui kiate kinautolu: 24 he 'e hange ko e 'uhila 'oku tapa mei he tafa'aki 'e taha 'o e langi ki he tafa'aki 'e taha, 'e pehe pe 'a e 'i hono 'aho 'o'ona. 25 Ka kuo pau ke ne tomu'a kataki'i 'a e mamahi lahi, pea li'aki ia 'e he to'u tangata lolotonga. (Luke 17:22-25)

Na'e lave 'a Sisu ki he tapa 'a e 'uhila, 'o hange ko ia 'i he Matiu 24:27-31, 'o fakamatala'i 'Ene ha'ele 'angaua mai ke PULE 'a e mamani kotoa. 'Oku 'ikai pehe 'e Sisu he 'ikai lava 'e Hono kakai 'o mamata kiate Ia 'i He'ene toe ha'ele mai—te nau fai ia (cf. Ngaue 1:11).

Ka ko e tokolahi taha 'o e kakai he 'ikai ke nau 'ilo'i Ia ko honau Tu'i (Fakaha 11:15) pea te nau tau'i Ia (Fakaha 19:19)! 'E fakakaukau 'a e tokolahi 'oku fakafofonga'i 'e Sisu 'a e Fili 'o Kalaisi. Na'e 'ikai ke pehe 'e Sisu 'oku 'i loto 'a e Pule'anga 'o e 'Otua 'i he kau Falesi ko ia—na'a Ne fakaha kiate kinautolu 'i ha feitu'u kehe he 'ikai ke nau 'i he Pule'anga koe'uhi ko 'enau malualoi (Matiu 23:13-14). Pea na'e 'ikai pehe 'e Sisu ko e Siasi 'a e Pule'anga.

Ko e Pule'anga 'o e 'Otua ko ha me'a ia 'e lava ke hu ki ai 'a e tangata 'i ha 'aho — hange ko e toetu'u 'a e angatonu! Ka na'a mo 'Epalahame mo e kau peteliake kehe 'oku te'eki ai ke nau 'i ai (vakai ki he Hepelu 11:13-40).

Na'e 'ilo'i 'e he kau akonga na'e 'ikai ke 'iate kinautolu 'a e Pule'anga 'o e 'Otua he taimi ko ia, pea kuo pau ke ha ia 'o hange ko 'eni, 'a ia na'e hoko hili 'a e Luke 17:21, 'oku fakahaa'i:

> 11Pea 'i he'enau fanongo ki he ngaahi me'a ni, na'a ne lea 'aki ha talanoa fakatata 'e taha, koe'uhi na'a ne ofi ki Selusalema, pea koe'uhi na'a nau fakakaukau 'e ha leva 'a e pule'anga 'o e 'Otua. (Luke 19:11)

Na'e mahino na'e 'i he kaha'u 'a e Pule'anga

'E lava fefe ke ke tala pe 'oku ofi 'a e Pule'anga? Ko e konga 'o hono tali 'o e fehu'i ko ia, na'e hiki ai 'e Sisu 'a e ngaahi me'a fakakikite (Luke 21:8-28) pea ako'i:

> 29 Vakai ki he fiki, mo e ngaahi 'akau kotoa pe. 30 'I he'enau 'osi tupu, 'oku mou mamata mo 'ilo'i 'oku ofi 'a e fa'ahita'u mafana. 31 'Oku pehe foki mo kimoutolu, **'i ho'omou mamata ki he ngaahi me'a ni, mou 'ilo 'oku ofi 'a e pule'anga 'o e 'Otua.** (Luke 21:29-31)

Na'e fie ma'u 'e Sisu ke muimui Hono kakai ki he ngaahi me'a fakakikite ke 'ilo'i 'a e taimi 'e hoko mai ai 'a e Pule'anga. Na'e fakaha 'e Sisu ki Hono kakai ke nau sio mo tokanga ki he ngaahi me'a fakakikite (Luke 21:36; Ma'ake 13:33-37). Neongo 'a e ngaahi lea 'a Sisuu, na'e 'ikai ke fakatokanga'i 'e he tokolahi 'a e ngaahi me'a 'oku hoko 'i he mamani.

'I he Luke 22 &23, na'e toe fakahaa'i ai 'e Sisu ko e Pule'anga 'o e 'Otua ko ha me'a ia 'e fakahoko 'i he kaha'u 'i He'ene ako'i:

> 15 "'I he'eku holi lahi ke u kai 'a e Lakaatu ni mo kimoutolu 'i he te'eki ai ke u mamahi; 16 he 'oku ou tala atu kiate kimoutolu, 'E 'ikai te u kai ai, kae 'oua ke hoko ia 'i he pule'anga 'o e 'Otua." 17 Pea to'o 'e ia 'a e ipu, 'o fakafeta'i, 'o pehe, "To'o 'eni, 'o vahevahe 'iate kimoutolu; 18 he 'oku ou tala atu kiate kimoutolu, 'E 'ikai te u inu 'i he fua 'o e vaine, kae 'oua ke hoko mai 'a e pule'anga 'o e 'Otua." (Luke 22:15-18)

> 39 Ka ko e taha 'o e kau faikovi na'e tutuki fakataha mo ia, na'a ne lea kovi kiate ia, 'o ne pehe, "Kapau ko e Misaia koe, fakamo'ui koe pea fakamo'ui kimautolu foki." 40 Pea valoki'i ia 'e hono kaunga, 'o ne pehe kiate ia, "'Oku 'ikai te ke manavahe ki he 'Otua? He 'oku ke fakahalaia'i fakataha mo ia foki. 41 Pea 'oku totonu ke mau fai ia, koe'uhi 'oku mau taau, he 'oku totongi kiate kimautolu 'o fakatatau ki he'emau fai, ka 'oku 'ikai ha kovi kuo fai 'e he tokotaha ni." 42 Pea pehe 'e ia kia Sisua, "'E hoku 'Eiki, manatu'i au 'i ho'o ha'u ki ho Pule'anga." 43 Ka na'e pehe 'e Sisu kiate ia, "'Emeni, 'oku ou tala

atu kiate koe te ke 'i Palataisi 'i he 'aho ni." (Luke 23:39-43, 'Alamea 'i he lea faka-Pilitania mahinongofua)

Na'e 'ikai foki ke hoko mai 'a e Pule'anga 'o e 'Otua 'i he taimi pe na'e tamate'i ai 'a Sisuu 'o hange ko ia 'oku fakatou fakahaa'i mai 'e Ma'ake mo Luke:

> [43] Ko Siosefa 'o 'Alematea, ko ha memipa 'iloa 'o e fakataha alelea, 'a ia na'a ne tatali ki he pule'anga 'o e 'Otua, 'o ha'u 'o loto-to'a ... (Ma'ake 15:43)

> [51] Ko 'ene ha'u mei 'Alematea, ko e kolo 'o e kau Siu, 'a ia na'a ne tatali foki ki he pule'anga 'o e 'Otua. (Luke 23:51)

'I he hili 'a e toetu'u (1 Kolinito 15:50-55) 'e fanau'i fo'ou 'a e kau Kalisitiane ke hu ki he Pule'anga 'o e 'Otua, 'o hange ko e lekooti 'a Sione:

> [3 Pea] lea 'a Sisu 'o pehe kiate ia, "Ko e mo'oni 'oku ou tala atu kiate koe, Kapau 'e 'ikai fanau'i fo'ou ha taha, 'e 'ikai 'aupito te ne lava 'o mamata ki he pule'anga 'o e 'Otua." [4] Pea pehe 'e Nikotimasi kiate ia, "'E lava fefe ke fanau'i ha tangata kuo motu'a? 'E lava koa ke hu hono ua ki he manava 'o 'ene fa'ee, pea fanau'i?" [5] Pea tali 'e Sisu, "Ko e mo'oni 'oku ou tala atu kiate koe, Kapau 'e 'ikai fanau'i ha taha 'i he vai mo e Laumalie, 'e 'ikai fa'a hu ia ki he pule'anga 'o e 'Otua. (Sione 3:3-5)

Ko e kakai pe 'a e 'Otua te nau mamata ki he Pule'anga taupotu taha 'o e 'Otua hili 'a e nofotu'i.

Kataki 'o toe mahino ange he taimi ni hili e toetu'u 'a Sisuu, na'a Ne toe akonaki fekau'aki mo e Pule'anga 'o e 'Otua:

> [3] Pea na'a ne fakaha foki ia 'oku mo'ui hili 'Ene mamahi 'aki 'a e ngaahi fakamo'oni ta'e-hala, 'o mamata ki ai 'i he 'aho 'e fangofulu, mo lea ki he ngaahi me'a 'o e pule'anga 'o e 'Otua. (Ngaue 1:3)

Ko e malanga 'uluaki mo faka'osi na'e fai 'e Sisu na'e fekau'aki ia mo e Pule'anga 'o e 'Otua! Na'e ha'u 'a Sisu ko e talafekau ke ako'i fekau'aki mo e Pule'anga ko ia.

Na'e fekau foki 'e Sisu 'a e 'Aposetolo ko Sione ke tohi fekau'aki mo e Pule'anga 'o e 'Otua 'i he ta'u 'e taha 'e taha 'a ia 'e 'i he mamani. Fakatokanga'i ange 'a e me'a na'a Ne fekau kia Sione ke tohi:

> [4 Na] 'a ku mamata ki he laumalie 'o kinautolu na'e tu'usi honau 'ulu koe'uhi ko 'enau fakamo'oni kia Sisu, pea koe'uhi ko e folofola 'a e 'Otua, 'a ia na'e 'ikai te nau hu ki he manu fekai pe ko hono 'imisi, pea na'e 'ikai te nau ma'u hono faka'ilonga 'i honau la'e pe 'i honau nima. Pea na'a nau mo'ui mo pule fakataha mo Kalaisi 'i he ta'u 'e taha afe. (Fakaha 20:4)

Na'e ako'i 'e he kau fuofua Kalisitiane 'e 'i mamani 'a e Pule'anga 'o e 'Otua 'o fetongi 'a e ngaahi pule'anga 'o e mamani 'o hange ko ia 'oku ako'i 'e he Tohi Tapu (cf. Fakaha 5:10, 11:15).

Ko e ha hono 'uhinga, kapau 'oku fu'u mahu'inga 'a e Pule'anga 'o e 'Otua, 'oku 'ikai ke fu'u fanongo lahi ai 'a e tokolahi ki ai?

Ko e konga koe'uhi he na'e ui ia 'e Sisu ko ha misiteli ia:

> [11] Pea na'a ne folofola kiate kinautolu, "Kuo tuku kiate kimoutolu ke mou 'ilo 'a e me'a lilo 'o e pule'anga 'o e 'Otua; ka ko kinautolu 'oku 'i tu'a, 'oku hoko mai 'a e ngaahi me'a kotoa pe 'i he ngaahi talanoa fakatata. (Ma'ake 4:11)

Na'a mo e 'aho ni ko e Pule'anga mo'oni 'o e 'Otua 'oku misiteli ia ki he tokolahi 'o hange ko e konga lahi 'o e palani 'a e 'Otua (vakai foki ki he'emau tohi ta'etotongi, 'i he 'initaneti 'i he www.ccog.org 'oku ui ko e: The MYSTERY of GOD's PLAN Why Did God Created Anything? Ko e ha na'e ngaohi ai koe 'e he 'Otua?).

Fakakaukau foki na'e pehe 'e Sisu 'e hoko mai 'a e ngata'anga ('o e kuonga) hili hono malanga'i 'o e ongoongolelei 'o e pule'anga 'i mamani kotoa pe ko ha FAKAMO'oni:

> [14] Pea 'e malanga 'aki 'a e ongoongolelei ko 'eni 'o e pule'anga 'i mamani kotoa pe ko ha fakamo'oni ki he ngaahi pule'anga kotoa pe, pea 'e toki hoko mai 'a e ngata'anga. (Matiu 24:14)

'Oku mahu'inga hono malanga'i 'o e ongoongolelei 'o e Pule'anga 'o e 'Otua pea kuo pau ke fakahoko ia **'i he ngaahi kuonga faka'osi ko 'eni**. Ko ha "popoaki lelei" ia he 'oku ne 'omi 'a e 'amanaki lelei mo'oni ki he ngaahi palopalema 'a e fa'ahinga 'o e tangata, neongo 'a e me'a 'oku ako'i 'e he kau taki fakapolitikale.

Kapau te ke fakakaukau ki he ngaahi lea 'a Sisuu, 'oku totonu ke mahino 'oku totonu ke talaki 'e he siasi faka-Kalisitiane mo'oni 'a e ongoongolelei 'o e pule'anga he taimi ni. 'Oku totonu ke hoko 'eni ko e me'a mahu'inga taha ki he Siasi. Pea ke lava 'o fakahoko lelei 'eni, 'oku totonu ke faka'aonga'i 'a e ngaahi lea fakafonua kehekehe. *Ko e me'a 'eni* 'oku feinga 'a e Siasi 'o e 'Otua ke fai. Pea ko e 'uhinga ia kuo liliu ai 'a e ki'i tohi ko 'eni ki ha ngaahi lea fakafonua lahi.

Na'e ako'i 'e Sisu ko e tokolahi he 'ikai ke nau tali 'Ene founga:

> [13] "Hu 'i he matapa lausi'i; he 'oku falahi 'a e matapaa pea falahi 'a e hala 'oku fakatau ki he faka'auha, pea 'oku tokolahi 'oku nau hu ai. [14] Koe'uhi 'oku lausi'i 'a e matapaa, pea faingata'a 'a e hala 'oku fakatau ki he mo'ui, pea 'oku tokosi'i pe 'oku 'ilo ia. (Matiu 7:13-14)

'Oku fakaiku 'a e ongoongolelei 'o e Pule'anga 'o e 'Otua ki he mo'ui!

' E mahu'inga nai ke fakatokanga'i neongo ko e tokolahi taha ' o e kau taku ko e kau Kalisitiané ' oku hā ngali ta'etokanga ki he fo'i fakakaukau ko e fakamamafa ' a Kalaisi ko hono malanga'i ' a e ongoongolelei ' o e Pule'anga ' o e ' Otuá, kuo fa'a mahino'i ' e he kau teolosia mo e kau faihisitōlia fakamāmaní ko e me'a mo'oni eni ' oku ako'i ' e he Tohi Tapú.

Ka na'e 'amanaki tonu pe 'a Sisu ke ako'i 'e He'ene kau akonga 'a e ongoongolelei 'o e Pule'anga 'o e 'Otua (Luke 9:2,60). Koe'uhi 'e makatu'unga 'a e pule'anga 'i he kaha'u 'i he ngaahi fono 'a e 'Otua, te ne 'omi 'a e melino mo e tu'umalie—pea ko e talangofua ki he ngaahi fono ko ia 'i he kuonga ko 'eni 'oku iku ia ki he melino mo'oni (Saame 119:165,172; 'Efeso 2:15).

Pea na'e 'iloa 'a e ongoongo lelei ko 'eni 'o e pule'anga 'i he ngaahi folofola 'o e Fuakava Motu'a.

3. Na'e 'iloa 'a e Pule'anga 'i he Fuakava Motu'a?

Ko e malanga 'uluaki mo faka'osi 'a Sisu na'e lekooti na'e kau ai 'a hono talaki 'o e ongoongolelei 'o e Pule'anga 'o e 'Otua (Ma'ake 1:14-15; Ngaue 1:3).

Ko e pule'anga 'o e 'Otua ko ha me'a ia na'e totonu ke 'ilo 'e he kau Siu 'i he kuonga 'o Sisuu 'o hange ko ia na'e lave ki ai 'i he'enau folofola, 'a ia 'oku tau ui he taimi ni ko e Fuakava Motu'a.

Na'e akonaki 'a Taniela 'o kau ki he pule'anga

Na'e tohi 'e he palofita ko Taniela 'o pehe:

> 40 Pea ko hono faa 'o e pule'anga 'e malohi tatau mo e ukamea, 'o hange ko e ukamea 'e mafahi 'o laiki 'a e me'a kotoa pe; pea hange ko e ukamea 'oku laiki, 'e maumau'i 'e he pule'anga ko ia 'a e ngaahi me'a kehe kotoa pe. 41 Pea ko ho'omou mamata ki he va'e mo e louhi'i va'e, ko e konga 'o e 'umea mo e konga 'o e ukamea, 'e vahevahe 'a e pule'anga; ka 'e 'i ai 'a e malohi 'o e ukamea, 'o hange ko ho'omou mamata ki he ukamea na'e fio 'aki 'a e 'umea. 42 Pea hange ko e va'e 'o e va'e na'e ukamea mo e 'umea, 'e pehe 'a e malohi 'a e pule'anga pea pelepelengesi 'a e konga. 43 Hange ko ho'omou mamata ki he ukamea kuo fio mo e 'umea, te nau tuifio mo e hako 'o e tangata; ka 'e 'ikai te nau fepikitai, 'o hange ko e 'ikai fio 'a e ukamea mo e 'umea. 44 Pea 'i he ngaahi 'aho 'o e ngaahi tu'i ko 'eni 'e fokotu'u 'e he 'Otua 'o e langi ha pule'anga 'a ia 'e 'ikai faka'auha; pea 'e 'ikai tuku 'a e pule'anga ki ha kakai kehe; 'e movete ia 'o faka'auha 'a e ngaahi pule'anga ni kotoa pe, pea 'e tu'u ia 'o ta'engata. (Taniela 2:40-44)

> 18 Ka 'e ma'u 'e he kau ma'oni'oni 'o e Fungani Ma'olunga 'a e pule'anga, pea te nau ma'u 'a e pule'anga 'o ta'engata, 'io 'o ta'engata pea ta'engata.' (Taniela 7:18)

> 21 "Na'a ku le'o; pea na'e tau'i 'e he me'atui pe ko ia 'a e kau ma'oni'oni, 'o ne ikuna'i 'a kinautolu, 22 kae 'oua kuo ha'u 'a e Motu'a 'o e ngaahi 'Aho, pea na'e fai ha fakamaau ki he kau ma'oni'oni 'o

e Fungani Ma'olunga, pea na'e hokosia 'a e taimi ke ma'u ai 'e he kau ma'oni'oni 'a e pule'anga. (Taniela 7:21-22)

'Oku tau ako meia Taniela, 'e hokosia 'a e taimi 'e faka'auha ai 'e he Pule'anga 'o e 'Otua 'a e ngaahi pule'anga 'o e mamani pea 'e tolonga 'o ta'engata. 'Oku tau ako foki 'e 'i ai e fatongia 'o e kaingalotu 'i hono ma'u 'o e pule'anga ko 'eni.

Ko e konga lahi ' o e ngaahi kikite ' a Tanielá ' oku ma'á hotau taimí ' i he senituli hono 21.

Fakatokanga'i ange ha ngaahi potufolofola mei he Fuakava Fo'ou:

> 12 "Ko e me'atui 'e hongofulu na'a mou mamata ki ai, ko e ngaahi tu'i 'e hongofulu, 'oku te'eki ai ke nau ma'u ha pule'anga, ka 'oku nau ma'u 'a e mafai 'i he houa 'e taha ko e ngaahi tu'i mo e manu. 13 'Oku nau fakakaukau taha, pea te nau foaki honau malohi mo e mafai ki he manu. 14 'E tau 'a kinautolu ni mo e Lami, pea 'e ikuna'i kinautolu 'e he Lami, he ko e 'Eiki ia 'o e ngaahi 'eiki mo e Tu'i 'o e ngaahi tu'i; pea ko kinautolu 'oku 'iate ia 'oku ui mo fili, mo faivelenga." (Fakaha 17:12-14)

Ko ia, 'oku tau sio 'i he Fuakava Motu'a mo e Fuakava Fo'ou fakatou'osi ki he fakakaukau ko ia 'e 'i ai ha pule'anga fakamamani 'i he kuonga faka'osi 'oku konga hongofulu pea 'e faka'auha ia 'e he 'Otua mo fokotu'u Hono pule'anga.

Na'e akonaki 'a 'Isaia 'o kau ki he pule'anga

Na'e ue'i 'e he 'Otua 'a 'Isaia ke ne tohi fekau'aki mo e 'uluaki konga 'o e Pule'anga 'o e 'Otua, 'a e pule ta'u 'e taha afe 'oku 'iloa ko e nofotu'i, 'i he founga ko 'eni:

> 1 'E tupu hake ha Va'a mei he tefito 'o Sese, Pea 'e tupu ha Va'a mei hono ngaahi aka. 2 'E nofo'ia Ia 'e he Laumalie 'o e 'Eiki, 'a e Laumalie 'o e poto mo e 'ilo, Ko e Laumalie 'o e akonaki mo e ivi, Ko e Laumalie 'o e 'ilo mo e manavahe ki he 'Eiki.

[3] Ko 'ene fiefia 'i he manavahe ki he 'Eiki, Pea 'e 'ikai te ne fakamaau 'aki 'a e mamata 'a hono fofonga, Pea ' e 'ikai te ne fakamaau 'aki 'a e fanongo 'a hono telinga; [4] Ka te ne fakamaau 'i he ma'oni'oni 'a e masiva, Pea te ne tu'utu'uni 'i he faitotonu koe'uhi ko e angamalu 'o e fonua; Te ne taa'i 'a e kelekele 'aki 'a e tokotoko 'o hono fofonga, Pea te ne tamate'i 'a e angahala 'aki 'a e manava 'o hono loungutu. [5] 'E hoko 'a e ma'oni'oni ko e leta 'o Hono kongaloto, Pea ko e angatonu ko e leta 'o Hono kongaloto.

[6] "'E nofo foki 'a e ulofi mo e lami, 'E tokoto hifo 'a e lepati mo e kosi mui, mo e 'uhiki'i pulu mo e laione mui mo e sisino; Pea 'e tataki 'a kinautolu 'e he ki'i tamasi'i. [7] 'E kaikai 'a e pulu mo e pea; 'E tokoto fakataha 'a hona 'uhiki; Pea 'e kai 'e he laione 'a e mohuku 'o hange ko e pulu. [8] 'E va'inga 'a e tamasi'i fakahuhu 'i he ve'e ava 'o e ngata, Pea 'e 'ai 'e he tamasi'i kuo mavae hono nima ki he 'ana 'o e ngata fekai. [9] 'E 'ikai te nau lavea pe faka'auha 'i hoku mo'unga toputapu kotoa, He 'e fonu 'a mamani 'i he 'ilo 'o e 'Eiki 'o hange ko hono 'ufi'ufi 'e he vai 'a e tahi.

[10] "Pea 'i he 'aho ko ia 'e 'i ai 'a e Aka 'o Sese, 'a ia 'e tu'u ko e fuka ki he kakai; He 'e kumi ia 'e he kau Senitaile, Pea 'e naunau'ia 'a hono malolo'anga." ('Isaia 11:1-10)

Ko e 'uhinga na'a ku lau ai 'eni ko e konga 'uluaki pe konga 'uluaki 'o e Pule'anga 'o e 'Otua, he ko e taimi 'eni 'e fakatu'asino ai (kimu'a 'i he taimi 'e hifo ai 'a e kolo ma'oni'oni, Selusalema Fo'ou mei he langi, Fakaha 21) pea 'e tolonga 'i ha ta'u 'e tahaafe. Na'e fakapapau'i 'e 'Isaia 'a e tafa'aki fakatu'asino 'o e konga ko 'eni 'i he'ene hoko atu 'aki 'eni:

[11] Pea 'e hoko 'o pehe 'i he 'aho ko ia 'e toe ala atu 'a e 'Eiki Hono to'ukupu ko hono tu'o ua Ke fakafoki mai 'a e toenga 'o Hono kakai 'a ia kuo toe, mei 'Asilia mo 'Isipite, Meia Patelosi mo Kusi, Meia 'Ilami mo Saina, Meia Hepati mo e ngaahi motu 'o e tahi.

[12] Te ne fokotu'u ha fuka ma'a e ngaahi pule'anga, pea te ne fakatahataha'i 'a e kau li'ekina 'o 'Isileli, pea tanaki fakataha 'a Siuta kuo fakamovetevete'i mei he ngaahi tuliki 'e fa 'o mamani. [13] 'E 'alu atu foki 'a e meheka 'a 'Ifalemi, Pea 'e motuhi atu 'a e ngaahi fili 'o

Siuta; 'E 'ikai meheka 'a 'Ifalemi kia Siuta, Pea 'e 'ikai fakamamahi'i 'e Siuta 'a 'Ifalemi. [14] Ka te nau puna hifo 'i he uma 'o e kau Filisitia ki he hihifo; Te nau vete fakataha 'a e kakai 'o e Hahake; Te nau ala honau nima ki 'Itomi mo Moape; Pea 'e talangofua 'a e kakai 'o 'Amoni kiate kinautolu. [15] 'E faka'auha 'aupito 'e he 'Eiki 'a e 'elelo 'o e Tahi 'o 'Isipite; Te ne lulu'i hono nima 'aki 'ene matangi malohi 'i he Vaitafe, 'o taa'i ia 'i he ngaahi vaitafe 'e fitu, Pea ngaohi 'a e kakai ke nau kolosi 'i he tafa'aki 'e taha. [16] 'E 'i ai ha hala lahi ki he toenga 'o Hono kakai 'a ia 'e toe mei 'Asilia, 'o hange ko ia na'e hoko ki 'Isileli 'i he 'aho na'a ne ha'u ai mei he fonua ko 'Isipite. ('Isaia 11:11-16)

Na'e ue'i fakalaumalie foki 'a 'Isaia ke ne tohi:

2 Pea 'e hoko 'eni 'i he ngaahi 'aho faka'osi 'e fokotu'u 'a e mo'unga 'o e fale 'o e 'Eiki 'i he tumutumu 'o e ngaahi mo'unga, pea 'e hakeaki'i ia 'o ma'olunga ange 'i he ngaahi mo'unga; Pea 'e tafe atu ki ai 'a e ngaahi pule'anga kotoa pe. [3] 'E ha'u 'a e kakai tokolahi 'o pehe, "Ha'u, pea tau 'alu hake ki he mo'unga 'o e 'Eiki, ki he fale 'o e 'Otua 'o Sekope; Te ne ako'i 'a kitautolu 'i hono ngaahi hala, pea te tau 'a'eva 'i hono ngaahi hala." **He 'e 'alu atu mei Saione 'a e fono**, Mo e folofola 'a e 'Eiki mei Selusalema. [4] Te ne fakamaau 'i he vaha'a 'o e ngaahi pule'anga, Pea valoki'i 'a e kakai tokolahi; Te nau tuki 'enau heletaa ko e palau, Pea mo 'enau tao ko e mata'u 'auhani; **'E 'ikai hiki hake 'e he pule'anga 'a e heleta ki he pule'anga, Pea 'e 'ikai te nau toe ako 'a e tau**. ... [11] 'E fakavaivai'i 'a e fofonga ma'olunga 'o e tangata, 'E punou hifo 'a e hikisia 'a e tangata, Pea ko e 'Eiki pe 'e hakeaki'i 'i he 'aho ko ia. ('Isaia 2:2-4,11)

Ko ia ai, 'e hoko ia ko ha taimi 'o e melino 'i he mamani. Ko hono aofangatuku, 'e ta'engata 'eni, 'i he pule 'a Sisu. Makatu'unga 'i he ngaahi folofola kehekehe (Saame 90:4; 92:1; 'Isaia 2:11; Hosea 6:2), 'oku ako'i 'eni 'e he Talmud faka-Siu 'i he ta'u 'e 1,000 (Babylonian Talmud: Tractate Sanhedrin Folio 97a).

Na'e ue'i fakalaumalie 'a 'Isaia ke ne hiki foki 'a e ngaahi me'a ko 'eni:

> [6] He kuo fanau'i kiate kitautolu 'a e Tama, kuo foaki kiate kitautolu 'a e 'Alo; Pea 'e 'i hono uma 'a e pule'anga. Pea 'e ui hono huafa ko e Fakaofo, ko e Akonaki, ko e 'Otua Mafimafi, ko e Tamai Ta'engata, ko e 'Eiki 'o e Melino. [7] 'E 'ikai hano ngata'anga 'o e tupulaki 'o 'ene pule'anga mo e melino, 'I he taloni 'o Tevita pea ki Hono pule'anga, ke fokotu'utu'u ia mo fokotu'u ia 'i he fakamaau mo e fakamaau totonu Talu mei he taimi ko ia 'o fai atu, 'o ta'engata. 'E fakahoko 'eni 'e he faivelenga 'a e 'Eiki 'o e ngaahi kau tau. ('Isaia 9:6-7)

Fakatokanga'i ange na'e pehe 'e 'Isaia 'e ha'ele mai 'a Sisu 'o fokotu'u ha pule'anga mo ha pule'anga. Neongo 'oku lau 'e he tokolahi 'oku nau lau 'a Kalaisi 'a e potufolofola ko 'eni, tautautefito 'i Tisema 'o e ta'u takitaha, ka 'oku 'ikai ke nau fakatokanga'i 'oku lahi ange 'ene kikite 'i he fo'i mo'oni ko ia 'e 'alo'i 'a Sisuu. 'Oku fakahaa'i 'e he Tohi Tapu 'oku 'i ai ha pule'anga 'o e Pule'anga 'o e 'Otua mo e ngaahi lao ki he kakai, pea 'e hoko 'a Sisu ko e tu'i ki ai. Na'e kikite'i ia 'e 'Isaia, Taniela, mo e ni'ihi kehe.

Ko e ngaahi fono 'a e 'Otua ko e hala ia 'o e 'ofa (Matiu 22:37-40; Sione 15:10) pea 'e pule'i 'a e Pule'anga 'o e 'Otua 'o makatu'unga 'i he ngaahi fono ko ia. Ko ia ai ko e Pule'anga 'o e 'Otua, neongo 'a e tokolahi 'i mamani 'oku nau vakai ki ai, 'e makatu'unga ia 'i he 'ofa.

Ngaahi Saame mo ha ngaahi me'a lahi ange

Na'e ' ikai ko Taniela mo ' Aisea pē na'e fakamānava'i ' e he ' Otuá ke na tohi fekau'aki mo e Pule'anga ' o e ' Otuá ka hoko maí.

Na'e ue'i fakalaumalie 'a 'Isikeli ke ne tohi ko kinautolu 'o *e ngaahi* fa'ahinga *kotoa* 'o 'Isileli ('ikai ko e kau Siu pe) 'a ia na'e fakamovetevete'i lolotonga e taimi 'o e Mamahi Lahi 'e tanaki fakataha kinautolu ki he pule'anga 'o e nofotu'i:

> [17] Ko ia ke mou pehe, 'Ko e folofola 'eni 'a e 'Eiki ko e 'Otua: Te u tanaki 'a kimoutolu mei he ngaahi kakai, fakataha 'a kimoutolu mei he ngaahi fonua kuo fakamovetevete'i ai kimoutolu, pea te u foaki kiate kimoutolu 'a e fonua ko 'Isileli."' [18] Pea te nau 'alu ki ai, pea te nau to'o mei ai 'a hono ngaahi me'a fakalielia kotoa pe mo hono

ngaahi me'a fakalielia kotoa pe. [19] Pea te u toki foaki kiate kinautolu 'a e loto pe taha, pea te u 'ai 'a e laumalie fo'ou 'iate kinautolu, pea to'o 'a e loto makamaka mei honau kakano, pea foaki kiate kinautolu 'a e loto kakano, [20] koe'uhi ke nau 'a'eva 'i he'eku ngaahi tu'utu'uni, mo tauhi 'eku ngaahi fakamaau, mo fai ia; pea te nau hoko ko hoku kakai, pea te u hoko ko honau 'Otua. [21] Ka ko kinautolu 'oku muimui honau loto ki he'enau ngaahi me'a fakalielia mo 'enau ngaahi anga-fakalielia, te u totongi 'enau ngaahi ngaue ki honau 'ulu 'onautolu," 'oku folofola 'e he 'Eiki ko e 'Otua. ('Isikeli 11:17-21)

'E 'ikai toe fakamovetevete'i 'a e hako 'o e ngaahi fa'ahinga 'o 'Isileli, ka te nau talangofua ki he ngaahi tu'utu'uni 'a e 'Otua pea tuku 'enau kai 'a e ngaahi me'a fakalielia (Levitiko 11; Teutalonome 14).

Fakatokanga'i ange 'a e ngaahi me'a ko 'eni 'i he ngaahi Saame fekau'aki mo e ongoongo lelei 'o e pule'anga 'o e 'Otua:

[27] 'E manatu'i 'e he ngaahi ngata'anga kotoa pe 'o mamani pea tafoki ki he 'Eiki, Pea 'e hu 'a e ngaahi famili kotoa pe 'o e ngaahi pule'anga 'i ho 'ao. [28] He 'oku 'a e pule'anga 'a e 'Eiki, pea 'oku ne pule ki he ngaahi pule'anga. (Saame 22:27-28)

[6] Ko ho taloni, 'e 'Otua, 'oku ta'engata pea ta'engata; Ko e tokotoko 'o e ma'oni'oni ko e tokotoko ia 'o ho pule'anga. (Saame 45:6)

[1] ʻOiaue, hiva ki he 'Eiki ha hiva fo'ou! Hiva ki he 'Eiki, 'a mamani kotoa. [2] Hiva ki he 'Eiki, fakafeta'i ki Hono huafa; Malanga 'aki 'a e ongoongo lelei 'o 'Ene fakamo'ui mei he 'aho ki he 'aho. [3] Fakaha 'a Hono naunau 'i he ngaahi pule'anga, 'a 'ene ngaahi me'a fakaofo 'i he kakai kotoa pe. (Saame 96:1-3; cf. 1 Fakamatala Me'a Hokohoko 16:23-24)

[10] 'E fakafeta'i 'a ho'o ngaahi ngaue kotoa pe kiate koe, 'e 'Eiki, pea 'e tapuaki'i koe 'e ho'o kau ma'oni'oni. [11] Te nau lea ki he naunau 'o ho pule'anga, Mo e lau ki ho malohi, [12] Ke fakaha ki he fanau 'a e tangata 'a 'ene ngaahi ngaue mafimafi, Mo e naunau'ia 'o hono

pule'anga. [13] Ko ho pule'anga ko e pule'anga ta'engata, pea 'oku tolonga 'a ho'o pule 'i he ngaahi to'u tangata kotoa pe. (Saame 145:10-13)

Na'e tohi foki mo ha kau fa'u tohi kehekehe 'i he Fuakava Motu'a fekau'aki mo e ngaahi tafa'aki 'o e pule'anga (e.g. 'Isikeli 20:33; 'Opataia 21; Maika 4:7).

Ko ia, 'i he taimi na'e kamata ako'i ai 'e Sisu 'a e ongoongolelei 'o e Pule'anga 'o e 'Otua, na'e maheni 'Ene kau fanongo ofi mo e tefito'i fakakaukau.

4. Na'e ako'i nai 'e he Kau 'Aposetolo 'a e Ongoongolelei 'o e Pule'anga?

Neongo 'oku to'onga 'a e tokolahi 'o hange ko e ongoongolelei ko e ongoongo lelei pe ia fekau'aki mo Sisuu, ko hono mo'oni na'e ako'i 'e he kau muimui 'o Sisuu 'a e ongoongolelei 'o e Pule'anga 'o e 'Otua. Ko e popoaki ia na'e 'omi 'e Sisuu.

Na'e ako'i 'e he 'Aposetolo ko Paula fekau'aki mo e Pule'anga 'o e 'Otua mo Sisuu:

> 8 Pea na 'a ne hu ki he fale lotu, 'o ne lea loto-to'a 'i he mahina 'e tolu, 'o ne faka'uhinga mo fakaloto'i 'a e ngaahi me'a 'o e pule'anga 'o e 'Otua. (Ngaue 19:8)
>
> 25 Pea ko e mo'oni, 'oku ou 'ilo 'eni ko kimoutolu kotoa pe, 'a ia kuo u 'alu ki ai 'o malanga 'aki 'a e pule'anga 'o e 'Otua. (Ngaue 20:25)
>
> 23 Pea 'i he'enau tu'utu'uni 'a e 'aho kiate ia, na'e ha'u 'a e tokolahi kiate ia ki hono nofo'anga, 'a ia na'a ne fakamatala'i mo fakamo'oni ki ai 'a e pule'anga 'o e 'Otua, 'o ne fakaloto'i 'a kinautolu 'o kau kia Sisu mei he fono 'a Mosese mo e kau palofita, mei he pongipongi 'o a'u ki he efiafi. 31 'o malanga 'aki 'a e pule'anga 'o e 'Otua, mo ako'i 'a e ngaahi me'a 'oku kau ki he 'Eiki ko Sisu Kalaisi 'i he loto falala kakato, 'o 'ikai ta'ofi ia 'e ha taha. (Ngaue 28:23,31)

Fakatokanga'i ange 'oku 'ikai fekau'aki pe 'a e Pule'anga 'o e 'Otua mo Sisu (neongo ko e konga lahi Ia 'o ia), he na'e ako'i foki 'e Paula fekau'aki mo Sisu 'o mavahe mei he me'a na'a ne ako'i fekau'aki mo e Pule'anga 'o e 'Otua.

Na'e ui foki ia 'e Paula ko e ongoongolelei 'a e 'Otua, ka ko e ongoongolelei pe ia 'o e Pule'anga 'o e 'Otua:

> 9 ... na'a mau malanga 'aki kiate kimoutolu 'a e ongoongolelei 'a e 'Otua ... 12 koe'uhi ke mou 'a'eva taau mo e 'Otua 'a ia 'oku ne ui 'a kimoutolu ki Hono pule'anga mo e naunau 'o'ona. (1 Tesalonaika 2:9,12)

Na'e ui foki ia 'e Paula ko e ongoongolelei 'o Kalaisi (Loma 1:16). Ko e "popoaki lelei" 'a Sisuu, ko e popoaki na'a Ne ako'i.

Fakakaukau ange na'e 'ikai ko ha ongoongolelei pe ia fekau'aki mo Sisu Kalaisi pe fakamo'ui fakatautaha. Na'e pehe 'e Paula na'e kau 'i he ongoongolelei 'o Kalaisi 'a e talangofua kia Sisuu, 'Ene toe ha'ele mai, mo e fakamaau 'a e 'Otua:

> 6 ... 'E totongi 'e he 'Otua 'aki 'a e mamahi 'a kinautolu 'oku fakahoha'asi 'a kimoutolu, 7 pea ke foaki kiate kimoutolu 'oku faingata'a'ia 'a e malolo fakataha mo kimautolu 'i he taimi 'e fakaha mai ai 'a e 'Eiki ko Sisu mei he langi mo 'Ene kau 'angelo malohi, 8 'i he afi ulo 'o sauni kiate kinautolu 'oku 'ikai te nau 'ilo 'a e 'Otua, pea kiate kinautolu 'oku 'ikai talangofua ki he ongoongolelei 'a hotau 'Eiki ko Sisu Kalaisi. 9 'E tautea'i 'a kinautolu ni 'aki 'a e faka'auha ta'engata mei he 'ao 'o e 'Eiki pea mei he naunau 'o hono malohi, 10 'o ka ha'ele mai ia, 'i he 'aho ko ia, ke fakalangilangi'i 'i He'ene kau ma'oni'oni, pea ke faka'ofo'ofa'ia 'iate kinautolu kotoa pe 'oku tui, koe'uhi na'e tui ki he'emau fakamo'oni 'iate kimoutolu. (2 Tesalonaika 1:6-10)

'Oku fakahaa'i 'e he Fuakava Fo'ou ko e pule'anga ko ha me'a ia te tau ma'u, kae 'ikai ko 'etau ma'u kakato ia he taimi ni:

> 28 'Oku tau ma'u ha pule'anga 'oku 'ikai lava ke lulu'i. (Hepelu 12:28)

' E lava ke tau ma'u mo fakatu'otu'a atu ke hoko ko e konga ' o e Pule'anga ' o e ' Otuá he taimí ni, ka kuo te'eki ai ke tau hū kakato ki ai.

Na'e fakapapau'i pau 'e Paula 'oku 'ikai ke hu kakato ha taha ki he Pule'anga 'o e 'Otua ko ha tangata fakamatelie, 'o hange ko ia 'oku hoko *hili* 'a e toetu'u:

> 50 Ko 'eni 'oku ou lea 'aki, 'e kainga, 'oku 'ikai lava ke ma'u 'e he kakano mo e toto 'a e pule'anga 'o e 'Otua; pea 'oku 'ikai ma'u 'e he kovi 'a e ta'e'au'auha. 51 Vakai, 'oku ou tala kiate kimoutolu 'a e me'a lilo: 'E 'ikai te tau mohe kotoa pe, ka 'e liliu kotoa pe kitautolu— 52 'i he ki'i momeniti si'i, 'i he kemo 'o e mata, 'i he talupite faka'osi. He 'e

ifi 'a e talupite, pea 'e fokotu'u 'a e mate 'o ta'e-fa'a-'au'auha, pea 'e liliu 'a kitautolu (1 Kolinito 15:50-52)

1 Ko ia 'oku ou fekau kiate kimoutolu 'i he 'ao 'o e 'Otua mo e 'Eiki ko Sisu Kalaisi, 'a ia te ne fakamau'i 'a e mo'ui mo e mate 'i He'ene ha mai mo Hono pule'anga.

(2 Timote 4:1)

Na'e 'ikai ngata pe 'i hono ako'i ia 'e Paula, ka na'a ne toe 'oatu foki 'e Sisu 'a e Pule'anga ki he 'Otua ko e Tamai:

20 Ka ko 'eni kuo toe tu'u 'a Kalaisi mei he mate, pea kuo ne hoko ko e 'uluaki fua 'o kinautolu kuo mohe. 21 He ko e me'a 'i he tangata na'e hoko mai ai 'a e mate, na'e hoko foki mei he tangata 'a e toetu'u 'o e mate. 22 He 'oku hange 'oku mate kotoa pe 'ia 'Atama, 'e pehe foki 'e mo'ui kotoa pe 'ia Kalaisi. 23 Ka ko e taki taha 'i hono fokotu'utu'u 'o'ona: ko Kalaisi ko e 'uluaki fua, pea hili ia 'a kinautolu 'oku 'a Kalaisi 'i He'ene ha'ele mai. 24Pea 'e toki hoko mai 'a e ngata'anga, 'i he'ene tuku 'a e pule'anga ki he 'Otua ko e Tamai, 'o ka ne fakangata 'a e pule kotoa pe, mo e mafai mo e malohi kotoa pe. 25 He kuo pau ke ne pule kae 'oua kuo Ne tuku 'a e ngaahi fili kotoa pe 'i Hono lalo va'e. (1 Kolinito 15:20-25)

Na'e ako'i foki 'e Paula he 'ikai ma'u 'e he kau ta'e-ma'oni'oni (maumau'i 'a e ngaahi fekau) 'a e Pule'anga 'o e 'Otua:

9 'Ikai 'oku mou 'ilo 'e 'ikai ma'u 'e he kau ta'e-ma'oni'oni 'a e pule'anga 'o e 'Otua? 'Oua na'a kakaa'i 'a kimoutolu. Pea 'e 'ikai ma'u 'a e pule'anga 'o e 'Otua 'a e kau fe'auaki, pe ko e kau tauhi tamapua, pe ko e kau tono, pe ko e fakahomosekisuale, pe ko e kau sotoma, 10 pe ko e kau kaiha'a, pe ko e manumanu, pe ko e kau kona, pe ko e kau lau'ikovi, pe ko e kau kaiha'a. (1 Kolinito 6:9-10)

19 Ko 'eni 'oku mahino 'a e ngaahi ngaue 'a e kakano, 'a ia ko e: tono, mo e fe'auaki, mo e ta'ema'a, mo e fakalielia, 20 ko e tauhi tamapua, mo e faimana, mo e taufehi'a, mo e fakakikihi, mo e meheka, mo e 'ita, mo e siokita, mo e feke'ike'i, mo e ngaahi lotu hee, 21 mo e meheka, mo e fakapoo, mo e konaa, mo e ngaahi me'a

pehee; 'a ia 'oku ou tomu'a tala kiate kimoutolu, 'o hange ko 'eku tala atu foki kiate kimoutolu 'i he kuohili, ko kinautolu 'oku fai 'a e ngaahi me'a pehee 'e 'ikai te nau ma'u 'a e pule'anga 'o e 'Otua. (Kaletia 5:19-21)

5 He 'oku mou 'ilo 'eni, 'oku 'ikai ha fe'auaki, pe ko ha tangata ta'ema'a, pe ko ha tangata manumanu, 'a ia ko e tauhi tamapua, 'oku 'i ai hano tofi'a 'i he pule'anga 'o Kalaisi mo e 'Otua. ('Efeso 5:5)

'Oku 'i ai e ngaahi tu'unga mo'ui 'a e 'Otua pea 'oku ne fie ma'u 'a e fakatomala mei he angahala kae lava ke hu ki Hono pule'anga. 'Oku fie ma'u 'a e talangofua ki he 'Otua ke ma'u 'a e Laumalie Ma'oni'oni pea pehe ki he fakamo'ui:

29 ... Na'e pehe 'e Pita mo e kau 'aposetolo ... "'Oku mau ha'isia ke talangofua ki he 'Otua kae 'ikai ko e tangata. ... 32 Pea ko 'Ene kau fakamo'oni 'a kimautolu ki he ngaahi me'a ni, pea pehe foki mo e Laumalie Ma'oni'oni, 'a ia kuo foaki 'e he 'Otua kiate kinautolu 'oku talangofua kiate Ia." (Ngaue 5:29,32)

5 Kalaisi ... 8 neongo ko e 'Alo Ia, ka na'a ne ako 'a e talangofua 'i he ngaahi me'a na'a Ne mamahi'i. 9 Pea 'i he'ene haohaoa, na'a ne hoko ko e tupu'anga 'o e fakamo'ui ta'engata kiate kinautolu kotoa pe 'oku talangofua kiate Ia, (Hepelu 5:5,8-9)

Na'e fakatokanga mai 'a e 'Aposetolo ko Paula he 'ikai ako'i 'e ha ni'ihi ko e tali 'a e ongoongolelei 'a Sisuu, ka 'oku tali pe 'a e founga 'e taha:

3 'Ofa kiate kimoutolu mo e melino mei he 'Otua ko e Tamai mo hotau 'Eiki ko Sisu Kalaisi, 4 'a ia na'a ne foaki ia koe'uhi ko 'etau ngaahi angahala, koe'uhi ke ne fakahaofi 'a kitautolu mei he kuonga kovi ni, 'o fakatatau ki he finangalo 'o hotau 'Otua ko e Tamai, 5 'a ia ke 'a'ana 'a e langilangi 'o ta'engata pea ta'engata. 'Emeni. 6 'Oku ou ofo 'i ho'omou tafoki vave meiate Ia na'a ne ui 'a kimoutolu 'i he 'alo'ofa 'a Kalaisi, ki ha ongoongolelei kehe, 7 'a ia 'oku 'ikai ko ha me'a kehe; ka 'oku 'i ai 'a e ni'ihi 'oku nau fakahoha'asi 'a kimoutolu, mo loto ke fakakehe'i 'a e ongoongolelei

'a Kalaisi. [8] Ka 'o kapau 'e malanga'i 'e kimautolu, pe ko ha 'angelo mei he langi, ha ongoongolelei kehe kiate kimoutolu, ka ko ia kuo mau malanga 'aki kiate kimoutolu, ke mala'ia ia. [9] Hange ko ia kuo mau lea 'aki 'i mu'a, 'oku pehe 'eku toe lea atu, kapau 'e malanga 'aki 'e ha taha kiate kimoutolu ha ongoongolelei kehe 'i he me'a kuo mou ma'u, ke mala'ia ia. (Kaletia 1:3-9)

[3] Ka 'oku ou manavasi'i, telia na'a hange ko hono kakaa'i 'e he ngata 'a 'Ivi 'i he'ene olopoto, na'a fakakovi'i 'a homou 'atamai mei he faingofua 'a ia 'oku 'ia Kalaisi. [4] He kapau ko ia 'oku ha'u 'oku ne malanga'aki ha Sisu kehe kuo te'eki ai ke tau malanga'i, pe kapau te mou ma'u ha laumalie kehe kuo te'eki ai te mou ma'u, pe ko ha ongoongolelei kehe kuo 'ikai te mou tali — te mou lava 'o kataki'i ia! (2 Kolinito 11:3-4)

Ko e ha 'a e ongoongolelei "kehe" mo e "kehe," loi mo'oni?

'Oku 'i ai ha ngaahi konga kehekehe 'o e ongoongolelei loi.

Ko hono fakalukufua, ko e kosipeli loi ko e tui ia 'oku 'ikai fie ma'u ke ke talangofua mo'oni ki he 'Otua pea feinga mo'oni ke mo'ui mo'oni 'i He'ene founga lolotonga ho'o pehe 'oku ke 'ilo'i Ia (cf. Matiu 7:21-23). 'Oku fakahehema ke siokita.

Na'e kakaa'i 'e he ngata 'a 'Ivi ke ne to ki ha ongoongolelei loi 'i he meimei ta'u 'e 6000 kuo hili (Senesi 3)—pea kuo tui 'a e tangata 'oku nau 'ilo lelei ange 'i he 'Otua pea 'oku totonu ke nau fili 'a e lelei mo e kovi ma'anautolu. 'Io, hili e ha'ele mai 'a Sisuu, na'e fa'a fakapipiki Hono huafa ki he ngaahi kosipeli loi kehekehe—pea 'oku hokohoko atu 'eni pea 'e hokohoko atu ai pe 'o a'u ki he taimi 'o e Fili 'o Kalaisi faka'osi.

'I he taimi 'o e 'Aposetolo ko Paula, ko e kosipeli loi ko ha tuifio ia 'o e mo'oni mo e hala. Na'e tui 'a e kau Nositika ko e 'ilo makehe 'a e me'a na'e fie ma'u ke ma'u ai 'a e 'ilo fakalaumalie, kau ai 'a e fakamo'ui. Na'e tui 'a e kau Nositika ko e me'a na'e fai 'e he kakano na'e 'ikai hano mahu'inga pea na'a nau fakafepaki'i 'a e talangofua ki he 'Otua 'i he ngaahi me'a hange ko e Sapate 'aho hono fitu. Ko e taha 'o e kau taki loi ko Saimone Meki, 'a ia na'e valoki'i/fakatokanga ki ai 'a e 'Aposetolo ko Pita (Ngaue 8:18-21).

Ka 'oku 'ikai faingofua

'Oku fakahaa'i 'e he Fuakava Fo'ou na'e ako'i 'e Filipe 'a e Pule'anga 'o e 'Otua:

> [5] Pea na'e 'alu hifo 'a Filipe ki he kolo ko Samelia, 'o malanga 'aki 'a Kalaisi kiate kinautolu. ... [12] Na'a nau tui kia Filipe 'i he'ene malanga 'aki 'a e ngaahi me'a 'o e pule'anga 'o e 'Otua ... (Ngaue 8:5,12)

Neongo ia, na'e ako'i 'e Sisu, Paula, mo e kau akonga 'oku 'ikai faingofua ke hu ki he Pule'anga 'o e 'Otua:

> [24] Pea 'i he mamata 'a Sisu 'oku ne fu'u loto-mamahi 'aupito, na'a Ne pehe, "Hono 'ikai faingata'a kiate kinautolu 'oku koloa'ia ke hu ki he pule'anga 'o e 'Otua! [25] He 'oku faingofua ange ke hu 'a e kameli 'i he ava'i hui 'i he hu 'a e tangata koloa'ia ki he pule'anga 'o e 'Otua."
>
> [26]Pea na'e pehe 'e kinautolu na'e fanongo ki ai, "Ko hai leva 'e fakamo'ui?"
>
> [27] Ka na'a Ne folofola, "Ko e ngaahi me'a 'oku 'ikai fa'a ma'u 'e he tangata 'oku fa'a fai ia 'e he 'Otua." (Luke 18:24-27)
>
> [22] "Kuo pau ke tau hu ki he pule'anga 'o e 'Otua 'i he ngaahi faingata'a lahi." (Ngaue 14:22)
>
> [3] 'E kainga, 'oku mau ha'isia ke fakafeta'i ma'u ai pe ki he 'Otua koe'uhi ko kimoutolu, 'o hange ko ia 'oku taau, koe'uhi he 'oku tupulaki lahi ho'omou tui, pea 'oku lahi 'a e fe'ofa'aki 'iate kimoutolu kotoa pe, [4] ko ia 'oku mau polepole ai 'iate kimoutolu 'i he ngaahi siasi 'o e 'Otua koe'uhi ko ho'omou kataki mo ho'omou fa'a kataki mo e tui 'i homou ngaahi fakatanga mo e ngaahi faingata'a kotoa pe 'oku mou kataki'i, [5] 'a ia ko e fakamo'oni ia 'o e fakamaau ma'oni'oni 'a e 'Otua, koe'uhi ke lau 'a kimoutolu 'oku mou taau mo e pule'anga 'o e 'Otua, 'a ia 'oku mou mamahi ai foki; [6] koe 'uhi ko e me'a ma'oni'oni ia 'i he 'ao 'o e 'Otua ke totongi 'aki 'a e mamahi 'a kinautolu 'oku fakahoha'asi 'a kimoutolu, [7] pea ke foaki kiate kimoutolu 'oku faingata'a'ia 'a e malolo fakataha mo

kimautolu, 'i he taimi 'e fakaha mai ai 'a e 'Eiki ko Sisu mei he langi mo 'Ene kau 'angelo malohi, (2 Tesalonaika 1:3-7)

Koe'uhi ko e ngaahi faingata'a 'i he taimi ni, ko e ni'ihi pe 'oku ui mo fili 'i he kuonga ni ke nau kau ki ai (Matiu 22:1-14; Sione 6:44; Hepelu 6:4-6). 'E ui ha ni'ihi 'amui ange, 'o hange ko ia 'oku fakahaa'i 'e he Tohi Tapu "ko kinautolu na'e hala 'i he laumalie te nau 'ilo'i, pea ko kinautolu 'oku launga te nau ako 'a e akonaki" ('Isaia 29:24).

Na'e ako'i 'e he 'Aposetolo ko Pita 'oku ta'engata 'a e pule'anga, pea kuo pau ke talangofua faivelenga ki he ongoongolelei 'a e 'Otua pe 'e 'i ai 'a e fakamau:

> 10 Ko ia, 'e kainga, mou faivelenga lahi ange ke fakapapau'i homou ui mo homou fili, he kapau te mou fai 'a e ngaahi me'a ni 'e 'ikai te mou humu; 11 he 'e pehe 'a e hu 'anga lahi kiate kimoutolu ki he pule'anga ta'engata 'o hotau 'Eiki mo e Fakamo'ui ko Sisu Kalaisi. (2 Pita 1:10-11)

> 17 He kuo hokosia 'a e taimi ke kamata ai 'a e fakamaau 'i he fale 'o e 'Otua; pea kapau 'e tomu'a kamata ia 'iate kitautolu, ko e ha 'a e ngata'anga 'o kinautolu 'oku 'ikai talangofua ki he ongoongolelei 'a e 'Otua? (1 Pita 4:17)

Ko e Tohi Faka'osi 'o e Tohi Tapu mo e Pule'anga

'Oku ako'i 'e he Tohi Tapu "ko e 'Otua ko e 'ofa" (1 Sione 4:8,16) pea ko Sisu 'a e 'Otua (Sione 1:1,14)—'e ma'u 'e he Pule'anga 'o e 'Otua ha Tu'i 'oku 'ofa pea 'oku poupou'i 'e he'ene ngaahi lao 'a e 'ofa, kae 'ikai ko e taufehi'a (cf. Fakaha 22:14-15).

'Oku fakahaa'i foki 'e he Tohi Tapu 'e fekau'i mai 'e he 'Otua ha 'angelo ke ne talaki 'a e ongoongolelei ta'engata 'o e pule'anga 'o e 'Otua (Fakaha 14:6-7) pea mo ha 'angelo 'e taha ke fakamahino'i neongo 'ene ha lahi, ka 'oku to 'a Papilone (Fakaha 14:8-9). 'E hoko 'a e ngaahi popoaki ko 'eni ko ha fakamo'oni mahulu hake 'i natula 'o e ongoongolelei kuo ma'u 'e mamani kimu'a ko ha fakamo'oni pea 'e ngali ko ha ngaahi me'a ia 'oku hoko ki he "fu'u kakai lahi" 'oku ha'u ki he 'Otua 'i he ngata'anga (Fakaha

7:9-14). 'Oku 'ikai tatau ia mo e malohi faka'osi 'o Papilone 'e tu'u hake pea to (cf. Fakaha 18:1-18), ko e konga faka'osi 'o e pule'anga 'o e 'Otua 'oku tolonga 'o ta'engata:

> [15] Pea na'e ifi 'e he 'angelo hono fitu: Pea na'e 'i ai 'a e ngaahi le'o lahi 'i he langi, 'o pehe, "Kuo hoko 'a e ngaahi pule'anga 'o mamani ko e ngaahi pule'anga 'o hotau 'Eiki mo 'ene Kalaisi, pea te ne pule 'o ta'engata pea ta'engata!" (Fakaha 11:15)

'E pule 'a Sisu 'i he pule'anga! Pea 'oku fakaha mai 'e he Tohi Tapu 'a hono hingoa 'e ua:

> [16] Pea 'oku ne 'ai 'i hono pulupulu mo hono alanga 'a e hingoa kuo tohi: KO E TU'I 'O E NGAAHI TU'I MO E 'EIKI 'O E NGAAHI 'EIKI. (Fakaha 19:16)

Ka ko Sisu pe 'e pule? Fakatokanga'i ange 'a e potufolofola ko 'eni:

> [4] Pea na'a ku mamata ki he ngaahi taloni, pea na'a nau nofo ai, pea na'e tuku 'a e fakamaau kiate kinautolu. Pea na'a ku mamata ki he laumalie 'o kinautolu na'e tu'usi honau 'ulu koe'uhi ko 'enau fakamo'oni kia Sisu pea mo e folofola 'a e 'Otua, 'a ia na'e 'ikai te nau hu ki he manu fekai pe ko hono 'imisi, pea na'e 'ikai te nau ma'u hono faka'ilonga 'i honau la'e pe 'i honau nima. Pea na'a nau mo'ui mo pule mo Kalaisi 'i he ta'u 'e taha afe . . . [6] 'Oku monu'ia mo ma'oni'oni ia 'oku kau 'i he 'uluaki toetu'u. 'Oku 'ikai ma'u 'e he mate 'anga ua 'a e malohi ki he fa'ahinga pehee, ka te nau hoko ko e kau taula'eiki 'a e 'Otua mo Kalaisi, pea te nau pule mo ia 'i he ta'u 'e tahaafe. (Fakaha 20:4,6)

'E toetu'u 'a e kau Kalisitiane mo'oni ke pule mo Kalaisi 'i ha ta'u 'e tahaafe! 'E tolonga 'a e pule'anga 'o ta'engata (Fakaha 11:15), ka ko e pule 'a e kau fuofua ma'oni'oni kuo toetu'u 'oku lau ki ai 'i he Fakaha 20:6 na'e ta'u pe ia 'e tahaafe. Ko e 'uhinga ia na'a ku lave ai ki he me'a ni kimu'a ko e 'uluaki konga 'o e pule'anga—'a e konga fakatu'asino, 'o e nofotu'i, kae 'ikai ko e konga faka'osi, mo fakalaumalie ange.

'Oku 'i ai ha ngaahi me'a lahi na'e hiki 'i he Tohi Fakahaa na'e hoko 'i he vaha'a 'o e tu'unga 'o e nofotu'i mo e konga faka'osi 'o e Pule'anga 'o e 'Otua:

> [7] Pea 'i he 'osi 'a e ta'u 'e afe, 'e tukuange 'a Setane mei hono fale fakapopula, [8] pea te ne 'alu atu ke kakaa'i 'a e ngaahi pule'anga 'i he tuliki 'e fa 'o mamani, 'a Koki mo Mekoki, ke tanaki fakataha 'a kinautolu ke tau, 'a ia 'oku tatau honau tokolahi mo e 'one'one 'o e tahi. [11] Pea na'a ku mamata ki ha fu'u taloni hinehina lahi mo ia na'e nofo ai, na'e hola mei hono fofonga 'a mamani mo e langi. Pea na'e 'ikai 'ilo ha potu mo'omu'a 'iate kinautolu. [12] Pea na'a ku mamata ki he mate, 'a e iiki mo e lalahi, 'oku nau tu'u 'i he 'ao 'o e 'Otua, pea na'e folahi 'a e ngaahi tohi. Pea na'e folahi mo ha tohi 'e taha, 'a ia ko e Tohi 'o e Mo'ui. Pea na'e fakamaau'i 'a e mate 'o fakatatau ki he'enau ngaahi ngaue, 'i he ngaahi me'a na'e tohi 'i he ngaahi tohi. [13] Pea tukuange 'e he tahi 'a e mate na'e 'i ai, pea tukuange 'e Mate mo Hetesi 'a e mate na'e 'i ai. Pea na'e fakamau'i 'a kinautolu, taki taha 'o fakatatau ki he'ene ngaahi ngaue. [14] Pea na'e li 'a Mate mo Hetesi ki he ano afi. Ko e mate hono ua 'eni. [15] Pea ko ia na'e 'ikai 'ilo kuo tohi 'i he Tohi 'o e Mo'ui, na'e li ia ki he ano afi. (Fakaha 20:7-8, 11-15)

'Oku fakahaa'i 'e he Tohi Fakahaa 'e 'i ai ha konga kimui ange 'o e pule'anga 'a ia 'e hoko mai hili 'a e pule ta'u 'e taha afe pea hili 'a e mate 'anga ua 'a kinautolu 'oku nau fakafisinga'i tu'uloa 'a e fakatomala mo e ngaahi founga 'a e 'Otua:

> [1] Pea na'a ku mamata ki he langi fo'ou mo e mamani fo'ou, he kuo 'osi 'osi 'a e 'uluaki langi mo e 'uluaki mamani. Pea na'e 'ikai foki ke toe 'i ai ha tahi. [2] Pea ko au, Sione, na'a ku mamata ki he kolo ma'oni'oni ko Selusalema Fo'ou, 'oku 'alu hifo mei he langi mei he 'Otua, kuo teuteu 'o hange ha ta'ahine kuo teuteu'i ma'a hono husepaniti. [3] Pea na'a ku fanongo ki ha le'o lahi mei he langi 'oku pehe, "Vakai, 'oku 'i he tangata 'a e sino 'o e 'Otua, pea te ne nofo mo kinautolu, pea te nau hoko ko hono kakai. 'E 'iate kinautolu 'a e 'Otua pea hoko ko honau 'Otua. [4] Pea 'e holoholo'i 'e he 'Otua 'a e lo'imata kotoa pe mei honau mata; 'e 'ikai toe 'i ai ha mate, pe ha

mamahi, pe ha tangi. 'E 'ikai toe 'i ai ha mamahi, he kuo mole atu 'a e ngaahi me'a mu'a." (Fakaha 21:1-4)

[1] Pea na'a ne fakaha mai kiate au 'a e vaitafe ma'a 'o e vai 'o e mo'ui, 'oku ma'a hange ko e kilisitala, 'oku tafe mei he taloni 'o e 'Otua mo e Lami. [2] Na'e 'i he lotolotonga 'o hono hala, pea 'i he ongo tafa'aki 'o e vaitafe, 'a e 'akau 'o e mo'ui, 'a ia na'e fua 'aki 'a e fua 'e hongofulu ma ua, pea na'e fua hono fua 'i he mahina taki taha. Ko e lau 'o e fu'u 'akau ko e fakamo'ui 'o e ngaahi pule'anga. [3] Pea 'e 'ikai toe 'i ai ha mala'ia, ka 'e 'i ai 'a e taloni 'o e 'Otua mo e Lami, pea 'e tauhi kiate ia 'a 'ene kau tamaio'eiki. [4] Te nau mamata ki hono fofonga, pea 'e 'i honau la'e 'a Hono huafa. [5] 'E 'ikai ha po'uli ai: 'oku 'ikai te nau fie ma'u ha maama pe maama 'o e la'aa, he 'oku foaki 'e he 'Eiki ko e 'Otua 'a e maama kiate kinautolu. Pea te nau pule 'o ta'engata pea ta'engata. (Fakaha 22:1-5)

Fakatokanga'i ange ko e pule ko 'eni, *'a ia 'oku hili* 'a e ta'u 'e tahaafe, 'oku kau ai 'a e kau tamaio'eiki 'a e 'Otua pea 'oku tolonga 'o ta'engata. Ko e Kolo Ma'oni'oni, 'a ia na'e teuteu'i 'i he langi, 'e mavahe mei hevani pea 'e 'alu hifo ki mamani. Ko e kamata'anga 'eni 'o e konga faka'osi 'o e Pule'anga 'o e 'Otua. Ko ha taimi 'o e 'IKAI TOE MAMAHI PE FAINGATA'A'IA!

'E ma'u 'e he angamaluu 'a e mamani (Matiu 5:5) mo e me'a kotoa pe (Fakaha 21:7). 'E lelei ange 'a e mamani, kau ai 'a e Kolo Tapu 'e 'i ai, koe'uhi he 'e fakahoko 'a e ngaahi founga 'a e 'Otua. 'Ilo'i 'e:

[7] 'E 'ikai hano ngata'anga 'o e tupulaki 'a 'Ene pule'anga mo e melino, ('Isaia 9:7)

' Oku hā mahino ' e ' i ai ' a e tupulaki ' i he hili ' a e kamata ' a e konga faka'osi ' o e Pule'anga ' o e ' Otuá ' i he talangofua ' a e tokotaha kotoa ki he founga - pule ' a e ' Otuá.

'E hoko 'eni ko ha taimi naunau'ia mo'oni:

[9] Ka 'oku hange ko ia kuo tohi: "Kuo te'eki ai mamata 'a e mata, pe fanongo 'e he telinga, pea 'oku te'eki ai hu ki he loto 'o e tangata 'a e ngaahi me'a kuo teuteu 'e he 'Otua ma'anautolu 'oku 'ofa kiate

Ia." [10] Ka kuo fakaha mai ia 'e he 'Otua kiate kitautolu 'i Hono Laumalie. (1 Kolinito 2:9-10)

Ko ha taimi ia 'o e 'ofa, fiefia, mo e fakafiemalie ta'engata. 'E hoko ia ko ha taimi faka'ofo'ofa! 'E hanga 'e he Pule'anga 'o e 'Otua 'o 'ai ha ta'engata 'oku lelei ange. 'Oku 'ikai te ke fie ma'u ho'o tafa'aki ki ai?

5. Na'e ako'i 'e he ngaahi ma'u'anga tokoni mavahe mei he Fuakava Fo'ou 'a e Pule'anga 'o e 'Otua

Na'e fakakaukau nai 'a e kau fuofua palofesa 'a Kalaisi na'e totonu ke nau malanga'i 'a e ongoongolelei 'o ha Pule'anga mo'oni 'o e 'Otua?

'Io.

'I he ngaahi ta'u kuohili, 'i ha malanga na'e fai 'e Palofesa Bart Ehrman 'o e 'Univesiti 'o North Carolina, na'a ne toutou fakamamafa'i 'oku 'ikai hange ko e tokolahi 'o e kau Kalisitiane he 'aho ni, na'e talaki 'e Sisu mo Hono kau fuofua muimui 'a e Pule'anga 'o e 'Otua. Neongo 'oku kehe 'aupito 'a e mahino fakalukufua 'a Dr. Ehrman ki he tui faka-Kalisitiane *mei he Siasi 'o e '* Otua, ka 'oku tau tui ko e ongoongolelei 'o e pule'anga ko e me'a ia na'e fakaha tonu 'e Sisu mo Hono kau muimui ki ai. Te tau tui foki ko e tokolahi 'oku nau pehe ko e lotu faka-Kalisitiane he 'aho ni 'oku 'ikai mahino ia.

Ko e Motu'a Taha Na'e Fakatolonga 'i he Hili 'a e Fuakava Fo'ou / Malanga

Ko e Pule'anga 'o e 'Otua ko ha konga mahu'inga ia 'o e me'a 'oku pehe ko e "malanga faka-Kalisitiane kakato motu'a taha kuo kei mo'ui" (Holmes M.W. Ancient Christian Sermon. The Apostolic Fathers: Greek Texts and English Translations, 2nd ed. Baker Books, Grand Rapids, 2004, p. 102). 'Oku *'i he Malanga Faka-Kalisitiane Motu'a* ko 'eni 'a e ngaahi fakamatala ko 'eni fekau'aki mo e pule'anga:

> 5:5 'Ikai ngata ai, 'oku mou 'ilo'i, kainga, 'oku ta'emahu'inga mo fakataimi 'etau nofo 'i he mamani 'o e kakano, ka 'oku lahi mo fakaofo 'a e tala'ofa 'a Kalaisi: malolo 'i he pule'anga ka hoko mai mo e mo'ui ta'engata.

'Oku fakahaa'i 'e he fakamatala 'i 'olunga 'oku 'ikai 'i he taimi ni 'a e pule'anga, ka 'e hoko mai 'o ta'engata. 'Ikai ngata ai, 'oku pehe 'e he malanga motu'a ko 'eni:

> 6:9 Pea kapau 'oku 'ikai lava 'e he kau tangata ma'oni'oni hange ko 'eni 'o fakamo'ui 'enau fanau 'i he'enau ngaahi ngaue ma'oni'oni, ko e ha 'a e fakapapau 'oku tau ma'u ke hu ki he pule'anga 'o e 'Otua 'o

kapau 'e 'ikai ke tau tauhi hotau papitaiso ke ma'a mo ta'e-mele? Pe ko hai 'e hoko ko hotau taukapo 'o kapau kuo 'ikai ke tau ma'u 'a e ngaahi ngaue ma'oni'oni mo ma'oni'oni? 9:6 Ko ia ke tau fe'ofa'aki, koe'uhi ke tau hu kotoa pe ki he pule'anga 'o e 'Otua. 11:7 Ko ia, kapau 'oku tau 'ilo 'a e me'a 'oku totonu 'i he 'ao 'o e 'Otua, te tau hu ki hono pule'anga, pea ma'u 'a e ngaahi tala'ofa 'a ia "kuo te'eki fanongo ki ai 'a e telinga, pe mamata ki ai 'a e mata, pe fakakaukau ki ai 'a e loto 'o e tangata."

12:1 Ko ia ke tau tatali houa ki he houa ki he pule'anga 'o e 'Otua 'i he 'ofa mo e ma'oni'oni, koe'uhi 'oku 'ikai te tau 'ilo 'a e 'aho 'o e ha mai 'a e 'Otua. 12:6 'Oku ne pehe, 'E hoko mai 'a e pule'anga 'o 'eku Tamai.

'Oku fakahaa'i 'e he ngaahi fakamatala 'i 'olunga 'oku fie ma'u 'a e 'ofa 'i he mo'ui totonu, 'oku te'eki ai ke tau hu ki he Pule'anga 'o e 'Otua, pea 'oku hoko ia hili 'a e 'aho 'o e ha mai 'a e 'Otua—'a ia ko e hili 'a e toe foki mai 'a Sisuu. Ko e pule'anga ia 'o e Tamai pea 'oku 'ikai ko Sisu pe 'a e pule'anga.

'Oku malie he ko e malanga motu'a taha kuo faka'ata 'e he 'Otua ke kei mo'ui 'oku ne ako'i 'a e Pule'anga tatau 'o e 'Otua 'oku ako'i 'e he Fuakava Fo'ou mo e Siasi *'o e '*Otua he taimi ni ('oku malava pe ke ha'u mei ha Siasi mo'oni 'o e 'Otua, ka 'oku fakangatangata 'eku 'ilo faka-Kalisi 'a 'eku malava ke fai ha fakamatala fefeka ange).

Kau Taki 'o e Siasi 'i he Senituli Hono Ua mo e Ongoongolelei 'o e Pule'anga

'Oku totonu ke fakatokanga'i 'i he konga kimu'a 'o e senituli hono 2 na'e ako'i 'e Papiasi, ko ha tokotaha fanongo kia Sione mo ha kaungame'a 'o Polikape pea na'e lau ia 'e he kau Katolika Loma ko ha tangata ma'oni'oni. Na'e lekooti 'e 'Iusepiasi na'e ako'i 'e Papiasi 'o pehe:

> ... 'E 'i ai ha nofotu'i hili 'a e toetu'u mei he mate, 'i he taimi 'e fokotu'u ai 'a e pule fakatautaha 'a Kalaisi 'i he mamani ko 'eni. (Fragments of Papias, VI. Vakai foki, Eusepius, Church History, Book 3, XXXIX, 12)

Na'e ako'i 'e Papia 'e hoko 'eni ko ha taimi 'o e mahutafea lahi:

> 'I he founga tatau pe, [Na'a Ne folofola] 'e ma'u 'e ha fo'i uite 'e taha 'a e hongofulu telinga 'e tahaafe, pea 'e ma'u 'e he fo'i fo'i moa kotoa pe 'a e keleni 'e taha mano, pea 'e ma'u 'e he keleni kotoa pe 'a e pauni 'e hongofulu 'o e mahoa'a ma'a, ma'a mo lelei; pea 'e fua tatau pe 'a e 'apele, mo e ngaahi tenga'i 'akau, mo e mohuku; pea ko e fanga manu kotoa pe, 'oku nau kai pe 'i he fua 'o e kelekele, te nau hoko 'o melino mo ma'uma'uluta, pea nau mo'ulaloa haohaoa ki he tangata." [Ko e fakamo'oni ki he ngaahi me'a ni 'i he tohi 'a Papia, ko ha tangata 'i mu'a, 'a ia na'e fanongo kia Sione mo e kaume'a 'o Polikape, 'i he tohi hono fa 'o 'ene ngaahi tohi; he na'a ne fa'u 'a e tohi 'e nima...] (Ngaahi kongokonga 'o Papia, IV)

'Oku pehe 'e he post New Testament *Letter to the Corinthians* :

> 42:1-3 Na'e ma'u 'e he kau 'Aposetolo 'a e Ongoongolelei ma'atautolu mei he 'Eiki ko Sisu Kalaisi; Na'e fekau'i mai 'a Sisu Kalaisi mei he 'Otua. Pea ko ia 'oku mei he 'Otua 'a Kalaisi, pea ko e kau 'Aposetolo 'oku meia Kalaisi. Ko ia na'a na fakatou ha'u fakatou'osi mei he finangalo 'o e 'Otua 'i he fokotu'utu'u kuo tu'utu'uni. Ko ia 'i he'enau ma'u ha fekau, pea kuo fakapapau'i kakato 'i he toetu'u 'a hotau 'Eiki ko Sisu Kalaisi pea fakapapau'i 'i he folofola 'a e 'Otua 'i he fakapapau kakato 'a e Laumalie Ma'oni'oni, na'a nau 'alu atu mo e ongoongo fakafiefia 'e hoko mai 'a e pule'anga 'o e 'Otua.

Ko Polikape 'o Sīmana ko ha taki faka-Kalisitiane ia 'i he kamata'angá, 'a ia ko ha ākonga foki ia 'a Sione, ko e fakamuimui taha ia 'o e kau 'uluaki 'aposetolo ke pekia. Polikape c. 120-135 T.S. ako'i:

> 'Oku monu'ia 'a e masiva, pea mo kinautolu 'oku fakatanga'i koe'uhi ko e ma'oni'oni, he 'oku 'onautolu 'a e pule'anga 'o e 'Otua. (Polycarp. Tohi ki he Filipai, Vahe II. Mei *he Ante-Nicene Fathers, Voliume 1* 'i hono 'etita'i 'e Alexander Roberts & James Donaldson. American Edition, 1885)
>
> 'I he'etau 'ilo'i, "'oku 'ikai manuki'i 'a e 'Otua," 'oku totonu ke tau 'a'eva taau mo 'Ene fekau mo e naunau ... He 'oku lelei ke motuhi

atu 'a kinautolu mei he ngaahi holi 'i mamani, koe'uhi "'oku tau'i 'e he holi kovi kotoa pe 'a e laumalie; " pea "'e 'ikai ma'u 'a e pule'anga 'o e 'Otua 'a e kau fe'auaki, pe ko e kau fefine, pe ko e kau ngaohikovia 'iate kinautolu mo e fa'ahinga 'o e tangata," pe ko kinautolu 'oku nau fai 'a e ngaahi me'a 'oku ta'efe'unga mo ta'efe'unga. (ibid, Vahe V)

Tau tauhi mu'a kiate Ia 'i he manavahe, mo e 'apasia kakato, 'o hange ko 'Ene fekau kiate kitautolu, pea hange ko e kau 'aposetolo na'a nau malanga 'aki 'a e Ongoongolelei kiate kitautolu, pea mo e kau palofita na'a nau tomu'a fakaha 'a e ha'ele mai 'a e 'Eiki. (ibid, Vahe VI)

Hange ko e ni'ihi kehe 'i he Fuakava Fo'ou, na'e ako'i 'e Polikape ko e kau ma'oni'oni, kae 'ikai ko kinautolu 'oku maumau'i e ngaahi fekau, te nau ma'u 'a e Pule'anga 'o e 'Otua.

Na'e toe pehe foki na'e ako'i 'eni 'e Polikape:

Pea 'i he Sapate hono hoko na'a ne pehe; 'Mou fanongo ki he'eku na'ina'i, 'a e fanau 'ofeina 'a e 'Otua. Na'a ku na'ina'i kiate kimoutolu 'i he taimi na'e 'i ai 'a e kau pisope, pea 'oku ou toe na'ina'i atu kiate kimoutolu kotoa pe ke mou 'a'eva 'i he anga faka'apa'apa mo taau 'i he hala 'o e 'Eiki... *Mou le'o,* pea mou toe *mateuteu, 'Oua na'a fakamafasia'i homou loto, 'a e* fekau fo'ou fekau'aki mo e fe'ofa'aki, 'a 'Ene ha'ele mai 'o hange ko e 'uhila, 'a e fakamaau lahi 'i he afi, 'a e mo'ui ta'engata, 'a Hono pule'anga ta'e-fa'a-mate. Pea ko e ngaahi me'a kotoa pe 'oku ako'i 'e he 'Otua 'oku mou 'ilo'i, 'o ka mou ka fakatotolo 'i he ngaahi Folofola fakalaumalie, tohitongi 'aki 'a e peni 'a e Laumalie Ma'oni'oni 'i homou loto, koe'uhi ke nofo 'iate kimoutolu 'a e ngaahi fekau 'o ta'e-fa'a-ngalo.' (Life of Polycarp, Chapter 24. J. B. Lightfoot, The Apostolic Fathers, vol. 3.2, 1889, pp. 488-506)

Na'e ako'i 'e Melito 'o Satisi, 'a ia na'e hoko ko ha taki 'o e Siasi 'o e 'Otua, 'i he ta'u 170 T.S. nai:

> He ko e mo'oni na'e ha'u 'a e fono 'i he ongoongolelei – ko e motu'a 'i he fo'ou, 'oku fakatou ha'u fakataha mei Saione mo Selusalema; pea na'e ha'u 'a e fekau 'i he 'alo'ofa, pea mo e fakataipe 'i he me'a kuo 'osi, pea mo e lami 'i he 'Alo, mo e sipi 'i he tangata, pea mo e tangata 'i he 'Otua ...
>
> Ka na'e hoko 'a e ongoongolelei ko e fakamatala'i 'o e fono mo hono fakahoko, lolotonga ia na'e hoko 'a e siasi ko e fale tuku'anga koloa 'o e mo'oni...
>
> Ko e tokotaha 'eni na'a ne fakatau'ataina'i kitautolu mei he nofo popula ki he tau'ataina, mei he fakapo'uli ki he mama, mei he mate ki he mo'ui, mei he pule fakamalohi ki ha pule'anga ta'engata. (Melito. Homily On the Passover. Veesi 7,40, 68. Liliu mei he Kerux: The Journal of Online Theology. http://www.kerux.com/documents/KeruxV4N1A1.asp)

Ko ia ai, na'e ' iloa ' a e Pule'anga ' o e ' Otuá ko ha me'a ta'engata, ' o ' ikai ko e Siasi Kalisitiane pe Katolika Loma lolotonga, pea na'e kau ai ' a e lao ' a e ' Otuá.

'Oku 'i ai ha tohi 'e taha 'oku na'ina'i ki he kakai ke nau sio ki he pule'anga:

> Ko ia, tuku ke 'oua na'a toe fakangalingali pe sio ki mui ha taha 'iate kimoutolu, ka ke loto fiemalie ke fakaofi atu ki he Ongoongolelei 'o e pule'anga 'o e 'Otua. (Loma Clement. Recognitions, Book X, Chapter XLV. To'o mei he Ante-Nicene Fathers, Voliume 8. 'Etita'i 'e Alexander Roberts & James Donaldson. American Edition, 1886)

'Ikai ngata ai, neongo na'e mahino na'e 'ikai hiki ia 'e ha taha 'i he siasi mo'oni, ka ' oku faka'aonga'i tu'o hongofulu ma fa 'e he tohi ko e *The Shepherd of Hermas* 'i he liliu 'a Roberts & Donaldson 'a e kupu'i lea "pule'anga 'o e 'Otua".

Ko e kau Kalisitiane mo'oní, pea na'a mo e tokolahi na'a nau taukave'i pē ' a Kalaisi, na'a nau ' ilo'i ha me'a fekau'aki mo e Pule'anga ' o e ' Otuá ' i he senituli hono uá.

Na'a mo e Katolika Loma mo e tangata tapu 'Ofotokisī Hahake ko 'Irenaeus na'e mahino ki ai 'e hu 'a e kau Kalisitiane ki he Pule'anga 'o e 'Otuá hili 'a e toetu'ú. Fakatokanga'i ange 'a e me'a na'á ne tohi, c. 180 T.S.:

> He ko e tu'unga ia 'o kinautolu kuo tui, koe'uhi 'oku nofo ma'u ai pe 'iate kinautolu 'a e Laumalie Ma'oni'oni, 'a ia na'a Ne foaki 'i he papitaiso, pea 'oku tauhi ia 'e he tokotaha 'oku ne ma'u, 'o kapau 'oku ne 'a'eva 'i he mo'oni mo e ma'oni'oni mo e ma'oni'oni mo e fa'a kataki. He 'oku ma'u 'e he laumalie ni 'a e toetu'u 'iate kinautolu 'oku tui, 'oku toe ma'u 'e he sino 'a e laumalie, pea fakataha mo ia, 'i he malohi 'o e Laumalie Ma'oni'oni, 'o fokotu'u hake 'o hu ki he pule'anga 'o e 'Otua. (Irenaeus, St., Pisope 'o Lyon. Liliu mei he lea faka-'Amenia 'e Armitage Robinson. Ko e Faka'ali'ali 'o e Malanga Faka'aposetolo, Vahe 42. Wells, Somerset, Oct. 1879. Hange ko hono pulusi 'i he SOCIETY FOR PROMOTING CHRISTIAN KNOWLEDGE. NEW YORK: THE MACMILLAN CO, 1920)

Na'e ako'i 'e Tiofilasi 'o 'Aniteoke:

> 'Oku ou lau pe ki He'ene lelei; kapau te u ui Ia ko e Pule'anga, 'oku ou lau pe ki Hono naunau ... He kapau na'a Ne ngaohi ia ke ta'e-fa'a-mate talu mei he kamata'anga, te Ne ngaohi ia ko e 'Otua. … Pea na'e 'ikai te ne ngaohi ia ke ta'e-fa'a-mate pe matelie, ka, hange ko ia kuo tau lau ki ai 'i 'olunga, 'oku ne malava fakatou'osi; pea kapau te ne fakahehema ki he ngaahi me'a 'o e mo'ui ta'e-fa'a-mate, 'o tauhi 'a e fekau 'a e 'Otua, 'oku totonu ke ne ma'u meiate Ia 'a e mo'ui ta'e-fa'a-mate, pea te ne hoko ko e 'Otua. (Teofilosi, Kia 'Otolisi, 1:3, 2:27)

Ko e mā'oni'oni Katolika Lomá, ko Hippolytus, ' i he konga ki mu'a ' o e senituli hono tolú, na'á ne tohi:

> Pea te ke ma'u 'a e pule'anga 'o e langi, 'a koe na'a ke 'ilo'i 'a e Tu'i Fakasilesitiale 'i ho'o 'aunofo 'i he mo'ui ni. Pea te ke hoko ko e takaua 'o e 'Otua, pea ko e kaunga-'ea-hoko mo Kalaisi, 'o 'ikai toe popula 'e he holi mo e ngaahi holi fakakakano, pea 'ikai toe maumau'i 'e he mahaki. He kuo ke hoko ko e 'Otua: he ko e ngaahi mamahi kotoa pe na'a ke foua 'i ho'o hoko ko e tangata, na'a ne

> foaki 'eni kiate koe, koe'uhi ko ho'o fa'unga fakamatelie, ka ko e me'a kotoa pe 'oku taau mo e 'Otua ke foaki kiate koe, koe'uhi kuo faka'otua koe, pea fakatupu ki he ta'e-fa'a-mate. (Hipolitusi. Faka'ikai'i 'o e Ngaahi Lotu Hala Kotoa Pe, Tohi X, Vahe 30)

Ko e taumu'a ki he fa'ahinga 'o e tangata ke faka'otua (ko e fanau mo'oni 'a e 'Otua, cf. Saame 82:6) 'i he Pule'anga 'o e 'Otua ka hoko mai.

Ko e hoko mai 'a e Pule'anga 'o e 'Otua ko ha akonaki ia 'a e 'uluaki siasi Katolika (vakai foki ki he'emau eBook ta'etotongi, 'oku ma'u 'i he ccog.org, 'oku ui ko e Beliefs of the Original Catholic Church: Could a remnant group have continuing apostolic succession?).

Ngaahi Palopalema 'i he Senituli Ua mo e Tolu

Neongo hono tali lahi 'e he pule'anga, 'i he senituli hono ua, na'e tu'u hake ha taki fakafepaki ki he lao ko Marcion. Na'e ako'i 'e Marcion 'a e fono 'a e 'Otua, Sapate, mo e Pule'anga mo'oni 'o e 'Otua. Neongo na'e fakahalaia'i ia 'e Polycarp mo ha ni'ihi kehe, ka na'a ne fetu'utaki mo e Siasi 'o Loma 'i ha taimi lahi pea hange na'a ne ma'u ha ivi takiekina lahi 'i he siasi Loma.

'I he senituli ua mo e tolu, na'e kamata ke fokotu'u 'a e kau talanoa fakatata 'i 'Alekisanitulia ('Isipite). Na'e fakafepaki'i 'e he kau talanoa fakatata tokolahi 'a e tokateline 'o ha pule'anga mo'oni 'o e 'Otua. Fakatokanga'i ange 'a e lipooti fekau'aki mo e ni'ihi 'o e kau talanoa fakatata ko ia:

> Na'e fa'ele'i 'a Taionisio mei ha famili pangani faka'ei'eiki mo koloa'ia 'i 'Alekisanitulia, pea na'e ako'i ia 'i he'enau filosofia. Na'a ne mavahe mei he ngaahi 'apiako pangani ke hoko ko ha tokotaha ako 'a 'Oliseni, 'a ia na'a ne fetongi 'i hono tokanga'i 'o e ako'anga kateketi 'o 'Alekisanitulia...
>
> Na'e fakamele'i 'e Clement, Origen, mo e ako'anga Gnostic 'a e ngaahi tokateline 'a e kau talatala ma'oni'oni 'aki 'enau ngaahi faka'uhinga faka'ofo'ofa mo fakatataa... na'a nau ma'u ma'anautolu 'a e hingoa ko e "Allegorists." Na'e fakafepaki'i 'e Nepos 'a e kau Allegorists, pea taukave'i 'e 'i ai ha pule 'a Kalaisi 'i he mamani...

> Na'e fakakikihi 'a Taionisio mo e kau muimui 'o Nepos, pea 'i he'ene fakamatala... "ko e tu'unga 'o e ngaahi me'a 'oku lolotonga 'i he pule'anga 'o e 'Otua." Ko e fuofua lau 'eni ki he pule'anga 'o e 'Otua 'oku 'i he tu'unga lolotonga 'o e ngaahi siasi...
>
> Na'e valoki'i 'e Neposi 'enau fehalaki, 'o fakahaa'i ko e pule'anga 'o e langi 'oku 'ikai ko ha talanoa fakatataa, ka ko e pule'anga mo'oni ia 'o hotau 'Eiki 'i he toetu'u ki he mo'ui ta'engata...
>
> Ko ia ko e fakakaukau 'o e hoko mai 'a e pule'anga 'i he tu'unga lolotonga na'e ma'u ia pea 'omai 'i he ako'anga Gnostic 'o e Allegorists 'i 'Isipite, T.S. 200 ki he 250, ko ha senituli kakato kimu'a pea lau 'a e kau pisope 'o e pule'anga ko e kau nofo 'i he taloni...
>
> Na'e ma'u 'e Clement 'a e fakakaukau 'o e pule'anga 'o e 'Otua ko ha tu'unga 'o e 'ilo faka'atamai mo'oni ki he 'Otua. Na'e fokotu'u ia 'e 'Oliseni ko ha 'uhinga fakalaumalie 'oku fufuu'i 'i he mata'itohi mahinongofua 'o e Folofola. (Ward, Henry Dana. Ko e Ongoongolelei 'o e Pule'anga: Ko ha Pule'anga 'Oku 'Ikai 'o e Mamani ko 'eni; 'Ikai 'i he Mamani ko 'eni; ka ke hoko mai 'i he Fonua Fakalangi, 'o e Toetu'u mei he Mate pea mo e Fakafoki 'o e Me'a Kotoa Pe. Pulusi 'e Claxton, Remsen & Haffelfinger, 1870, p. 124-125)

Ko ia ai, lolotonga hono ako'i 'e Pisope Neposi 'a e ongoongolelei 'o e Pule'anga 'o e 'Otua, na'e feinga 'a e kau talanoa fakatataa ke ma'u ha mahino hala mo si'isi'i ange hono mo'oni. Na'e feinga foki 'a Pisope 'Apolonisi 'o Hierapolis ke fakafepaki'i 'a e ngaahi fehalaaki 'a e kau talanoa fakatata 'i he taimi tatau. Na'e taukave'i 'e kinautolu 'i he Siasi 'o e 'Otua 'a e mo'oni 'o e Pule'anga mo'oni 'o e 'Otua 'i he kotoa 'o e hisitolia.

Na'e ako'i 'e Hebert W. Armstrong 'a e ongoongolelei 'o e pule'anga, tanaki atu ki ai

'I he senituli 20, na'e tohi 'e Hebert W. Armstrong, ko e fuofua taki 'o e Siasi 'o e 'Otua 'i onopooni 'i Filatelafia (Fakaha 3:7-13):

Koe'uhi na'a nau *fakafisinga*'i 'a e ongoongolelei 'a Kalaisi ..., na'e pau ke fetongi 'e mamani ha me'a kehe 'i hono tu'unga. Na'e pau ke nau fa*'u ha me'a loi!* Ko ia kuo tau fanongo ai ki he pule'anga 'o e 'Otua ko ha me'a faka'ofo'ofa pe--ko ha ongo lelei 'i he loto 'o e tangata--'o fakasi'isi'i ia ki ha me'a ta'emo'oni, ta'emo'oni! Kuo faka'uhinga'i hala 'e ha ni'ihi ko e "SIASI" ko e pule'anga ... Na'e 'ilo'i 'e he palofita ko Taniela, 'a ia na'e mo'ui 'i he ta'u 'e 600 kimu'a 'ia Kalaisi, ko e pule'anga 'o e 'Otua ko ha pule'anga mo'oni - ko ha pule'anga 'oku ne pule'i 'a e KAKAI mo'oni 'i he mamani ...

Ko 'eni ... ko e fakamatala 'a e 'Otua ki he PULE'ANGA 'O E 'OTUA: "Pea 'i he ngaahi 'aho 'o e ngaahi tu'i ko 'eni..."-'oku lau heni ki he louhi'i va'e 'e hongofulu, ko e konga 'o e ukamea mo e konga 'o e 'umea mafesifesi. 'I he'ene fakafehokotaki 'a e kikite mo e Taniela 7, mo e Fakaha 13 mo e 17, 'oku 'uhinga ia ki he U'IUNAITETI SITEITI FO'OU 'O 'IULOPE 'a ia 'oku lolotonga fa'u ... 'i homou 'ao! 'Oku fakamahino'i 'e he Fakaha 17:12 'a e fakaikiiki ko e fakataha'i 'o e NGAAHI TU'I PE PULE'ANGA 'E hongofulu 'a ia (Fakaha 17:8) te ne toe fokotu'u 'a e 'Emipaea Loma motu'a ...

'I he ha'ele mai 'a Kalaisi, 'oku ne ha'ele mai ko e TU'i 'o e ngaahi tu'i, 'o pule 'i mamani kotoa (Fakaha 19:11-16); pea ko hono pule'*anga - ko e pule'anga 'o e 'Otua* - ko e lau ia 'a Taniela, ke faka'auha 'a e ngaahi pule'anga fakamamani kotoa ko 'eni. 'Oku pehe 'e he Fakaha 11:15 'i he ngaahi lea ko 'eni: "Kuo hoko 'a e ngaahi pule'anga 'o mamani ko e ngaahi pule'anga 'o hotau 'eiki, mo 'ene Kalaisi: pea te ne pule 'o ta'engata pea ta'engata"! Ko e pule'anga 'eni 'o e 'Otua. Ko e ngata'anga ia 'o e ngaahi pule'anga lolotonga, pea na'a mo e 'Iunaiteti Siteiti mo e ngaahi pule'anga Pilitania. Te nau hoko leva ko e ngaahi pule'anga 'o e 'Eiki ko Sisu Kalaisi, ko e Tu'i 'o e ngaahi tu'i 'i mamani kotoa. 'Oku hanga 'e he me'a ni 'o faka'aonga'i kakato 'a e fo'i mo'oni ko e PULE'ANGA 'O E 'OTUA ko ha PULE'anga mo'oni. Hange ko e Pule'anga Kalitia ko ha PULE'anga - 'o hange ko e Pule'anga Loma ko ha PULE'anga - 'oku pehe pe 'a e PULE'ANGA 'O E 'OTUA ko ha pule'anga. Ke ne pule'i 'a e PULE'anga 'o e NGAAHI PULE'anga 'o e mamani. Na'e FANAU'i 'a Sisu Kalaisi ke hoko ko ha TU'i--ko ha PULE! ...

'Oku toe ha'ele mai 'a Sisu Kalaisi tatau pe na'e 'a'eva 'i he ngaahi tafungofunga mo e tele'a 'o e Fonua Tapu mo e ngaahi hala 'o Selusalema 'i he ta'u 'e 1,900 kuo hili. Na'a ne pehe te ne toe ha'ele mai. Hili hono tutuki, na'e fokotu'u ia 'e he 'Otua mei he mate hili ha 'aho 'e tolu mo e po 'e tolu (Matiu 12:40; Ngaue 2:32; I Kolinito 15:3-4). Na'a ne ha'ele hake ki he taloni 'o e 'Otua. Hetikuota 'o e Pule'anga 'o e 'Univesi (Ngaue 1:9-11; Hepelu 1:3; 8:1; 10:12; Fakaha 3:21).

Ko ia 'a e "hou'eiki" 'o e talanoa fakatataa, 'a ia na'e 'alu ki he Taloni 'o e 'Otua--'a e "fonua mama'o"--ke hilifaki kalauni ko e Tu'i 'o e ngaahi tu'i ki he ngaahi pule'anga kotoa pe, pea toki foki ki mamani (Luke 19:12-27).

'Oku ne 'i he langi 'o a'u ki he "taimi 'o e fakafoki 'o e ngaahi me'a kotoa pe" (Ngaue 3:19-21). *'Oku* 'uhinga 'a e totongi fakafoki ki he toe fakafoki ki ha tu'unga pe tu'unga kimu'a. 'I he me'a ni, ko hono toe fakafoki mai 'o e pule'anga 'o e 'Otua 'i mamani, pea ko ia ai, ko hono toe fakafoki mai 'o e melino 'a mamani, mo e ngaahi tu'unga faka'ofo'ofa.

'E a'u 'a e moveuveu 'o e mamani lolotonga, fakalalahi 'a e ngaahi tau mo e ngaahi feke'ike'i ki he faingata'a lahi 'o e mamani, pea kapau 'e 'ikai kau mai 'a e 'Otua, he 'ikai mo'ui ha kakano 'o e tangata (Matiu 24:22). 'I he tumutumu 'o e toloi 'e iku ki hono faka'auha 'o e mo'ui kotoa pe mei he palanite ko 'eni, 'e toe foki mai 'a Sisu Kalaisi. 'I he taimi ko 'eni 'oku Ne ha'ele mai ko e 'Otua fakalangi. 'Oku Ne ha'ele mai 'i he malohi mo e naunau kotoa 'o e Tupu'anga 'oku ne pule ki he 'univesi. (Matiu 24:30; 25:31.) 'Oku Ne ha'ele mai ko e "Tu'i 'o e ngaahi tu'i, mo e 'Eiki 'o e ngaahi 'eiki" (Fakaha 19:16), ke fokotu'u ha pule'anga ma'olunga 'i mamani pea pule ki he ngaahi pule'anga kotoa pe "'aki 'a e va'a ukamea" (Fakaha 19:15; 12:5) ...

'Oku 'ikai talitali lelei 'a Kalaisi?

> Ka 'e kalanga fiefia nai 'a e fa'ahinga 'o e tangata, pea talitali lelei ia 'i he fiefia mo e loto vekeveke - 'e a'u nai ki he ngaahi siasi 'o e tui faka-Kalisitiane tukufakaholo?
>
> He 'ikai te nau fai ia! Te nau tui, koe'uhi kuo kakaa'i kinautolu 'e he kau faifekau loi 'a Setane (II Kolinito 11:13-15), ko ia 'a e Fili 'o Kalaisi. 'E 'ita 'a e ngaahi siasi mo e ngaahi pule'anga 'i he'ene ha'ele mai (Fakaha 11:15 mo e 11:18), pea 'e feinga mo'oni 'a e kau tau ke tau'i ia ke faka'auha ia (Fakaha 17:14)!
>
> 'E kau 'a e ngaahi pule'anga 'i he tau tumutumu 'o e Tau Lahi Hono III 'a Mamani ka hoko mai, mo e mala'e tau 'i Selusalema (Seke. 14:1-2) pea 'e toe foki mai 'a Kalaisi. 'I he malohi fakalangi te ne "tau'i 'a e ngaahi pule'anga" 'oku tau'i ia (veesi 3). Te ne ikuna'i faka'aufuli kinautolu (Fakaha 17:14)! "'E tu'u hono va'e 'i he 'aho ko ia 'i he mo'unga 'Olive," 'i ha ki'i mama'o si'i pe ki he hahake 'o Selusalema (Seke. 14:4). (Armstrong HW. The Mystery of the Ages, 1984)

'Oku fakaha 'e he Tohi Tapu 'e toe foki mai 'a Sisu, pea te Ne ikuna, ka 'e tau'i ia 'e he tokolahi 'i He'ene toe foki mai (Fakaha 19:19). 'E taukave'i 'e he tokolahi (makatu'unga 'i he ta'emahino 'o e kikite 'a e Tohi Tapu, ka ko e konga koe'uhi ko e kau palofita loi mo e kau misiteli loi) ko e foki mai 'a Sisu ko e Fili faka'osi ia 'o Kalaisi!

Ko e me'a foki 'eni meia Hebert Armstrong:

> Lotu mo'oni - ko e mo'oni 'a e 'Otua kuo fakaivia 'aki 'a e 'ofa 'a e 'Otua kuo foaki mai 'e he Laumalie Ma'oni'oni... FIEFIA 'Oku 'ikai lava ke fakamatala'i 'i hono 'ilo'i 'o e 'Otua mo Sisu Kalaisi - 'o hono 'ilo'i 'o e MO'oni - pea mo e mafana 'o e 'OFA fakalangi 'a e 'Otua! ...
>
> Ko e ngaahi akonaki 'a e Siasi mo'oni 'o e 'Otua ko e ngaahi akonaki pe ia 'o e "mo'ui 'aki 'a e lea kotoa pe" 'o e Tohi Tapu Ma'oni'oni ...
>
> 'E tafoki 'a e tangata mei he hala 'o e "ma'u" ki he hala 'o e "foaki" - ko e founga 'o e 'ofa 'a e 'Otua.

'E puke 'e ha sivilaise fo'ou 'a e mamani! (ibid)

Ko e sivilaise fo'ou ko e Pule'anga 'o e 'Otua. Ko hono talaki ko ia 'e hoko mai 'a e sivilaise fo'ou pea makatu'unga 'i he 'ofa ko ha konga mahu'inga ia 'o e ongoongolelei mo'oni 'o e pule'anga na'e ako'i 'e Sisu mo Hono kau muimui. Ko e me'a ia 'oku tau *malanga'i 'i he Siasi Hokohoko* 'o e 'Otua.

Na'e 'ilo'i 'e Hepeti 'Amisitulongo na'e ako'i 'e Sisu ko e sosaieti 'o e tangata, neongo 'oku nau fakakaukau 'oku fie talangofua, kuo nau fakafisinga'i 'a e 'tukulolo' 'o e mo'ui, 'a e hala 'o e 'ofa. 'Oku hange 'oku 'ikai mahino lelei ki ha taha 'a e mahu'inga 'o e me'a na'e ako'i 'e Sisuu.

Ko e fakamo'ui 'ia Sisu ko e konga ia 'o e Ongoongolelei

Mahalo 'oku fifili ha ni'ihi kuo nau lau 'eni ki he fatongia 'o e pekia 'a Sisuu 'i he fakamo'ui. 'Io, ko 'Ene pekia ko e konga ia 'o e ongoongolelei na'e fakatou tohi 'e he Fuakava Fo'ou mo Hebert W. Armstrong.

'Oku fakahaa'i 'e he Fuakava Fo'ou 'oku kau 'i he ongoongolelei 'a e fakamo'ui 'ia Sisuu:

> 16 He 'oku 'ikai te u ma 'i he ongoongolelei 'o Kalaisi, he ko e malohi ia 'o e 'Otua ki he fakamo'ui 'o kinautolu kotoa pe 'oku tui, 'o mu'omu'a 'a e Siu, pea mo e Kalisi foki (Loma 1:16).

> 4 Ko ia na'e 'alu 'a kinautolu na'e fakamovetevete'i 'o malanga 'aki 'a e folofola. 5 Pea na 'e 'alu hifo 'a Filipe ki he kolo ko Samelia, 'o malanga 'aki 'a Kalaisi kiate kinautolu. 12 Ka 'i he'enau tui kia Filipe 'i he'ene malanga 'aki 'a e ngaahi me'a 'o e pule'anga 'o e 'Otua mo e huafa 'o Sisu Kalaisi, na'e papitaiso 'a e tangata mo e fefine fakatou'osi. 25 Pea hili 'enau fakamo'oni mo malanga 'aki 'a e folofola 'a e 'Eiki, na'a nau foki ki Selusalema, 'o malanga 'aki 'a e ongoongolelei 'i he ngaahi kolo lahi 'o e kau Samelia. 26Pea na 'e lea 'a e 'angelo 'a e 'Eiki kia Filipe ... 40 Na'e ma'u 'a Filipe 'i 'Asitusi. Pea na'a ne fou atu 'o malanga 'i he ngaahi kolo kotoa pe, 'o a'u ki he'ene a'u ki Sesalia. (Ngaue 8:4,5,12,25,26,40)

> 18 na'a ne malanga kiate kinautolu 'a Sisu mo e toetu'u. (Ngaue 17:18)

> 30 Pea na'e nofo 'a Paula 'i hono fale totongi 'i he ta'u kakato 'e ua, 'o ne tali 'a kinautolu kotoa pe na'e ha'u kiate ia, 31 'o malanga 'aki 'a e **Pule'anga 'o e 'Otua, mo akonaki 'aki 'a e ngaahi me'a 'oku kau ki he 'Eiki ko Sisu Kalaisi 'i he** loto falala kakato, 'o 'ikai ta'ofi ia 'e ha taha. (Ngaue 28:30-31)

Fakatokanga'i ange na'e kau 'i he malanga 'a Sisu MO e pule'anga. Ko e me'a fakamamahi, he 'oku 'ikai ke 'i ai ha mahino totonu ki he ongoongolelei 'o e Pule'anga 'o e 'Otua mei he ngaahi akonaki 'a e ngaahi siasi Kalisi-Loma.

Ko hono mo'oni, ke tokoni'i kitautolu ke tau hoko ko e konga 'o e pule'anga ko ia, na'e 'ofa lahi 'a e 'Otua 'i he fa'ahinga 'o e tangata ko ia na'a Ne fekau'i mai ai 'a Sisu ke pekia ma'atautolu (Sione 3:16-17) pea fakahaofi foki kitautolu 'i He'ene 'alo'ofa ('Efeso 2:8). Pea ko e konga ia 'o e ongoongo lelei (Ngaue 20:24).

Ko e Ongoongolelei 'o e Pule'anga 'a e Me'a 'Oku Fie Ma'u 'e he Mamani, Ka ...

Ko e ngaue ki he melino (Matiu 5:9) mo e fai lelei ko ha ngaahi taumu'a mahu'inga ia (cf. Kaletia 6:10). Neongo ia, 'oku tui 'a e kau taki tokolahi 'o mamani, kau ai 'a e kau lotu, ko e fengaue'aki fakavaha'apule'anga 'a e tangata te ne 'omi 'a e melino mo e tu'umalie, kae 'ikai ko e Pule'anga 'o e 'Otua. Pea neongo te nau ma'u ha ngaahi lavame'a fakatu'asino, he 'ikai ngata pe 'i he 'ikai ke nau lavame'a, ka ko e ni'ihi 'o 'enau ngaahi ngaue fakaetangata 'e iku 'o 'omai ai 'a e palanite Mamani ki ha tu'unga 'e 'ikai toe tolonga ai 'a e mo'ui kapau 'e 'ikai toe foki mai 'a Sisu ke fokotu'u Hono Pule'anga (Matiu 24:21-22). Ko hono fakalelei'i 'e he tangata 'a e mamani ta'e kau ai 'a e 'Otua ko ha kosipeli ta'e'aonga mo loi ia (Saame 127:1).

'Oku feinga 'a e tokolahi 'i mamani ke fokotu'utu'u ha palani fakavaha'apule'anga faka-Papilone ke fokotu'u ha fokotu'utu'u fo'ou 'o e mamani 'i he senituli 21. Ko e me' *a 'eni kuo fakahalaia'i 'e* he Siasi Hokohoko 'o e 'Otua talu mei hono kamata'anga pea 'oku palani ke hokohoko atu hono fakahalaia'i. Talu hono kakaa'i 'e Setane 'a 'Ivi ke ne to ki ha tatau 'o 'ene ongoongolelei 'i he meimei ta'u 'e 6000 kuohili (Senesi

3), kuo tui 'a e fa'ahinga tokolahi 'o e tangata 'oku nau 'ilo lelei ange 'i he 'Otua 'a e me'a te ne ngaohi kinautolu mo e mamani ke toe lelei ange.

Fakatatau ki he Tohi Tapu, 'e fie ma'u ha taki fakakautau 'i 'Iulope (na'e ui ko e Tu'i 'o e Tokelau, na'e ui foki ko e Manu 'o e Fakaha 13:1-10) fakataha mo ha taki fakalotu (na'e ui ko e palofita loi, na'e ui foki ko e Fili 'o Kalaisi faka'osi mo e Manu Me'atui ua 'o e Fakaha 13:11-17) mei he kolo 'o e mo'unga 'e fitu (Fakaha 17:9,18) ke 'omi ha fokotu'utu'u 'o e mamani 'i Papilone' (Fakaha 17 &18). Neongo 'oku fie ma'u 'e he fa'ahinga 'o e tangata 'a e toe foki mai 'a Kalaisi mo hono fokotu'u Hono pule'anga, ka 'e 'ikai tokanga 'a e tokolahi 'i he mamani ki he popoaki ko 'eni 'i he senituli 21—te nau hokohoko atu 'enau tui ki he ngaahi liliu kehekehe 'o e ongoongolelei loi 'a Setane. Ka 'e ma'u 'e mamani ha fakamo'oni.

Manatu'i na'e ako'i 'e Sisu:

> [14] Pea 'e malanga 'aki 'a e ongoongolelei ko 'eni 'o e pule'anga 'i mamani kotoa pe ko ha fakamo'oni ki he ngaahi pule'anga kotoa pe, pea 'e toki hoko mai 'a e ngata'anga. (Matiu 24:14)

Fakatokanga'i ange 'e a'u 'a e ongoongolelei 'o e pule'anga ki mamani ko ha fakamo'oni, pea 'e hoko mai leva 'a e ngata'anga. Ko e "ngata'anga" ko ia ko e kamata'anga ia 'o e "mamahi lahi.

'Oku lahi 'a e ngaahi 'uhinga ki he me'a ni.

Ko e taha 'oku fie ma'u 'e he 'Otua ke fanongo 'a mamani ki he ongoongolelei mo'oni kimu'a pea kamata 'a e Mamahi Lahi ('a ia 'oku fakahaa'i 'i he Matiu 24:21). Ko ia ai, ko e popoaki 'o e ongoongolelei ko ha fakamo'oni mo ha fakatokanga (cf. 'Isikeli 3; 'Amosi 3:7). 'E iku ia ki ha fakaului lahi ange 'a e kau Senitaile (Loma 11:25) mo e ului 'oku 'ikai ko e kau Senitaile (Loma 9:27) kimu'a pea toe foki mai 'a Sisuu.

Ko e 'uhinga 'e taha he ko e tefito'i mo'oni 'o e popoaki 'e fehangahangai ia mo e fakakaukau 'a e Tu'i 'o e malohi 'o e Manu Tokelau, fakataha mo e Palofita Loi, ko e Fili 'o Kalaisi faka'osi. 'E palomesi 'e he ongo me'a ni 'a e melino 'i he ngaue 'a e tangata mo e fakangaloku fakalotu, ka 'e iku ia ki he ngata'anga (Matiu 24:14-22) mo e faka'auha (cf. 1 Tesalonaika 5:3).

Neongo 'oku pehe 'e he Tohi Tapu ke taukave'i 'a e 'uluaki tui mo'oni (Sute 3), ko e folofola 'a e 'Otua ko e mo'oni (Sione 17:17), pea ko e kau Kalisitiane mo'oni kuo pau ke nau mavahe mei he fa'ahinga 'oku nau fakangaloku mo e tui fakapangani (2 Kolinito 6:14-17), 'e taukave'i 'e he tokolahi ko 'enau "ongoongolelei" (ongoongo lelei) 'oku kau ki ai 'a e fakangaloku koe'uhi ke lava 'o 'i ai 'a e melino mo e uouangataha. Ko e me'a fakamamahi, ko e ongoongolelei mo'oni 'o e Pule'anga 'o e 'Otua 'e lau ia ko ha kosipeli loi 'e he tokolahi 'o kinautolu 'oku nau tu'uaki 'a e ngaahi 'asenita faka'ekumenika mo fakavaha'a tui 'a e Manu mo e Palofita loi (ko e Fili 'o Kalaisi faka'osi).

Koe'uhi ko e ngaahi faka'ilonga mo e ngaahi me'a fakaofo loi 'oku fekau'aki mo kinautolu (2 Tesalonaika 2:9), 'e fili 'a e tokolahi 'i mamani ke tui ki ha loi (2 Tesalonaika 2:9-12) kae 'ikai ko e popoaki 'o e ongoongolelei. Koe'uhi ko hono fakahalaia'i ta'etotonu 'o e Pule'anga 'o e 'Otua 'e he kau Katolika Loma, 'Ofotokisī Hahake, Lutelo, mo e ni'ihi kehe, 'e ma'uhala 'a e tokolahi ko e popoaki 'o e ongoongolelei 'o e Pule'anga 'o e 'Otua ko e kosipeli loi ia 'oku fekau'aki mo e Manu mo e Fili 'o Kalaisi.

Kimu'a 'i he kamata 'a e Mamahi Lahi, 'e a'u atu 'a e kau Kalisitiane faivelenga 'o Filatelafia (Fakaha 3:7-13) ki mamani (Matiu 24:14) 'o talaki 'a e ongoongolelei 'o e pule'anga 'o e nofotu'i mo fakaha ki mamani 'a e me'a 'e fai 'e he kau taki 'o e mamani (kau ai 'a e Manu mo e Palofita Loi).

Te nau poupou'i hono tala ki mamani 'a e popoaki ko e Manu, Tu'i 'o e malohi 'o e Tokelau, fakataha mo e Palofita Loi, ko e Fili 'o Kalaisi, te nau faka'auha (fakataha mo ha ni'ihi 'o 'enau ngaahi fa'ahinga) 'a e USA mo e ngaahi pule'anga 'Ingilani 'o Pilitania, Kanata, 'Aositelelia mo Nu'u Sila (Taniela 11:24,39) pea 'e vave pe mei ai te nau faka'auha ha fakataha'anga faka-'Alepea/'Isilami (Taniela 11:40-43), ngaue ko e ngaahi me'angaue 'a e kau tevolo (Fakaha 16:13-14), pea te nau tau'i 'a Sisu Kalaisi 'i He'ene toe ha'ele mai (Fakaha 16:14; 19:19-20). 'E fanongonongo 'e he kau Filatelafia faivelenga (Fakaha 3:7-13) 'e vave ni pe 'a e hoko mai 'a e pule'anga 'o e 'Otua 'i he nofotu'i.

'Oku ngalingali 'e fakatupu 'e he me'a ni ha fakamatala lahi 'i he mitia pea tokoni ki hono fakahoko 'o e Matiu 24:14. *'Oku tau teuteu 'i he* Siasi Hokohoko 'o e 'Otua 'a e ngaahi tohi ('i he ngaahi lea fakafonua kehekehe),

tanaki atu ki he ngaahi uepisaiti, pea fai ha ngaahi sitepu kehe ke teuteu ki he 'ngaue nounou' (cf. Loma 9:28) 'a ia 'e tokoni ki he fakapapau 'a e 'Otua kuo 'osi tokonaki fe'unga 'a e Matiu 24:14 ko ha fakamo'oni ki he ngata'anga 'e hoko mai.

'E 'ikai sai'ia 'a e 'ongoongolelei loi' 'oku nau talaki 'a e kau taki 'o mamani (ngalingali ko ha fa'ahinga taki ma'olunga 'o 'Iulope fakataha mo ha tu'itapu kuo fakangaloku *'a ia te ne taukave'i ha* fa'ahinga tui faka-Katolika) ki he fanongonongo ko ia—he 'ikai ke nau loto ke 'ilo 'e mamani 'a e me'a te nau fai mo'oni (pea mahalo he 'ikai ke nau tui ki ai 'i he kamata'anga, cf. 'Isaia 10:5-7). 'Oku ngalingali te nau ako'i hala foki 'o pehe 'e poupou'i 'e he kau Kalisitiane faivelenga 'o Filatelafia ha tokateline 'oku fu'u totu'a (millenarianism) 'o ha fili 'o Kalaisi 'oku hoko mai. Ko e ha pe ha ngaahi fakahalaia'i 'oku nau fai mo e/pe ko honau kau muimui ki he kau tui 'i Filatelafia mo e *Siasi 'o e '*Otua 'e fakatupu ai 'a e fakatanga (Taniela 11:29-35; Fakaha 12:13-15). 'E iku foki 'eni ki he ngata'anga—ko e kamata'anga 'o e Mamahi Lahi (Matiu 24:21; Taniela 11:39; cf. Matiu 24:14-15; Taniela 11:31) pea pehe ki ha ta'u 'e 3 1/2 'o e malu'i 'o e kau Kalisitiane faivelenga 'i Filatelafia (Fakaha 3:10; 12:14-16).

'E 'ahi'ahi'i 'e he Manu mo e Palofita Loi 'a e fakamalohi, fakamalohi'i faka'ekonomika, ngaahi faka'ilonga, ngaahi me'a fakaofo loi, fakapoo, mo e ngaahi malohi kehe (Fakaha 13:10-17; 16:14; Taniela 7:25; 2 Tesalonaika 2:9-10) ke mapule'i. 'E fehu'i 'e he kau Kalisitiane:

> [10] "'E 'Eiki, 'e fefe hono fuoloa, kae 'oua ke ke fakamaau'i mo sauni homau toto kiate kinautolu 'oku nofo 'i mamani?" (Fakaha 6:10)

'I he ngaahi kuonga, kuo fifili mo fehu'i 'e he kakai 'a e 'Otua, "Ko e ha hono fuoloa pea toe ha'ele mai 'a Sisuu?"

Neongo 'oku 'ikai ke tau 'ilo 'a e 'aho pe houa, ka 'oku tau 'amanaki 'e toe foki mai 'a Sisu (pea fokotu'u 'a e Pule'anga 'o e 'Otua 'i he ta'u 'e afe) 'i he senituli 21 'o makatu'unga 'i he ngaahi folofola lahi (e.g. Matiu 24:4-34; Saame 90:4; Hosea 6:2; Luke 21:7-36; Hepelu 1:1-2; 4:4,11; 2 Pita 3:3-8; 1 Tesalonaika 5:4), 'a ia 'oku tau mamata ki hono fakahoko.

Kapau he 'ikai kau mai 'a Sisu, kuo faka'auha 'e he fa'ahinga 'o e tangata 'a e mo'ui kotoa pe:

> [21] He 'e toki 'i ai 'a e mamahi lahi, 'a ia kuo te'eki ai ke hoko talu mei he kamata'anga 'o mamani 'o a'u mai ki he taimi ni, pea 'e 'ikai 'i ai ha taimi. [22Pea] kapau 'e 'ikai fakanounou'i 'a e ngaahi 'aho ko ia, 'e 'ikai fakamo'ui ha kakano; ka 'e fakanounou'i 'a e ngaahi 'aho ko ia koe'uhi ko e kakai fili. (Matiu 24:21-22)

> [29] Pea hili pe 'a e mamahi 'o e ngaahi 'aho ko ia, 'e fakapo'uli 'a e la'aa, pea 'e 'ikai maama 'a e mahina; 'e to 'a e ngaahi fetu'u mei he langi, pea 'e lulululu'i 'a e ngaahi malohi 'o e langi. [30Pea ʻe toki ha mai 'i he langi 'a e faka'ilonga 'o e Foha 'o e Tangata, pea 'e tangi 'a e ngaahi fa'ahinga kotoa pe 'o mamani, pea te nau mamata ki he Foha 'o e Tangata 'oku ha'ele mai 'i he ngaahi 'ao 'o e langi 'i he malohi mo e naunau lahi. [31Pea te] ne fekau 'ene kau 'angelo mo e le'o lahi 'o e talupite, pea te nau tanaki fakataha 'a 'Ene kakai fili mei he matangi 'e faa, mei he ngata'anga 'e taha 'o langi ki he ngata'anga 'e taha. (Matiu 24:29-31)

Ko e Pule'anga 'o e 'Otua 'a e me'a 'oku fie ma'u 'e he mamani.

Kau 'Amipasitoa Ma'a e Pule'anga

Ko e hā ho ngafa ' i he Pule'angá?

'I he taimi ni, kapau ko ha Kalisitiane mo'oni koe, kuo pau ke ke hoko ko ha fakafofonga ma'a Sisu mo e Pule'anga 'o e 'Otua. Fakatokanga'i ange 'a e me'a na'e tohi 'e he 'Aposetolo ko Paula:

> [20 Ko] 'eni, ko e kau fakafofonga kimautolu 'o Kalaisi, 'o hange 'oku kole 'a e 'Otua 'iate kimautolu: 'oku mau kole kiate kimoutolu koe'uhi ko Kalaisi, mou fakalelei mo e 'Otua. (2 Kolinito 5:20)

> [14] Ko ia tu'u 'o nono'o homou kongaloto 'aki 'a e mo'oni, kuo mou 'ai 'a e sifa-fatafata 'o e ma'oni'oni, [15] pea kuo mou tutu homou va'e 'aki 'a e teuteu 'o e ongoongolelei 'o e melino; [16] kae mahulu hake 'i he me'a kotoa pe, ke to'o 'a e pa 'o e tui 'a ia te mou lava 'o tamate'i 'aki 'a e ngaahi ngahau vela kotoa pe 'a e tokotaha

angakovi. [17] Pea to'o 'a e tata 'o e fakamo'ui, mo e heleta 'a e Laumalie, 'a ia ko e folofola 'a e 'Otua; [18] 'o lotu ma'u ai pe 'i he lotu mo e tautapa kotoa pe 'i he Laumalie, 'o le'o ki he me'a ni 'i he vilitaki mo e tautapa kotoa pe ma'a e kau ma'oni'oni kotoa pe— [19] pea kiate au, koe'uhi ke tuku mai kiate au 'a e lea, koe'uhi ke u fakaava hoku ngutu 'i he loto-to'a ke fakaha 'a e me'a lilo 'o e ongoongolelei, [20] 'a ia ko e fakafofonga au 'i he ngaahi seini; koe'uhi ke u lea loto-to'a ai, 'o hange ko ia 'oku totonu ke u lea'aki. ('Efeso 6:14-20)

Ko e ha 'a e 'amipasitoa? *'Oku 'i ai 'a e faka'uhinga ko 'eni 'a* Merriam-Webster:

> 1**:** ko ha fakafofonga faka'ofisiale; *tautautefito:* ko ha fakafofonga fakatipilometika 'o e tu'unga ma'olunga taha kuo faka'ilonga'i ki ha pule'anga muli pe tu'i ko e fakafofonga nofo 'o hono pule'anga pe tu'i pe fokotu'u ki ha ngaue fakatipilometika makehe mo fa'a fakataimi
>
> 2 *a***:** ko ha fakafofonga pe talafekau kuo fakamafai'i

Kapau ko ha Kalisitiane mo'oni koe, ko ha talafekau faka'ofisiale koe, ma'a Kalaisi! Fakatokanga'i ange 'a e me'a na'e tohi 'e he 'Aposetolo ko Pita:

> [9] Ka ko e to'u tangata fili 'a kimoutolu, ko e kau taula'eiki fakatu'i, ko e pule'anga ma'oni'oni, ko hono kakai makehe, koe'uhi ke mou malanga 'aki 'a e fakafeta'i kiate Ia na'a ne ui 'a kimoutolu mei he fakapo'uli ki He'ene maama fakaofo; [10] 'a ia na'e 'ikai ko ha kakai 'i mu'a ka ko e kakai 'eni 'o e 'Otua, 'a ia na'e 'ikai te nau ma'u 'a e 'alo'ofa ka kuo nau ma'u 'a e 'alo'ofa 'i he taimi ni. (1 Pita 2:9-10)

' I he tu'unga ko e kau Kalisitiané, ' oku fiema'u ke tau hoko ko e konga ' o ha pule'anga mā'oni'oni.

Ko e pule'anga fe 'oku ma'oni'oni he taimi ni?

Ko e mo'oni 'oku 'ikai ha taha 'o e ngaahi pule'anga 'o e mamani ko 'eni— ka te nau hoko ko e konga 'o e Pule'anga 'o Kalaisi (Fakaha 11:15). Ko e pule'anga 'o e 'Otua, ko Hono Pule'anga 'oku ma'oni'oni.

'I he'etau hoko ko e kau 'amipasitoa, 'oku 'ikai ke tau angamaheni 'aki 'etau kau 'i he ngaahi me'a fakapolitikale fakahangatonu 'a e ngaahi pule'anga 'o e mamani. Ka kuo pau ke tau mo'ui 'aki 'a e founga mo'ui 'a e 'Otua he taimi ni (vakai foki ki he eBook ta'etotongi 'oku ma'u 'i he www.ccog.org 'oku ui ko e: *Christians: Ambassadors for the Kingdom of God, Biblical instructions on living as a Christian*). 'I he'etau mo'ui 'aki 'a e founga mo'ui 'a e 'Otua he taimi ni, 'oku tau ako lelei ange ai 'a e 'uhinga 'oku lelei taha ai 'a e ngaahi founga 'a e 'Otua, koe'uhi ke tau lava 'i Hono pule'anga 'o hoko ko e ngaahi tu'i mo e kau taula'eiki pea pule fakataha mo Kalaisi 'i he mamani:

> [5] Kiate Ia na'a ne 'ofa mo fufulu 'a kitautolu mei he'etau ngaahi angahala 'i Hono ta'ata'a 'o'ona, [6] pea kuo ne fakanofo 'a kitautolu ko e ngaahi tu'i mo e kau taula'eiki ki hono 'Otua mo e Tamai, ke kiate Ia 'a e langilangi mo e pule 'o ta'engata pea ta'engata. 'Emeni. (Fakaha 1:5-6)

> [10] Pea kuo nau fakanofo 'a kimautolu ko e ngaahi tu'i mo e kau taula'eiki ki hotau 'Otua; Pea te mau pule 'i mamani. (Fakaha 5:10)

Ko e tafa'aki 'e taha 'o e hoko ko ha ngaahi tu'i mo ha kau taula'eiki 'i he kaha'u ko hono ako'i 'o kinautolu 'oku mo'ui fakamatelie ke nau 'a'eva 'i he ngaahi hala 'o e 'Otua:

> [19] He 'e nofo 'a e kakai 'i Saione 'i Selusalema; 'E 'ikai te ke toe tangi. Te ne 'alo'ofa lahi kiate koe 'i he fanongo ki ho'o tangi; 'O ka ne fanongo ki ai, te ne tali koe. [20] Pea neongo 'oku foaki 'e he 'Eiki kiate kimoutolu 'a e ma 'o e faingata'a mo e vai 'o e mamahi, Ka 'e 'ikai toe hiki homou kau faiako ki he tuliki, Ka 'e mamata homou mata ki homou kau faiako. [21] 'E fanongo homou telinga ki ha folofola 'i homou tu'a, 'o pehe, "Ko e hala 'eni, 'alu ai," 'I ho'o tafoki ki he nima to'omata'u, pe ko ho'o afe ki to'ohema. ('Isaia 30:19-21)

Neongo ko ha kikite ia ki he pule'anga 'o e nofotu'i, ka 'i he kuonga ko 'eni 'oku fie ma'u ke mateuteu 'a e kau Kalisitiane ke ako'i:

> [12] ... 'i he taimi ko 'eni 'oku totonu ke mou hoko ko e kau faiako, (Hepelu 5:12)

> [15] Ka ke fakama'oni'oni'i 'a e 'Eiki ko e 'Otua 'i homou loto: pea mou nofo mateuteu ma'u ai pe ke fa'a tali ki he tangata kotoa pe 'oku ne fehu'i kiate kimoutolu 'a e 'uhinga 'o e 'amanaki lelei 'oku 'iate kimoutolu 'i he angamalu mo e manavahe: (1 Pita 3:15)

' Oku fakahaa'i ' e he Tohi Tapú ko e tokolahi ' o e kau Kalisitiane faitōnunga angé, ki mu'a pē ke kamata ' a e Mamahi Lahí, te nau fakahinohino'i ' a e tokolahi:

> [33] Pea ko kinautolu 'o e kakai 'oku 'ilo'i te nau ako'i 'a e tokolahi (Taniela 11:33;)

Ko ia, ko e ako mo e tupulaki 'i he 'alo'ofa mo e 'ilo (2 Pita 3:18), ko ha me'a ia 'oku totonu ke tau fai he taimi ni. Na'e folofola 'a Sisu, "Te mou hoko ko e kau fakamo'oni kiate au 'i Selusalema, pea 'i Siutea mo Samelia kotoa, pea ki he ngata'anga 'o mamani" (Ngaue 1:8). Ko e konga ho fatongia 'i he Pule'anga 'o e 'Otua ko e malava ke faiako.

Pea ki he kau Kalisitiane Filatelafia faivelenga ange (Fakaha 3:7-13), 'e kau foki heni 'a hono poupou'i 'o e fakamo'oni mahu'inga 'o e ongoongolelei kimu'a 'i he kamata'anga 'o e pule'anga 'o e 'Otua 'i he nofotu'i (cf. Matiu 24:14).

Hili hono fokotu'u 'o e Pule'anga 'o e 'Otua, 'e faka'aonga'i 'a e kakai 'o e 'Otua ke tokoni 'i hono toe fakafoki mai 'o ha palanite kuo maumau:

> [12] Ko kinautolu 'iate kimoutolu Te nau langa 'a e ngaahi potu lala motu'a;
> Te ke fokotu'u hake 'a e ngaahi tu'unga 'o e ngaahi to'u tangata lahi; Pea 'e ui koe ko e Fakalelei'i 'o e Ngaahi Hala ke Nofo ai. ('Isaia 58:12)

Ko ia ai, ko e kakai 'o e 'Otua na'a nau mo'ui 'i he founga 'a e 'Otua 'i he kuonga ko 'eni te nau 'ai ke faingofua ange ki he kakai ke nau nofo 'i he ngaahi kolo (mo ha ngaahi feitu'u kehe) lolotonga e taimi ko 'eni 'o e fakafoki mai lolotonga 'a e nofotu'i.

'E hoko mo'oni 'a e mamani ko ha feitu'u lelei ange. 'Oku totonu ke tau hoko ko e kau fakafofonga 'o Kalaisi he taimi ni, koe'uhi ke tau lava foki 'o ngaue 'i Hono Pule'anga.

'Oku Liliu 'a e Popoaki Mo'oni 'o e Ongoongolelei

Na'e folofola 'a Sisu, "Kapau te mou nofo ma'u 'i he'eku lea, ko 'eku kau akonga mo'oni 'a kimoutolu. 32 Pea te mou 'ilo 'a e mo'oni, pea 'e fakatau'ataina'i 'a kimoutolu 'e he mo'oni" (Sione 8:31-32). 'Oku fakatau'ataina'i kitautolu 'e he'etau 'ilo 'a e mo'oni fekau'aki mo e ongoongolelei 'o e Pule'anga 'o e 'Otua mei he fihia 'i he ngaahi 'amanaki loi 'o e mamani. Te tau lava 'o poupou'i loto-to'a ha palani 'oku 'aonga—ko e palani 'a e 'Otua! Kuo kakaa'i 'e Setane 'a mamani kotoa (Fakaha 12:9) pea ko e Pule'anga 'o e 'Otua 'a e founga mo'oni. 'Oku fie ma'u ke tau taukave'i mo taukave'i 'a e mo'oni (vakai ki he Sione 18:37).

'Oku mahulu hake 'a e popoaki 'o e ongoongolelei 'i he fakamo'ui fakafo'ituitui. 'Oku totonu ke liliu 'e he ongoongo lelei 'o e Pule'anga 'o e 'Otua ha taha 'i he kuonga ko 'eni:

> [2] Pea 'oua na'a mou fa'ifa'itaki ki mamani, ka ke liliu 'i he fakafo'ou homou 'atamai, koe'uhi ke mou sivi'i pe ko e ha 'a e finangalo 'o e 'Otua 'oku lelei, mo haohaoa. (Loma 12:2)

'Oku liliu 'a e kau Kalisitiane mo'oni ke tauhi ki he 'Otua mo e ni'ihi kehe:

> [22] 'A e kau tamaio'eiki, mou talangofua 'i he me'a kotoa pe ki homou ngaahi 'eiki 'o fakatatau ki he kakano, 'o 'ikai 'i he mata, 'o hange ko e fakahoifua ki he tangata, ka 'i he loto mo'oni, 'o manavahe ki he 'Otua. [23] Pea ko e me'a kotoa pe 'oku mou fai, mou fai ia 'i he loto, 'o hange ko e 'Eiki kae 'ikai ki he tangata, [24] 'i ho'omou 'ilo'i te mou ma'u mei he 'Eiki 'a e totongi 'o e tofi'a; he 'oku mou tauhi ki he 'Eiki ko Kalaisi. (Kolose 3:22-24)

> [28 Ko] ia, ko e me'a 'i he'etau ma'u 'a e pule'anga 'oku 'ikai lava ke ue'i, tau ma'u 'a e 'alo'ofa, 'a ia te tau lava ai 'o tauhi ki he 'Otua 'i he lelei 'i he 'apasia mo e manavahe faka-'Otua. (Hepelu 12:28)

'Oku kehe 'a e mo'ui 'a e kau Kalisitiane mo'oni mei he mamani. 'Oku tau tali 'a e ngaahi tu'unga mo'ui 'a e 'Otua 'o ma'olunga ange 'i he me'a 'oku totonu mo hala. 'Oku mo'ui 'a e angatonu 'i he tui (Hepelu 10:38), he 'oku fie ma'u 'a e tui ke mo'ui 'aki 'a e founga 'a e 'Otua 'i he kuonga ni. Na'e pehe 'oku kehe 'aupito 'a e kau Kalisitiane mei he mamani na'a nau nofo ai, pea na'e ui 'enau to'onga mo'ui ko e "Hala" 'i he Fuakava Fo'ou (Ngaue 9:2; 19:9; 24:14,22). 'Oku siokita 'a e mamani, 'o kakaa'i 'i he pule 'a Setane, 'i he me'a kuo ui ko e "hala 'o Keini" (Sute 11).

Ko e Kosipeli 'o e Pule'anga 'o e 'Otua ko ha popoaki ia 'o e ma'oni'oni, fiefia mo e melino (Loma 14:17). 'Oku fakafiemalie 'a e lea fakakikite, 'i he mahino totonu (cf. 1 Kolinito 14:3; 1 Tesalonaika 4:18), tautautefito 'i he'etau mamata ki he holo 'a e mamani (vakai ki he Luke 21:8-36). 'Oku fakaiku 'a e founga mo'ui faka-Kalisitiane mo'oni ki he mahutafea fakalaumalie mo e ngaahi tapuaki fakatu'asino (Ma'ake 10:29-30). Ko e konga 'eni 'o e 'uhinga 'oku mahino ai kiate kinautolu 'oku nau mo'ui 'aki ia 'oku fie ma'u 'e mamani 'a e Pule'anga 'o e 'Otua. Ko e kau Kalisitiane ko e kau fakafofonga 'o e Pule'anga 'o e 'Otua.

'Oku tuku 'e he kau Kalisitiane 'etau 'amanaki lelei ki he fakalaumalie, kae 'ikai ki he fakatu'asino, neongo 'oku tau mo'ui 'i ha mamani fakamatelie (Loma 8:5-8). 'Oku tau ma'u 'a e "'amanaki lelei 'o e ongoongolelei" (Kolose 1:23). Ko e me'a 'eni na'e mahino ki he kau fuofua Kalisitiane 'oku 'ikai mahino mo'oni ki he tokolahi 'oku nau lau ko Sisu he 'aho ni.

6. 'Oku ako'i 'e he ngaahi siasi Kalisi-Loma 'oku Mahu'inga 'a e Pule'anga, Ka...

'Oku tui 'a e ngaahi siasi Kalisi-Loma 'oku nau ako'i 'a e ngaahi tafa'aki 'o e Pule'anga 'o e 'Otua, ka 'oku faingata'a ke mahino mo'oni pe ko e ha mo'oni ia. Hange ko 'eni, *'oku ako'i 'eni 'e he* Catholic Encyclopedia fekau'aki mo e pule'anga:

> 'a Kalaisi ... 'I he tu'unga kotoa pe 'o 'Ene akonaki 'a e ha'ele mai 'a e pule'anga ko 'eni, hono ngaahi tafa'aki kehekehe, hono 'uhinga totonu, 'a e founga ke a'usia ai, 'oku fa'u ia ko e tefito'i me'a mahu'inga 'o 'Ene ngaahi malanga, 'o a'u ki hono ui 'Ene malanga ko e "ongoongolelei 'o e pule'anga"... na'a nau kamata ke lea 'o kau ki he Siasi ko e "pule'anga 'o e 'Otua"; cf. Col., I, 13; I Thess., ii, 12; 'Apoc., I, 6, 9; v, 10, etc. ... 'oku 'uhinga ia ki he Siasi ko e fa'unga fakalangi ko ia ... (Pope H. Pule'anga 'o e 'Otua. The Catholic Encyclopedia, Volume VIII. 1910)

Neongo na'e tuhu 'a e ngaahi me'a 'i 'olunga ki he "Col., I, 13; I Thess., ii, 12; Apoc., I, 6, 9; v, 10," kapau te ke kumi ki ai, te ke 'ilo 'oku 'ikai ha taha 'o e ngaahi veesi ko ia 'oku ne talamai ha me'a fekau***'aki mo e Siasi*** ko e Pule'anga 'o e 'Otua. 'Oku nau ako'i 'e hoko 'a e kakai tui ko e konga 'o e Pule'anga 'o e 'Otua pe ko e pule'anga ia 'o Sisuu. 'Oku fakatokanga mai 'a e Tohi Tapu 'e liliu 'e he tokolahi 'a e ongoongolelei pe tafoki ki ha taha kehe, 'a ia 'oku ta'emo'oni (Kaletia 1:3-9). Ko e me'a fakamamahi, kuo fai ia 'e ha ni'ihi kehekehe.

Na'e ako'i 'e Sisu, "Ko au 'a e hala, mo e mo'oni, mo e mo'ui. 'Oku 'ikai ha'u ha taha ki he Tamai kae ngata pe 'iate au" (Sione 14:6). Na'e ako'i 'e Pita, "Pea 'oku 'ikai ha fakamo'ui 'i ha taha kehe, he 'oku 'ikai tuku ha hingoa kehe 'i he lalo langi ke mo'ui ai 'a kitautolu" (Ngaue 4:12). Na'e fakaha 'e Pita ki he kau Siu kuo pau ke ma'u 'e he kakai kotoa pe 'a e tui ke fakatomala mo tali 'a Sisu ke fakamo'ui (Ngaue 2:38).

'I hono fakafehoanaki ki he me'a ni, kuo ako'i 'e Pope Francis kuo pekia 'e lava ke fakamo'ui 'a e kau faka'ikai'i 'Otua ta'e kau ai 'a Sisu! 'Oku ne ako'i foki 'e lava ke fakamo'ui 'a e kau Siu 'o 'ikai tali 'a Sisu! 'Ikai ngata ai, 'oku

ne fakakaukau foki mo e ni'ihi 'o e kau Kalisi-Loma ko e tatau 'oku 'ikai fakatohitapu 'o 'Mele' ko ha ki ia ki he ongoongolelei pea pehe ki he uouangataha fakalotu mo fakalotu. Ko e me'a fakamamahi, 'oku 'ikai mahino kiate kinautolu mo e ni'ihi kehe 'a e mahu'inga 'o Sisu PE ko e Ongoongolelei mo'oni 'o e Pule'anga 'o e 'Otua. 'Oku tu'uaki 'e he tokolahi 'a e ngaahi kosipeli loi.

'Oku faka'amu 'a e tokolahi ke nau mamata mo tui ki he mamani. 'Oku ako'i 'e he Fuakava Fo'ou 'oku totonu ke sio 'a e kau Kalisitiane ki 'olunga:

> [2] Tuku homou 'atamai ki he ngaahi me'a 'i 'olunga, kae 'ikai ki he ngaahi me'a 'i mamani. (Kolose 3:2)
>
> [7] He 'oku tau 'a'eva 'i he tui, kae 'ikai 'i he mamata. (2 Kolinito 5:7)

Ka na'e ako'i 'e Pope Pius XI ke 'a'eva 'i he'ene vakai ki hono siasi:

> ... ko e Siasi Katolika ... ko e pule'anga ia 'o Kalaisi 'i mamani. (Ko e 'encyclical 'a Pius *Quas Primas*).

'Oku pehe 'e he *uepisaiti CatholicBible101*, "na'e fokotu'u 'a e Pule'anga 'o e 'Otua 'i mamani 'e Sisu Kalaisi 'i he ta'u 33 AD, 'i he fotunga 'o Hono Siasi, na'e taki 'e Pita... ko e Siasi Katolika." Ka 'oku 'ikai 'i heni 'a e Pule'anga 'o e 'Otua pe ko e Siasi 'o Loma. 'I he'ene hoko mai, 'e 'i he mamani. Neongo 'oku ma'u 'e he Siasi mo'oni 'o e 'Otua 'a e "ngaahi ki ki he pule'anga" (Matiu 16:19), ko kinautolu 'oku nau pehe ko e siasi ko e pule'anga ia 'o e 'Otua "kuo nau to'o 'a e ki 'o e 'ilo" (Luke 11:52).

'Oku ako'i malohi 'e he Siasi 'o Loma 'a e Pule'anga 'o e 'Otua 'i he ta'u 'e taha 'o e mamani pea ko e "tokateline pe ia 'o e Fili 'o Kalaisi" 'oku hiki 'i he Catechism faka'ofisiale *'a e Siasi Katolika*:

> **676** Kuo kamata ke ma'u 'i mamani 'a e kaka 'a e Fili 'o Kalaisi 'i he taimi kotoa pe 'oku fai ai 'a e taukave'i ke 'ilo'i 'i he hisitolia 'a e 'amanaki fakamisaia ko ia 'e toki lava pe ke fakahoko 'i he hisitolia 'o fakafou 'i he fakamaau eschatological. Kuo fakafisinga'i 'e he Siasi 'a e ngaahi founga kuo liliu 'o e loi ko 'eni 'o e pule'anga ke hoko 'i he hingoa 'o e millenarianism ... (Catechism 'o e Siasi

Katolika. Imprimatur Potest +Joseph Cardinal Ratzinger. Doubleday, NY 1995, p. 194)

Ko e me'a fakamamahi, ko kinautolu 'oku nau tui ki he tu'unga ko ia te nau ma'u ha ngaahi palopalema lahi 'i hono talaki 'o e Ongoongolelei 'o e Pule'anga 'o e 'Otua 'i he ngata'anga. 'E fai 'e ha ni'ihi ha ngaahi sitepu fakalilifu kiate kinautolu 'oku nau talaki ia (Taniela 7:25; 11:30-36). Ka te ke fakakaukau, 'ikai 'e 'i he pule'anga 'a kinautolu kotoa pe 'oku nau tala ko Sisu ko e 'Eiki? 'Ikai, he 'ikai ke nau 'i ai. Fakatokanga'i ange 'a e me'a na'e folofola 'aki 'e Sisuu:

> 21 "'E 'ikai hu ki he pule'anga 'o e langi 'a ia kotoa pe 'oku pehe mai kiate au, ''Eiki, 'Eiki, ka ko ia 'oku fai 'a e finangalo 'o 'eku Tamai 'i he langi. 22 'E pehe mai 'e he tokolahi kiate au 'i he 'aho ko ia, 'Eiki, 'Eiki, 'ikai kuo mau kikite 'i ho huafa, kapusi ki tu'a 'a e kau tevolo 'i ho huafa, mo fai 'a e ngaahi me'a fakaofo lahi 'i ho huafa?' 23 Pea te u toki fakaha kiate kinautolu, 'Na'e 'ikai te u 'ilo koe; 'alu meiate au, 'a kimoutolu 'oku maumau lao!' (Matiu 7:21-23)

Na'e fakatokanga'i 'e he 'Aposetolo ko Paula ko e "me'a lilo 'o e maumau lao" na'e "'osi ngaue" (2 Tesalonaika 2:7) 'i hono taimi. 'Oku fekau'aki foki 'a e maumau lao ko 'eni mo ha me'a 'oku fakatokanga mai 'a e Tohi Tapu ki ai 'i he kuonga faka'osi 'a ia 'oku ui ko e "Me'a lilo, Papilone ko e Lahi" (Fakaha 17:3-5).

Ko e "me'a lilo 'o e maumau lao" 'oku fekau'aki ia mo e kau Kalisitiane 'oku nau tui 'oku 'ikai fie ma'u ke nau feinga ke tauhi 'a e lao 'o e Fekau 'e Hongofulu 'a e 'Otua, etc. pea/pe 'oku lahi 'aupito 'a e ngaahi faka'ata makehe 'oku tali lelei pea / pe 'oku 'i ai ha ngaahi founga 'o e fakatomala 'oku tali ke maumau'i 'a e fono 'a e 'Otua, ko ia neongo 'oku nau fakakaukau 'oku nau ma'u ha fa'ahinga fono 'a e 'Otua, 'oku 'ikai ke nau tauhi ha fa'ahinga tui faka-Kalisitiane 'e tali 'e Sisu pe ko 'Ene kau 'aposetolo 'oku fakalao.

Ko e tokolahi 'oku nau pehe ko e tui faka-Kalisitiane 'oku nau hange ko e kau Falesi na'a nau maumau'i 'a e ngaahi fekau 'a e 'Otua, ka na'a nau pehe na'e tali lelei 'eni 'e he'enau ngaahi talatukufakaholo – na'e fakahalaia'i 'e Sisu 'a e founga ko ia (Matiu 15:3-9)! Na'e toe fakatokanga foki 'a 'Isaia ko

e kakai 'oku nau pehe 'oku 'a e 'Otua te nau angatu'u ki He'ene fono ('Isaia 30:9). Ko e me'a fakamamahi, ko e angatu'u maumau lao ko 'eni 'oku tau mamata ki ai 'o a'u mai ki he 'aho ni.

Ko e "misiteli 'e taha" 'oku ngalingali 'oku tui 'a e Siasi 'o Loma 'e iku 'ene ngaahi 'asenita fakakautau fakakautau ki he melino mo ha liliu 'o e Pule'anga 'o e 'Otua 'i he mamani. 'Oku fakatokanga mai 'a e folofola fekau'aki mo ha uouangataha faka'ekumenika 'oku hoko mai 'a ia 'oku ne ako'i, 'e ola lelei 'i ha ngaahi ta'u si'i (fakatokanga'i ange: ko e *Tohi Tapu Fo'ou 'o Selusalema*, ko ha liliu kuo fakangofua 'e he Katolika Loma):

> 4 Pea na'a nau fakatomape'e 'i he 'ao 'o e talakoni koe'uhi kuo ne tuku 'a e mafai ki he manu; pea na'a nau fakatomape'e 'i he 'ao 'o e manu, 'o pehe, Ko hai 'e tatau mo e manu? Ko hai te ne lava 'o tau'i ia?' 5 Na'e tuku 'a e manu ke ne lea 'aki 'ene polepole mo e lea fie'ofa, pea ke ngaue 'i he mahina 'e fangofulu ma ua; 6 Pea na'a ne lea kovi ki he 'Otua, ki hono huafa, mo hono Fale Fehikitaki fakalangi, pea mo kinautolu kotoa pe 'oku toitoi ai. 7 Na'e tuku ia ke tau'i 'a e kau ma'oni'oni, mo ikuna'i 'a kinautolu, pea ne foaki 'a e malohi ki he matakali kotoa pe, mo e kakai, mo e lea, mo e pule'anga; 8 Pea 'e hu ki ai 'a e kakai kotoa pe 'o mamani, 'a ia ko e kakai kotoa pe kuo te'eki ai ke tohi honau hingoa talu mei he 'ai 'a mamani 'i he tohi 'o e mo'ui 'a e Lami feilaulau. 9 Ko ia 'oku fanongo ki ai: 10 Ko kinautolu 'oku nofo popula ki he popula; ko kinautolu 'oku mate 'i he heleta ki he heleta. Ko e 'uhinga ia kuo pau ke ma'u ai 'e he kau ma'oni'oni 'a e vilitaki mo e tui. (Fakaha 13:4-10, NJB)

'Oku fakatokanga mai 'a e Tohi Tapu fekau'aki mo e uouangataha 'a Papilone 'i he kuonga faka'osi:

> 1 Pea na'e ha 'u ha taha 'o e kau 'angelo 'e toko fitu na'e 'i ai 'a e ngaahi poulu 'e fitu ke lea mai kiate au, 'o ne pehe, 'Ha'u ki heni, pea te u fakaha kiate koe 'a e tautea 'o e fu'u pa'umutu lahi, 'a ia 'oku nofo fakatu'utamaki 'i he ve'e vai lahi, 2 'a ia kuo fe'auaki mo ia 'a e ngaahi tu'i kotoa pe 'o mamani, pea kuo ne ngaohi 'a e kakai kotoa pe 'o mamani ke kona tono.' 3 Pea na 'a ne 'ave au 'i he laumalie ki he toafa, pea na'a ku mamata ai ki ha fefine 'oku heka 'i he manu kula

'aho'aho, 'a ia na'e 'ulu 'e fitu, mo e me'atui 'e hongofulu, pea na'e tohi ai 'a e ngaahi hingoa lea kovi. [4] Na'e kofu 'a e fefine 'aki 'a e lanu valeti mo e kula'aho'aho, pea fetapaki 'aki 'a e koula mo e siueli mo e mata'itofe, pea na'a ne to'o 'a e ipu uaine koula na'e fonu 'i he 'uli fakalielia 'o 'ene pa'umutu; [5] Na'e **tohi 'i hono la'e 'a e hingoa, ko ha hingoa fakapulipuli: 'Ko Papilone ko e Lahi, ko e fa'e 'a e kau pa'umutu kotoa pe mo e ngaahi ngaue 'uli kotoa pe 'i mamani**.' [6] Na'a ku mamata kuo kona ia, kuo kona 'i he toto 'o e kau ma'oni'oni, pea mo e toto 'o e kau mate fakama'ata 'a Sisuu; pea 'i he'eku mamata kiate ia, na'a ku puputu'u 'aupito. (Fakaha 17:1-6)

[9] 'Oku fie ma'u 'eni ki he poto. Ko e **'ulu 'e fitu ko e ngaahi mo'unga 'e fitu**, 'a ia 'oku nofo ai 'a e fefine . . . [18] Ko e fefine na'a ke mamata ki ai ko **e fu'u kolo lahi** ia 'oku ne ma'u 'a e mafai ki he kau pule kotoa pe 'i mamani.' (Fakaha 17:9,18)

[1] Pea hili 'eni, na'a ku mamata ki ha 'angelo 'e taha 'oku 'alu hifo mei he langi, kuo foaki kiate ia 'a e mafai lahi; na'e ulo 'a mamani 'i hono naunau. [2] Pea na'a ne kalanga le'olahi, Kuo to 'a Papilone, kuo to 'a **Papilone ko e Lahi**, pea kuo hoko ia ko e nofo'anga 'o e kau tevolo, mo e nofo'anga 'o e laumalie 'uli kotoa pe, mo e manupuna 'uli mo fakalielia. [3] Kuo inu lahi 'e he ngaahi pule'anga kotoa pe 'a e uaine 'o 'ene fe'auaki; kuo fe'auaki 'a e tu'i kotoa pe 'i mamani mo ia, pea kuo tu'umalie 'a e tangata fakatau koloa kotoa pe 'i he'ene angakovi.' [4] Pea na'e lea mai ha le'o 'e taha mei he langi; Na'a ku fanongo ki he'ene pehe, '**Hu mai ki tu'a, 'e hoku kakai, 'o mama'o meiate ia, koe'uhi ke 'oua na'a mou kau 'i he'ene ngaahi hia pea ke mou kataki'i 'a e ngaahi mahaki tatau**. [5] Kuo a'u hake 'ene ngaahi angahala ki he langi, pea 'oku 'afio'i 'e he 'Otua 'ene ngaahi hia: fai kiate ia 'o hange ko 'ene fai ki he ni'ihi kehe. [6] Kuo pau ke liunga ua 'a e totongi na'a ne fie ma'u. Kuo pau ke ne ma'u ha ipu malohi liunga ua 'o 'ene tuifio. [7] Ko 'ene ngaahi faka'ofo'ofa kotoa pe kuo pau ke fakahoa 'aki ha fakamamahi pe ha mamahi. 'Oku ne fakakaukau kuo fakanofo au ko e kuini; 'Oku 'ikai ko ha uitou au pea 'e 'ikai te u teitei 'ilo'i 'a e mamahi. [8] Ko e me'a ia, 'i he 'aho 'e taha, 'e to kiate ia 'a e ngaahi mahaki faka'auha: ko e mahaki mo e

tangi mo e honge. 'E tutu ia ki he kelekele. Ko e 'Eiki ko e 'Otua na'a ne fakahalaia'i ia 'oku mafimafi.' [9] ''E 'i ai 'a e tangi mo e tangi koe'uhi ko ia 'e he ngaahi tu'i 'o mamani 'a ia kuo nau fe'auaki mo ia, mo fai ha ngaahi faka'ali'ali mo ia. 'Oku nau mamata ki he kohu 'i he'ene vela, (Fakaha 18:1-9, NJB)

'I he tohi 'a Sakalaia, 'oku fakatokanga mai 'a e Tohi Tapu fekau'aki mo ha hoko mai 'a Papilone pea fakahaa'i 'e 'ikai hoko 'a e uouangataha totonu kae 'oua kuo toe foki mai 'a Sisuu:

[10] Tokanga! Tokanga! Hola mei he fonua 'o e tokelau -- 'oku fakaha 'e Sihova - he kuo u fakamovetevete'i koe ki he matangi 'e fa 'o e langi - 'oku folofola 'a Sihova. [11] Tokanga! Hola 'a Saione, **'oku ke nofo 'i he 'ofefine 'o Papilone!**

[12] He 'oku folofola 'eni 'e Sihova ko Sabaoth, talu mei he tu'utu'uni 'a e Naunau au, 'o kau ki he ngaahi pule'anga na'a nau vete 'a kimoutolu, 'Ko ia 'oku ala kiate kimoutolu, 'oku ala ia ki he fo'i 'apele 'o hoku mata. [13] Ko 'eni, vakai, te u ta'ata'alo hoku nima kiate kinautolu, pea 'e vete 'a kinautolu 'e kinautolu kuo nau fakapopula'i.' Pea te mou toki 'ilo kuo fekau'i au 'e Sihova ko Saaoti! [14] Hiva, fiefia, 'ofefine 'o Saione, he ko 'eni 'oku ou ha'u ke nofo 'iate kimoutolu, 'oku folofola 'e Sihova! [15Pea] 'i he 'aho ko ia 'e ului 'a e ngaahi pule'anga lahi kia Sihova. 'Io, te nau hoko ko hono kakai, pea te nau nofo 'iate kimoutolu. Pea te mou toki 'ilo kuo fekau au 'e Sihova Saaote kiate kimoutolu! [16] 'E ma'u 'e Sihova 'a Siuta, ko hono 'inasi 'i he Fonua Tapu, pea toe fili 'a Selusalema. (Sakalaia 2:10-16, NJB; fakatokanga'i ange 'i he ngaahi liliu KJV/NKJV 'oku lisi 'a e ngaahi veesi ko e Sakalaia 2:6-12)

Neongo 'e lava ke lelei 'a e fengaue'aki 'i he ngaahi me'a 'e ni'ihi, ka 'oku fakahalaia'i mahino 'e he Tohi Tapu 'a e ngaahi tafa'aki 'o e ngaahi nga'unu faka'ekumenika mo fakavaha'a tui fakalotu 'oku tu'uaki 'e he Ngaahi Pule'anga Fakatahataha, Vatikano, kau Palotisani tokolahi, mo e kau taki 'o e 'Ofotokisī Hahake pea 'oku 'ikai totonu ke poupou'i. Na'e fakatokanga 'a Sisu ki he fa'ahinga *'oku nau pehe* 'oku nau muimui kiate Ia 'a ia te nau "kakaa'i 'a e tokolahi" (Matiu 24:4-5). 'Oku fekau'aki 'a e lahi 'o e 'ekumenisiti mo hono fakaava 'o e 'uluaki sila 'o e Fakaha 6:1-2, 'a ia 'oku

'iloa foki ko e "tangata heka hoosi hinehina" 'o e Fakaha ('a ia 'oku 'IKAI ko Sisu) pea mo e fe'auaki 'o e Fakaha 17.

Na'e ako'i foki 'e he 'Aposetolo ko Paula 'o hange ko Sakalaia, he 'ikai hoko 'a e uouangataha mo'oni 'o e tui kae 'oua kuo toe foki mai 'a Sisuu:

> 13 kae 'oua ke tau a'usia kotoa 'a e uouangataha 'i he tui mo e 'ilo ki he 'Alo 'o e 'Otua pea fa'u 'a e Tangata haohaoa, 'oku matu'otu'a kakato 'i he kakato 'o Kalaisi. ('Efeso 4:13)

'Oku hala 'a kinautolu 'oku tui 'oku hoko mai 'a e uouangataha ko 'eni kimu'a 'i he toe ha'ele mai 'a Sisuu. Ko hono mo'oni, 'i he taimi 'e toe foki mai ai 'a Sisuu, kuo pau ke Ne faka'auha 'a e uouangataha 'a e ngaahi pule'anga te nau kau fakataha ke fakafepaki'i Ia:

> 11:15 Pea ifi'i 'e he 'angelo hono fitu 'a 'ene talupite, pea na'e ongona 'a e ngaahi le'o 'oku kalanga 'i he langi, 'o pehe, 'Kuo hoko 'a e pule'anga 'o mamani ko e pule'anga 'o hotau 'Eiki mo hono Kalaisi, pea te ne pule 'o ta'engata pea ta'engata.' 16 Pea na'e fakatomape'e 'a e kaumatu'a 'e toko uofulu ma fa, 'i he 'ao 'o e 'Otua, 'o nau fakatomape'e 'o ala ki he kelekele 'aki honau la'e 'o hu ki he 'Otua 'aki 'a e ngaahi lea ni, ''Oku mau fakafeta'i kiate koe, 'Eiki Mafimafi ko e 'Otua, 'a ia 'oku 'i ai, 'a ia na'e 'i ai, 'i ho'o ma'u ho fu'u malohi lahi mo ho'o kamata ho'o pule. 18 Na'e moveuveu 'a e ngaahi pule'anga pea ko 'eni kuo hokosia 'a e taimi ke ke tautea'i ai 'a e mate, pea ke fakamau'i 'a e mate, pea mo ho'o kau tamaio'eiki ko e kau palofita, ke totongi 'a e kau ma'oni'oni mo kinautolu 'oku manavahe ki ho huafa, 'a e iiki mo e lahi. Kuo hokosia 'a e taimi ke faka'auha 'a kinautolu 'oku nau faka'auha 'a mamani.' (Fakaha 11:15-18)

> 19:6 Pea na'a ku fanongo ki he le'o 'o e fu'u kakai tokolahi, 'o hange ko e le'o 'o e tahi, pe ko e ngungulu lahi 'o e mana, 'o pehe, 'Aleluia! Kuo kamata 'a e pule 'a e 'Eiki ko hotau 'Otua Mafimafi; . . 19 Pea na'a ku mamata ki he manu, mo e ngaahi tu'i kotoa pe 'o e mamani mo 'enau kau tau, 'oku nau fakataha ke tau'i 'a e Heka mo 'ene kau tau. 20 Ka na'e puke popula 'a e manu, fakataha mo e palofita loi, 'a ia na'a ne fai 'a e ngaahi mana ma'a e manu, pea na'a nau kakaa'i 'a kinautolu na'a nau tali 'a e faka'ilonga 'o e manu, pea mo

kinautolu na'e hu ki hono 'imisi. Na'e li mo'ui 'a e toko ua ni ki he ano vela 'o e sulifa vela. [21] Pea na'e tamate'i 'a hono toenga kotoa pe 'i he heleta 'a e Heka hoosi, 'a ia na'e ha'u mei hono ngutu, pea na'e fakafonu 'e he fanga manupuna kotoa pe 'a honau kakano . . .
[20:4] Pea na'a ku mamata ki he ngaahi taloni, 'a ia na'a nau nofo ai, pea na'e foaki ki ai 'a e malohi ke fai 'a e fakamaau. Na'a ku mamata ki he laumalie 'o kinautolu kotoa pe na'e tu'usi honau 'ulu koe'uhi ko 'enau fakamo'oni kia Sisu, mo hono malanga'i 'a e folofola 'a e 'Otua, pea mo kinautolu na'e fakafisi ke hu ki he manu pe ko hono 'imisi pea 'ikai te nau tali 'a e faka'ilonga 'i honau la'e pe nima; na'a nau mo'ui, pea na'a nau pule fakataha mo Kalaisi 'i he ta'u 'e tahaafe. (Fakaha 19:6,19-21; 20:4, NJB)

Fakatokanga'i ange kuo pau ke faka'auha 'e Sisu 'a e kau tau 'a e mamani 'oku uouangataha ke fakafepaki'i Ia. Pea te Ne pule leva mo e 'uluaki kau ma'oni'oni 'o e toetu'u. Ko e taimi ia 'e uouangataha ai 'a e tui. Ko e me'a fakamamahi, 'e fanongo 'a e tokolahi ki he kau faifekau loi 'oku ngali lelei, ka 'oku 'ikai, 'o hange ko e fakatokanga 'a e 'Aposetolo ko Paula (2 Kolinito 11:14-15). Kapau 'e mahino mo'oni ki he tokolahi ange 'a e Tohi Tapu mo e ongoongolelei 'o e Pule'anga 'o e 'Otua, 'e tokosi'i ange 'a e kakai 'e tau'i 'a Sisu 'i He'ene toe ha'ele mai.

7. Ko e ha 'a e Pule'anga 'o e 'Otua?

Neongo 'oku sai'ia 'a e fa'ahinga 'o e tangata ke fakakaukau 'oku tau fu'u poto, ka 'oku 'i ai ha ngaahi fakangatangata ki he'etau mahino, ka ko e "'ilo 'a e 'Otua 'oku ta'efakangatangata" (Saame 147:5).

Ko e 'uhinga ia 'e fie ma'u ai 'a e kau mai 'a e 'Otua ke fakalelei'i 'a e palanite ko 'eni.

Neongo 'oku tui *'a e tokolahi ki* he 'Otua, ka ko e tokolahi taha 'o e fa'ahinga 'o e tangata 'oku 'ikai ke nau loto ke fai 'a e me'a 'oku Ne folofola 'aki pea mo'ui 'o fakatatau ki *He'ene* fakahinohino mo'oni. Fakatokanga'i ange 'a e ngaahi me'a ko 'eni:

> [8] Kuo ne fakaha kiate koe, 'e tangata, 'a e me'a 'oku lelei; Pea ko e ha 'oku fie ma'u 'e he 'Eiki meiate koe ka ko e faitotonu, ke 'ofa ki he 'alo'ofa, pea ke 'a'eva 'i he loto fakatokilalo mo ho 'Otua? (Maika 6:8)

'Oku 'ikai ko ha *me'a ia kuo loto* fiemalie mo'oni 'a e fa'ahinga 'o e tangata ke fai ke 'a'eva 'i he loto fakatokilalo mo e 'Otua. Talu mei he taimi 'o 'Atama mo 'Ivi (Senesi 3:1-6), kuo fili 'a e tangata ke falala kiate kinautolu mo e ngaahi me'a 'oku nau fakamu'omu'a, 'o laka hake 'i he ngaahi fekau 'a e 'Otua, neongo 'Ene ngaahi fekau ('Ekesotosi 20:3-17).

'Oku ako'i 'e he Tohi 'a Lea Fakatataa:

> [5] Falala ki he 'Eiki 'aki ho loto kotoa, pea 'oua na'a ke falala ki ho poto 'o'ou; [6] Fakaha kiate Ia 'i ho hala kotoa pe, pea te ne fakatonutonu ho ngaahi hala. [7] 'Oua na'a ke poto 'i ho 'ao; Manavahe ki he 'Eiki, pea ke afe mei he kovi. (Lea Fakatata 3:5-7)

Neongo ia, ko e tokolahi taha 'o e kakai he 'ikai ke nau falala mo'oni ki he 'Otua 'aki honau loto kotoa pe tatali ke Ne tataki 'enau ngaahi lakanga. 'Oku pehe 'e he tokolahi te nau fai 'a e finangalo 'o e 'Otua, ka 'oku 'ikai ke nau fai ia. Kuo kakaa'i 'a e fa'ahinga 'o e tangata 'e Setane (Fakaha 12:9) pea kuo nau to ki he ngaahi holi 'a e mamani mo e 'hikisia 'o e mo'ui' (1 Sione 2:16).

Ko ia ai, kuo fokotu'u 'e he tokolahi 'enau ngaahi tukufakaholo fakalotu mo e ngaahi pule'anga fakamamani koe'uhi he 'oku nau pehe 'oku nau 'ilo lelei taha. Neongo ia, 'oku 'ikai ke nau fakatomala mo'oni (cf. Selemaia 10:23).

Ko e 'uhinga ia 'oku fie ma'u ai 'e he fa'ahinga 'o e tangata 'a e Pule'anga 'o e 'Otua (cf. Matiu 24:21-22).

Fakakaukau ki he Ngaahi Monu'ia

Ko e taha 'o e ngaahi lea 'iloa taha na'e fai 'e Sisu ko e ngaahi monu'ia, 'a ia na'a Ne fai 'i He'ene *Malanga 'i he Mo'unga*.

Fakatokanga'i ange ha ni'ihi 'o e ngaahi me'a na'a Ne folofola 'aki:

> 3 "'Oku monu'ia 'a e angavaivai, He 'oku 'onautolu 'a e pule'anga 'o
> e langi. 4 'Oku monu'ia 'a kinautolu 'oku tangi, He 'e fakafiemalie'i
> 'a kinautolu. 5 'Oku monu'ia 'a e angamaluu, He te nau ma'u 'a e
> mamani. 6 'Oku monu'ia 'a kinautolu 'oku fiekaia mo fieinua ki he
> ma'oni'oni, He 'e makona 'a kinautolu. 7 'Oku monu'ia 'a e
> manava'ofa, He te nau ma'u 'a e 'alo'ofa. 8 'Oku monu'ia 'a
> kinautolu 'oku loto-ma'a, He te nau mamata ki he 'Otua. 9 'Oku
> monu'ia 'a kinautolu 'oku fakamelino, He 'e ui 'a kinautolu ko e
> ngaahi foha 'o e 'Otua. 10 'Oku monu'ia 'a kinautolu 'oku fakatanga'i
> koe'uhi ko e ma'oni'oni, He 'oku 'onautolu 'a e pule'anga 'o e langi.
> (Matiu 5:3-10)

'I he Pule'anga 'o e 'Otua (cf. Ma'ake 4:30-31), 'a ia 'oku fa'a ui 'e Matiu ko e Pule'anga 'o e langi (cf. Matiu 13:31), 'e fakahoko ai 'a e ngaahi tala'ofa monu'ia ko 'eni. 'I he Pule'anga 'o e 'Otua 'e fakahoko ai 'a e tala'ofa ki he angamaluu ke ma'u 'a e mamani pea mo e ma'a ke mamata ki he 'Otua. 'Amanaki atu ki he ongoongo lelei 'o e ngaahi tapuaki 'i he Pule'anga 'o e 'Otua!

'Oku Totonu 'a e Ngaahi Hala 'a e 'Otua

Ko hono mo'oni ko e 'Otua ko e 'ofa (1 Sione 4:8,16) pea 'oku 'IKAI siokita 'a e 'Otua. 'Oku fakahaa'i 'e he ngaahi fono 'a e 'Otua 'a e 'ofa ki he 'Otua mo e 'ofa ki hotau kaunga'api (Ma'ake 12:29-31; Semisi 2:8-11). 'Oku siokita 'a e ngaahi hala 'a mamani pea iku ki he mate (Loma 8:6).

Fakatokanga'i ange 'oku fakahaa'i 'e he Tohi Tapu 'oku tauhi 'e he kau Kalisitiane mo'oni 'a e ngaahi fekau:

> [1] Ko ia 'oku tui ko e Kalaisi 'a Sisu, 'oku fanau'i ia 'i he 'Otua, pea ko ia kotoa pe 'oku 'ofa kiate ia na'e fakatupu 'oku 'ofa foki kiate ia na'e fakatupu 'iate ia. [2] 'Oku tau 'ilo 'i he me'a ni 'oku tau 'ofa ki he fanau 'a e 'Otua, 'i he'etau 'ofa ki he 'Otua mo tauhi 'ene ngaahi fekau. [3] He ko e 'ofa 'eni ki he 'Otua, ke tau tauhi 'ene ngaahi fekau. Pea 'oku 'ikai fakamafasia 'ene ngaahi fekau. (1 Sione 5:1-3)

Ko e "ngaahi fekau kotoa pe 'a e 'Otua ko e ma'oni'oni" (Saame 119:172). 'Oku ma'a 'Ene ngaahi hala (Taitusi 1:15). Ko e me'a fakamamahi, kuo tali 'e he tokolahi 'a e ngaahi founga kehekehe 'o e "maumau lao" pea 'oku 'ikai ke nau 'ilo'i na'e 'ikai ha'u 'a Sisu ke faka'auha 'a e fono pe ko e kau palofita, ka ke fakahoko kinautolu (Matiu 5:17), 'aki hono fakamatala'i honau 'uhinga mo'oni mo fakalahi kinautolu 'i he me'a na'e fakakaukau ki ai 'a e tokolahi (e.g. Matiu 5:21-28). Na'e ako'i 'e Sisu "ko ia 'oku fai mo ako'i ia, 'e ui ia ko e lahi 'i he pule'anga 'o e langi" (Matiu 5:19).

'Oku ako'i 'e he Tohi Tapu 'oku mate 'a e tui ta'e 'i ai ha ngaue (Semisi 2:17). 'Oku pehe 'e he tokolahi 'oku nau muimui 'ia Sisu, ka 'oku 'ikai ke nau tui mo'oni ki He'ene ngaahi akonaki (Matiu 7:21-23) pea 'ikai te nau fa'ifa'itaki kiate Ia 'o hange ko ia 'oku totonu ke nau fai (cf. 1 Kolinito 11:1). "Ko e angahala ko e maumau'i 'o e fono" (1 Sione 3:4) pea kuo faiangahala kotoa pe (Loma 3:23). Neongo ia, 'oku fakahaa'i 'e he Tohi Tapu 'e ikuna'i 'e he 'alo'ofa 'a e fakamaau (Semisi 2:13) he 'oku 'i ai mo'oni 'a e palani 'a e 'Otua ma'a e tokotaha kotoa pe (vakai ki he Luke 3:6).

He 'ikai 'aonga 'a e ngaahi founga 'a e tangata, mavahe mei he ngaahi founga 'a e 'Otua. 'I he pule'anga 'o e nofotu'i, 'e pule 'a Sisu 'aki 'a e "va'a ukamea" (Fakaha 19:15), pea 'e ikuna 'a e lelei 'i he mo'ui 'a e kakai 'i he founga 'a e 'Otua. **'Oku 'i ai 'a e ngaahi palopalema kotoa pe 'o e mamani koe'uhi ko e fakafisi 'a e ngaahi sosaieti 'o e mamani ke talangofua ki he 'Otua mo 'Ene fono**. 'Oku fakahaa'i 'e he hisitolia 'oku 'ikai malava 'e he fa'ahinga 'o e tangata ke fakalelei'i 'a e ngaahi palopalema 'o e sosaieti:

> [6] He ko e fakakaukau fakakakano ko e mate ia, ka ko e fakakaukau fakalaumalie ko e mo'ui mo e melino ia. [7] Koe'uhi ko e fakakaukau

fakakakano ko e taufehi'a ki he 'Otua; he 'oku 'ikai mo'ulaloa ia ki he fono 'a e 'Otua, pea ' oku 'ikai te ne lava 'o pehe. 8 Ko ia, ko kinautolu 'oku 'i he kakano 'oku 'ikai te nau lava 'o fakahoifua ki he 'Otua. (Loma 8:6-8)

'Oku totonu ke tokanga taha 'a e kau Kalisitiane ki he ngaahi me'a fakalaumalie, pea hili 'a e fakatomala mo e papitaiso 'oku foaki mai 'a e Laumalie 'o e 'Otua ke nau fai ia 'i he kuonga ko 'eni (Loma 8:9), neongo hotau ngaahi vaivai fakafo'ituitui:

26 He 'oku mou mamata ki homou ui, 'e kainga, 'oku 'ikai tokolahi 'a e poto 'o fakatatau ki he kakano, 'oku 'ikai tokolahi 'a e kau malohi, pe tokolahi 'a e hou'eiki. 27 Ka kuo fili 'e he 'Otua 'a e ngaahi me'a vale 'o mamani ke fakamaa'i 'a e poto, pea kuo fili 'e he 'Otua 'a e ngaahi me'a vaivai 'o mamani ke fakamaa'i 'a e ngaahi me'a 'oku malohi; 28 pea mo e ngaahi me'a ma'ulalo 'o mamani mo e ngaahi me'a 'oku fehi'anekina'i, kuo fili 'e he 'Otua, mo e ngaahi me'a 'oku 'ikai, ke faka'auha 'a e ngaahi me'a 'oku 'i ai, 29 koe'uhi ke 'oua na'a vikiviki ha kakano 'i hono 'ao. 30 Ka 'iate ia 'a kimoutolu 'ia Kalaisi Sisu, 'a ia na'e hoko kiate kitautolu ko e poto mei he 'Otua—mo e ma'oni'oni mo e fakama'oni'oni'i mo e huhu'i— 31 koe'uhi ke hange ko ia kuo tohi, "Ko ia 'oku fakamalo'ia, ke vikiviki ia 'i he 'Eiki." (1 Kolinito 1:26-31)

'Oku totonu ke vikiviki 'a e kau Kalisitiane 'i he palani 'a e 'Otua! 'Oku tau 'a'eva 'i he tui he taimi ni (2 Kolinito 5:7), 'o sio ki 'olunga (Kolose 3:2) 'i he tui (Hepelu 11:6). 'E tapuekina kitautolu 'i he'etau tauhi 'a e ngaahi fekau 'a e 'Otua (Fakaha 22:14).

Ko e ha 'a e Ongoongolelei 'o e Pule'anga 'o e 'Otua?

'Oku fa'a ongo'i 'e he kau Palotisani ko 'enau tali pe 'a Sisu ko e fakamo'ui, kuo nau fekumi ki he Pule'anga 'o e 'Otua. 'Oku tui 'a e kau Katolika Loma ko kinautolu kuo papitaiso, 'o a'u pe ki he'enau kei valevale, kuo nau hu ki honau siasi ko e pule'anga. 'Oku fa'a fakakaukau 'a e kau Katolika Loma mo e 'Ofotokisī Hahake 'oku nau fekumi ki he pule'anga 'o e 'Otua 'o fakafou 'i he ngaahi sakalameniti, etc. Lolotonga 'oku totonu ke papitaiso 'a e kau Kalisitiane, 'oku hanga 'a e kau Kalisi-Loma-Palotisani ki mamani ke

fakalelei'i 'a e ngaahi palopalema 'a e fa'ahinga 'o e tangata. 'Oku nau tokanga ki he mamani (cf. Loma 8:6-8).

Ko e 'uluaki fekumi ki he Pule'anga 'o e 'Otua (Matiu 6:33) ke hoko ia ko ha taumu'a 'i he kotoa 'o e mo'ui 'a e kau Kalisitiane. Ko ha taumu'a, 'o 'ikai ke sio ki mamani ki ha ngaahi fakalelei'anga, ka ki he 'Otua mo 'Ene ngaahi founga. 'Oku liliu 'e he ongoongo lelei 'o e Pule'anga 'o e 'Otua 'etau mo'ui.

'Oku pehe 'e he Tohi Tapu 'e pule fakataha 'a e kau Kalisitiane mo Sisu, ka 'oku ke 'ilo'i 'oku 'uhinga ia 'e pule mo'oni 'a e kau Kalisitiane mo'oni ki he ngaahi kolo? Na'e ako'i 'e Sisu:

> 12 "Na'e 'alu ha hou'eiki 'e taha ki ha fonua mama'o ke ma'u ha pule'anga ma'ana, pea ke foki mai. 13 Pea na'a ne ui 'ene kau tamaio'eiki 'e toko hongofulu, 'o ne 'oange kiate kinautolu 'a e mina 'e hongofulu, 'o ne pehe kiate kinautolu, 'Fai ha pisinisi kae 'oua ke u ha'u.' 14 Ka na'e fehi'a 'a hono kakai kiate ia, pea na'a nau fekau ha kau fakafofonga ke muimui kiate ia, 'o pehe, ''E 'ikai te mau loto ke pule 'a e tangata ni kiate kitautolu.'
>
> 15 "Pea ko ia 'i he'ene foki mai, kuo ne ma'u 'a e pea na'a ne fekau leva ke ui kiate ia 'a e kau tamaio'eiki ko 'eni, 'a ia na'a ne foaki ki ai 'a e pa'anga, koe'uhi ke ne 'ilo 'a e lahi 'o e me'a kuo ma'u 'e he tangata taki taha 'i he fefakatau'aki. 16 Pea ha'u 'a e 'uluaki, 'o pehe, 'Eiki, kuo ma'u 'e ho'o mina 'a e mina 'e hongofulu.' 17 Pea pehe 'e ia kiate ia, 'Malo, 'e tamaio'eiki lelei; koe'uhi na'a ke faitotonu 'i ha me'a si'isi'i 'aupito, 'oku ke ma'u ai 'a e mafai ki he kolo 'e hongofulu.' 18 Pea na'e ha 'u 'a hono ua, 'Eiki, kuo ma'u 'e ho'o mina 'a e mina 'e nima.' 19 Pea pehe foki 'ene pehe kiate ia, ''Oku ke pule foki ki he kolo 'e nima.' (Luke 19:12-19)

Faivelenga 'i he ki'i me'a si'isi'i 'oku ke ma'u he taimi ni. 'E ma'u 'e he kau Kalisitiane 'a e faingamalie ke pule ki he ngaahi kolo mo'oni, 'i ha pule'anga mo'oni. Na'e toe pehe foki 'e Sisu, "'Oku 'iate au 'a 'eku totongi, ke foaki ki he tangata taki taha 'o fakatatau ki he'ene ngaue" (Fakaha 22:12). 'Oku 'i ai ha palani 'a e 'Otua (Siope 14:15) mo ha feitu'u (Sione 14:2) ma'anautolu te nau tali mo'oni kiate Ia (Sione 6:44; Fakaha 17:14). 'Oku mo'oni 'a e Pule'anga 'o e 'Otua pea te ke lava 'o kau ki ai!

'I he kamata'anga 'o e 2016, na'e 'i ai ha fakamatala 'i he nusipepa Science na'e ui ko e "The power of crowds" 'a ia na'e fakahaa'i ai 'e lava 'e he artificial intelligence mo e crowdsourcing 'o fakalelei'i 'a e "ngaahi palopalema kovi 'oku fehangahangai mo e fa'ahinga 'o e tangata. Ka na'e 'ikai mahino ki he fakamatala pe ko e ha 'a e kovi, kae 'oua na'a toe 'i ai pe ko e ha 'a e founga ke fakalelei'i 'aki ia. Kuo te'eki ai ke fakalelei'i 'e he ngaahi polokalama artificial intelligence 'a e ngaahi palopalema 'o e mamani.

Ko e fengaue'aki, makehe mei he muimui ki he ngaahi founga totonu 'a e 'Otua, 'oku tu'utu'uni ke ta'emalava 'i he senituli 21 'o hange ko ia na'e hoko hili 'a e Lomaki Lahi 'i he taimi na'e ngaue fakataha ai 'a e fa'ahinga 'o e tangata ke langa 'a e Taua 'o Pepeli na'e 'ikai ola lelei (Senesi 11:1-9).

Ko e ngaahi palopalema 'i he mamani, 'i he ngaahi feitu'u hange ko e Hahake Lotoloto (neongo 'a e ngaahi tupu fakatu'asino 'oku 'amanaki ki ai, e.g. Taniela 9:27a; 1 Tesalonaika 5:3), he 'ikai fakalelei'i ia 'e he tangata—'oku tau fie ma'u 'a e melino 'o e Pule'anga 'o e 'Otua (Loma 14:17).

Ko e ngaahi palopalema 'o e tautoitoi fakavaha'apule'anga, neongo 'a e ngaahi me'a 'oku 'amanaki ki ai, he 'ikai lava ke fakalelei'i ia (cf. 'Isikeli 21:12) 'e he kau kakaa'i 'i he Pule'anga Fakatahataha (cf. Fakaha 12:9)—'oku tau fie ma'u 'a e fiefia mo e fakafiemalie 'o e Pule'anga 'o e 'Otua.

'E 'ikai fakalelei'i 'a e ngaahi palopalema 'o e 'atakai 'e he fengaue'aki fakavaha'apule'anga, he 'e tokoni 'a e ngaahi pule'anga 'o mamani ke faka'auha 'a e mamani (Fakaha 11:18), ka 'e fakalelei'i kinautolu 'e he Pule'anga 'o e 'Otua.

'E 'ikai fakalelei'i 'e he USA 'a e ngaahi palopalema fekau'aki mo e anga'uli fakasekisuale, fakatotama, mo hono fakatau atu 'o e ngaahi konga 'o e sino 'o e tangata (cf. Fakaha 18:13), ka 'e he Pule'anga 'o e 'Otua.

Ko e fu'u mo'ua lahi 'oku ma'u 'e he USA, UK mo e ngaahi pule'anga lahi kehe 'e 'ikai fakalelei'i ia 'i he fefakatau'aki fakavaha'apule'anga, ka ko hono aofangatuku (hili 'a e faka'auha 'i he Hapakuke 2:6-8) 'e he Pule'anga 'o e 'Otua.

He 'ikai fakalelei'i 'e he Pule'anga Fakatahataha 'a e ta'e'ilo mo e ako hala—'oku tau fie ma'u 'a e Pule'anga 'o e 'Otua. He 'ikai lava ke fakalelei'i mo'oni 'a e feke'ike'i fakalotu 'e ha fa'ahinga kautaha fakalotu 'oku loto ki he fakamo'ui mavahe mei he Sisu mo'oni 'o e Tohi Tapu. Ko e angahala 'a e palopalema 'i mamani pea 'oku tau fie ma'u ai 'a e feilaulau 'a Sisu mo 'Ene toe ha'ele mai ki he Pule'anga 'o e 'Otua. 'Oku 'ikai ke ma'u 'e he saienisi fakafaito'o 'o onoponi 'a e ngaahi tali kotoa ki he mo'ui lelei 'a e tangata—'oku tau fie ma'u 'a e Pule'anga 'o e 'Otua.

'E 'ikai fakalelei'i 'a e fiekaia 'e he ngaahi me'amo'ui kuo liliu 'a e tupu'anga 'a ia 'oku ne fokotu'u ha ngaahi konga 'o e mamani 'i ha tu'unga fakatu'utamaki ki he honge koe'uhi ko e maumau lahi 'o e ngoue—'oku tau fie ma'u 'a e Pule'anga 'o e 'Otua.

Ko e masiva lahi 'i he ngaahi feitu'u 'o 'Afilika, 'Esia, mo e ngaahi feitu'u kehe, neongo 'oku 'aonga 'i ha vaha'ataimi mei he kuonga faka'osi 'o 'Papilone' (cf. Fakaha 18:1-19), he 'ikai ke ne fakalelei'i 'a e palopalema 'o e masiva—'oku tau fie ma'u 'a e Pule'anga 'o e 'Otua. Ko e fakakaukau ko ia, makehe mei Sisu, 'e lava 'e he fa'ahinga 'o e tangata 'o 'omi 'a e utopia 'i he 'kuonga kovi lolotonga' ko ha kosipeli loi ia (Kaletia 1:3-10). 'Oku tau fie ma'u 'a e Pule'anga 'o e 'Otua.

Ko e tu'unga 'o e nofotu'i 'o e Pule'anga 'o e 'Otua ko ha pule'anga mo'oni ia 'e fokotu'u 'i he mamani. 'E makatu'unga ia 'i he ngaahi fono 'ofa 'a e 'Otua mo ha 'Otua 'ofa ko e taki. 'E pule 'a e kaingalotu mo Kalaisi 'i he ta'u 'e taha afe (Fakaha 5:10; 20:4-6). 'E kau 'i he pule'anga ko 'eni 'a kinautolu 'oku 'i he Siasi 'o e 'Otua, ka 'oku 'ikai ha folofola 'oku pehe ko e Pule'anga 'o e 'Otua ko e Siasi mo'oni (Katolika Loma pe 'ikai). Kuo fakafepaki'i 'e he Siasi 'o Loma 'a e akonaki 'o e nofotu'i, pea 'e toe malohi ange 'ene fakafepaki'i 'a e popoaki 'o e ongoongolelei 'a e Tohi Tapu 'i he'etau ofi atu ki he ngata'anga. 'Oku ngalingali 'e ma'u 'e he mitia ha fakamatala lahi 'a ia 'e ala tokoni ki hono fakahoko 'o e Matiu 24:14.

'I hono konga faka'osi, 'e kau 'i he Pule'anga 'o e 'Otua 'a e "Selusalema Fo'ou, 'oku 'alu hifo mei he langi mei he 'Otua" (Fakaha 21:2) pea 'e 'ikai ha ngata'anga 'o 'ene tupulaki. 'E 'ikai ke toe 'i ai ha ta'e-ma'oni'oni, 'ikai ha mamahi, pea 'ikai ha mate.

Ko hono malanga'i mo mahino 'a e ongoongolelei 'o e Pule'anga 'o e 'Otua ko ha kaveinga mahu'inga ia 'o e Tohi Tapu. Na'e ako'i ia 'e he kau fa'u tohi 'o e Fuakava Motu'a. Na'e ako'i ia 'e Sisu, Paula, mo Sione. Ko e malanga motu'a taha na'e kei mo'ui 'i tu'a mei he Fuakava Fo'ou na'a ne ako'i fekau'aki mo ia. Na'e ako'i ia 'e he kau taki faka-Kalisitiane 'i he konga kimu'a 'o e senituli hono ua, hange ko Polycarp mo Melito. ' *Oku tau* ako'i ia he 'aho ni. Manatu'i ko e Pule'anga 'o e 'Otua 'a e 'uluaki kaveinga na'e fakaha 'e he Tohi Tapu na'e malanga 'aki 'e Sisu (Ma'ake 1:14-15). Ko e me'a foki ia na'a Ne malanga 'aki hili 'Ene toetu'u (Ngaue 1:3)—pea ko e me'a ia 'oku totonu ke 'uluaki fekumi ki ai 'a e kau Kalisitiane (Matiu 6:33).

'Oku 'ikai fekau'aki pe 'a e ongoongolelei mo e mo'ui mo e pekia 'a Sisuu. Ko e fakamamafa 'o e ongoongolelei na'e ako'i 'e Sisu mo Hono kau muimui ko e Pule'anga 'o e 'Otua 'e hoko mai. 'Oku kau 'i he ongoongolelei 'o e pule'anga 'a e fakamo'ui 'ia Kalaisi, ka 'oku kau foki mo hono ako'i 'o e ngata'anga 'o e ngaahi pule'anga 'o e tangata (Fakaha 11:15).

Manatu'i, na'e ako'i 'e Sisu 'e 'ikai hoko mai 'a e ngata'anga kae 'oua kuo malanga'i 'a e ongoongolelei 'o e pule'anga ki mamani ko ha fakamo'oni ki he ngaahi pule'anga kotoa pe (Matiu 24:14). Pea 'oku lolotonga fakahoko 'a e malanga ko ia he taimi ni. Te ke fie kau ki hono poupou'i 'o e ngaue faka'osi ko ia?

Ko e ongoongo fakafiefia ko **e Pule'anga 'o e 'Otua ko e fakalelei'anga ia ki he ngaahi palopalema 'oku fehangahangai mo e fa'ahinga 'o e tangata**. Ka ko e tokolahi 'oku 'ikai ke nau fie poupou'i ia, pe fanongo ki ai, pe fie tui ki hono mo'oni. 'Oku ta'engata 'a e Pule'anga 'o e 'Otua (Matiu 6:13), ka "'oku mole atu 'a mamani" (1 Kolinito 7:31).

Ko hono malanga'i 'o e ongoongolelei mo'oni 'o e Pule'anga 'o e 'Otua ko ha me'a ia 'oku tau fakamatoato ki ai 'i he *Siasi Hokohoko 'o e* 'Otua. 'Oku tau feinga ke ako'i 'a e ngaahi me'a kotoa pe 'oku ako'i 'e he Tohi Tapu (Matiu 28:19-20), kau ai 'a e Pule'anga 'o e 'Otua (Matiu 24:14). Lolotonga 'etau tatali ki he pule'anga ko ia, 'oku fie ma'u ke tau ako mo muimui 'i he ngaahi founga 'a e 'Otua pea fakafiemalie'i 'a e ni'ihi kehe 'oku nau fie tui ki he mo'oni.

'Oku 'ikai totonu ke ke poupou'i hono talaki 'o e ongoongolelei 'o e Pule'anga 'o e 'Otua ka hoko mai? Te ke tui ki he ongoongolelei 'o e Pule'anga 'o e 'Otua?

Hokohoko atu 'o e Siasi 'o e 'Otua (*Continuing* Church of God)

The USA mailing address of the *Continuing* Church of God is P.O. Box 109, Grover Beach, California, 93483 USA; website www.ccog.org.

***Hokohoko atu* 'o e ngaahi uepisaiti 'a e Siasi 'o e 'Otua (CCOG)**

CCOG.ASIA 'Oku nofotaha 'a e saiti ko 'eni 'i 'Esia.
CCOG.IN 'Oku fakataumu'a 'a e saiti ni kiate kinautolu 'oku tukufakaholo 'a e kau 'Initia.
CCOG.EU 'Oku fakataumu'a 'a e uepisaiti ko 'eni ki 'Iulope.
CCOG.NZ 'Oku fakataumu'a 'a e uepisaiti ko 'eni ki Nu'u Sila mo ha ni'ihi kehe 'oku hako mei Pilitania.
CCOG.ORG Ko e uepisaiti tefito 'eni 'a e *Hoko atu* Siasi 'o e 'Otua. 'Oku ne tokoni'i 'a e kakai 'i he ngaahi konitineniti kotoa pe. 'Oku 'i ai ha ngaahi fakamatala, ngaahi fehokotaki'anga, mo e ngaahi vitioo.
CCOGCANADA.CA 'Oku fakataumu'a 'a e uepisaiti ni kiate kinautolu 'i Kanata.
CCOGAFRICA.ORG 'Oku fakataumu'a 'a e uepisaiti ko 'eni kiate kinautolu 'i 'Afilika.
CDLIDD.ES La Continuación de la Iglesia de Dios. Ko e uepisaiti lea faka-Sipeini 'eni ma'a e *Siasi 'o e '*Otua.
PNIND.PH Patuloy na Iglesya ng God. Ko e uepisaiti 'eni 'a e *Siasi 'o e '*Otua. 'Oku 'i ai 'a e fakamatala 'i he lea faka-Pilitania mo e faka-Takaloka.

Uepisaiti Ongoongo mo e Hisitolia

COGWRITER.COM Ko e uepisaiti ko 'eni ko ha me'angaue mahu'inga ia ki he fanongonongo pea 'oku 'i ai 'a e ngaahi ongoongo, tokateline, ngaahi fakamatala fakahisitolia, ngaahi vitioo, mo e ngaahi fakamatala fakapalofita fakamuimuitaha.

CHURCHHISTORYBOOK.COM Ko ha uepisaiti faingofua 'eni ke manatu'i 'oku 'i ai ha ngaahi fakamatala mo ha fakamatala fekau'aki mo e hisitolia 'o e siasi.
BIBLENEWSPROPHECY.NET Ko ha uepisaiti letio 'eni 'i he 'initaneti 'i he lea faka-Pilitania 'oku ne fakamatala'i 'a e ngaahi ongoongo mo e ngaahi kaveinga fakatohitapu. BNPI.NET 'i ai ha ngaahi lea fakafonua kehekehe.

YouTube & BitChute Ngaahi Senolo Vitio ki he Malanga & Malanga

Senolo BibleNewsProphecy . Ngaahi vitio malanga 'a e CCOG.
Senolo CCOGAfrica . Ngaahi popoaki 'a e CCOG 'i he ngaahi lea faka-'Afilika.
CCOG Animations ke ako'i 'a e ngaahi tafa'aki 'o e tui faka-Kalisitiane.
CDLIDDSermones 'oku 'i ai ha ngaahi popoaki 'i he lea faka-Sipeini.
Hoko atu ' a e senolo COG. Ngaahi malanga vitio 'a e CCOG.

'Oku ha 'i lalo 'i he taa ha ni'ihi 'o e ngaahi fo'i piliki 'oku kei toe (tanaki atu mo ha ni'ihi na'e toki tanaki atu kimui ange) 'o ha fale 'i Selusalema 'oku fa'a 'iloa he taimi 'e ni'ihi ko e Cenacle, ka 'oku fakamatala'i lelei ange ko e Siasi 'o e 'Otua 'i he Mo'unga Fakahihifo 'o Selusalema ('oku ui he taimi ni ko Mo'unga Saione):

'Oku tui ko e feitu'u 'eni na'e tu'u ai 'a e fuofua falelotu faka-Kalisitiane mo'oni. Ko ha fale na'e malanga'i ai 'a e 'ongoongolelei 'o e Pule'anga 'o e 'Otua' 'a Sisu. Ko ha fale 'eni 'i Selusalema na'e ako'i ai 'a e Ongoongolelei 'o e Pule'anga 'o e 'Otua.

Ko e 'uhinga 'eni 'oku mau fakafeta'i ta'etuku ai ki he 'Otua, koe'uhi... 'oku mou hoko ko e kau muimui 'o e ngaahi siasi 'o e 'Otua 'a ia 'oku 'ia Kalaisi Sisu 'i Siutea. (1 Tesalonaika 2:13-14)

Feinga fakamatoato ke ma'u 'a e tui na'e foaki tu'o taha ki he kau ma'oni'oni. (Sute 3)

Na'a ne pehe kiate kinautolu, "Kuo pau ke u malanga 'aki 'a e pule'anga 'o e 'Otua ki he ngaahi kolo kehe foki, he ko e me'a 'eni kuo fekau'i mai ai au." (Luke 4:43)

Ka mou kumi ki he pule'anga 'o e 'Otua, pea 'e fakalahi atu 'a e ngaahi me'a ni kotoa pe kiate kimoutolu. 'Oua te mou manavahe, 'a e fanga sipi tokosi'i, he ko e finangalo lelei ia 'a ho'omou Tamai ke foaki 'a e pule'anga kiate kimoutolu. (Luke 12:31-32)

Pea 'e malanga'i 'a e ongoongolelei ko 'eni 'o e pule'anga 'i mamani kotoa ko ha fakamo'oni ki he ngaahi pule'anga kotoa pe, pea 'e toki hoko mai 'a e ngata'anga. (Matiu 24:14)